

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

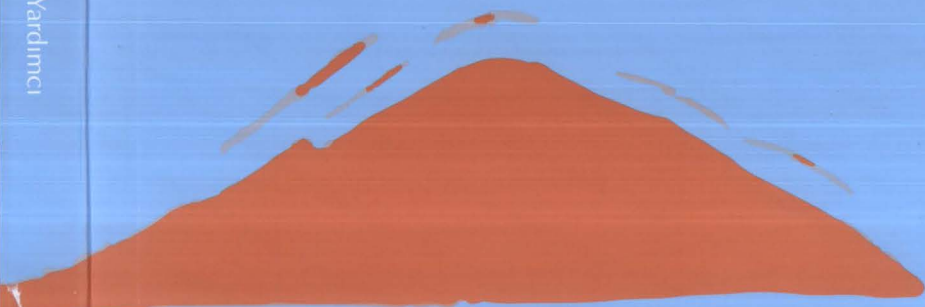
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

2 mahalle 1 ada bozcaada

Sibel Yardımcı

2 mahalle 1 ada bozcaada

ada monografisi

Sibel Yardımcı

2 mahalle 1 ada
bozcaada
ada monografisi

2 mahalle 1 ada
bozcaada
ada monografisi

Sibel Yardımcı

LİTERATÜR YAYINLARI: 864

**2 MAHALLE I ADA
BOZCAADA
Sibel Yardımcı**

**Genel Yayın Yönetmeni
Kenan Kocatürk**

**Kapak Tasarımı
Solmaz Aksoy**

Birinci Basım, Eylül 2021

**Baskı ve Cilt:
Umut Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. Başak Han, No: 11
Keresteciler, Merter - İstanbul
Sertifika No: 45162
Tel: (0212) 637 04 11**

ISBN: 978-975-04-0880-9

**© Copyright 2021, Literatür: Yayıncılık
Bu kitabın yayın hakları Literatür: Yayıncılık, Dağıtım,
Pazarlama San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir.
Kitabın tamamı veya bir bölümü hiçbir biçimde fotokopi yoluyla
çoğaltılamaz, dağıtılamaz, yeniden elde edilmek üzere saklanamaz.**

Sertifika No: 10843

**LİTERATÜR®
Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, İstiklal Caddesi, Mim Han, No: 55 Kat: 4
Beyoğlu 34433 İstanbul
T 0(212) 292 4120
F 0(212) 245 5987
E literatur@literatur.com.tr
www.literatur.com.tr**

*Bu çalışmayı gerçekleştiren ve kaleme alan
Prof. Dr. Sibel Yardımcı ve ekibine,
İçeriğinin oluşturulmasında içten paylaşımları ile destek veren
tüm Bozcaada'lılara ve dernek üyelerimize,*

*Katkılarını esirgemeyen
Şenay Alır, Süleyman Mert Aydın, Yasemin Aydın, Akın Baran,
Ayşe Müge Ağaoğulları Baran, Hoşcan Ensari,
Hüseyin Lütflü Ensari, Ali Burak Ensari, Emine Öznur Evergen,
Neşe Kıpçak, Yalçın Kıpçak, Ahmet Kocamış, Hasan Kuş,
Vildan Onur, Yahya Jaspınar, Dilek Jucer, Aslı Dinçoğlu Yavaş'a,*

*Kapak resmi ve tasarımı için Solmaz Aksoy'a,
Kitabın tasarım ve basımı konusunda özen ve destekleri için
Literatur Yayınevi ve Kenan Kocatürk'e teşekkürlerimizle...*

*Bozcaada Doğayı Koruma Kültür Sanat Derneği ve Bozcaadalılar
Derneği
Yönetim Kurulları*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
1. GİRİŞ	
Adanın Kısa Tarihi	12
Adanın Hukuki Statüsü ve Uygulamada İdari-Mali Özerklik	15
Bozcaada Üzerine Kaynaklar	17
Adabilimi (Islandology) ve Ada Olmaklık (Island-ness)	18
Saha Araştırması: Kapsam, Yöntem ve Teknikler	23
2. NÜFUSUN DÖNÜŞÜMÜ VE GÖÇLER	
Tarihsel ve Sosyolojik Araştırmalar	27
Karmaşık Kökenler ve İkili Demografik Yapı	30
Erken Cumhuriyet ve Sayılarla Rum Göçü	32
1928 Tarihli “İmroz ve Bozcaada Raporu”	34
Rumların Adayı Terki	38
Bozcaada’nın Özgün Yapısı, Hatırlamanın Politikası ve Çalışmanın Sınırlılıkları	42
Mülk Değişimi ve Yeni Gelenler	48
3. EKONOMİK YAŞAM	
Bağcılık	53
“Tımar, tımar, tımar, bir tımar bir ghumar”: Emek Yoğun Bir Tarımsal Etkinlik	62
Diğer Ekonomik Etkinlikler	68
Turizmin Yükselişi	77
4. GÜNDELİK HAYAT	
Anakaraya Ulaşmanın Zorluğu	89
Elektrik, Altyapı ve Diğer İmkanlar	99
Ada İçinde Karşılaşmalar	101

5. ÇOCUKLUK, GENÇLİK VE EĞİTİM	
Cumhuriyet Döneminde Bozcaada'da Okullar	114
Eğitim İmkânlarının Eksikliği ve Başka Yerlere Göçler	122
6. BAYRAMLAR, KUTLAMALAR, ANMALAR VE SOFRALAR	
Yortular ve Bayramlar	127
Mübarekeler	136
Kurama	137
Bozcaada Mutfağı	138
7. SONUÇ YERİNE	143
KAYNAKÇA	147
EKLER	151

ÖNSÖZ

28 Haziran 2019’u 29 Haziran’a bağlayan gece, Bozcaadalı bir ailenin 31 yaşındaki oğlu Ramazan Öksüz, adanın Arka Deniz mevkiinde tartıştığı bir grup tarafından darp edilerek öldürüldü. “Dışarıdan” oldukları vurgulanan bu 11 kişilik gruptan 8 kişinin serbest bırakılması, adada yaşayanlar arasında büyük infial yarattı ve gerek ada meydanında gerekse sosyal medyada şiddetle protesto edildi. Twitter’da #BozcaadaAyakta etiketiyle yapılan paylaşımlar, bir yakını kaybedenlerin kederini olduğu kadar, adaletsizliğe tanık olanların öfkesini de dile getiriyor; aynı zamanda bir süredir adada yaşanan hızlı dönüşümün yarattığı gerilimi de su yüzüne çıkarıyordu. Adalılar Öksüz’ü öldüren grubun “şehir eşkıyalığı” yapan “mafyatik tipler” olduğundan yakınıyor, tanık oldukları bu durumu “en büyük olayı park yeri kavgası olan”, “iş yokluğundan adliyesi kapanan” Bozcaada’nın sakin haline yakıştıramıyorlardı.¹ Oysa adaya 2000’lerde, özellikle de son on yıl içerisinde damga vuran dönüşüm, bu olayın habercisi gibiydi: Kısa süreli ve hızlı tüketimi teşvik eden, adaya özgü kırılgan coğrafyanın (ve sınırlı altyapı imkânlarının) ihtiyaçlarını dikkate almayan etkinlikler, adanın doğal ve tarihi kaynaklarını korumak konusunda gönülsüz işletmeler bu dönüşümün ana aktörleriydi. Bu aktörler bir yandan hızlı bir ekolojik talana yol açıyor; diğer yandan toprak rantının el değiştirmesi ve turizmden kazanılan yeni gelirlerin paylaşımı, bu gelirler üzerinde hak iddia edenler arasındaki gerilimi de aynı oranda artırıyor.

Araştırma ekibimiz Bozcaada’ya ilk olarak 2017 yazında, bu gelişmeleri değerlendirmek üzere ve Bozcaada Doğayı Koruma Kültür Sanat Derneği ve Bozcaadalılar Derneği’nin davetlisi olarak geldi. Bu kısa ziyaret bizi güncel gelişmelere odaklanmanın yeterli olmayacağı ve adanın Cumhuriyet dönemindeki dönüşümünün bütünsel olarak mercek altına alınması gerektiği konusunda ikna etti. Karşımızda yüz yılı aşan kapsamlı bir dönüşüm hikâyesi vardı: Rum nüfusun yerini anakaranın yakın bölgelerinden göçenlere, zamanla İstanbul gibi büyük şehirlerden ‘kaçanlara’ bıraktığı; toprağın el değiştirdiği; ekonomik faaliyetlerin azaldığı, turizmin bağıcılığın ve bahçeciliğin yerini aldığı; okulların kapandığı, çocuklarını okutmak isteyen Rum ailelerin Yunanistan’a, Türklerinse Çanakkale başta olmak üzere şehirlere taşındığı; eski mekânların silindiği, konutların pansiyonlara ve butik otellere dönüştüğü; yerele özgü adetlerin unutulduğu veya turistik biçimleriyle yeniden keşfedildiği bir süreç vardı. Biz de

¹ Buradaki alıntıları Twitter’da #BozcaadaAyakta etiketiyle yapılan paylaşımlardan aldım.

araştırmamızı bu sürecin genel hatlarını çıkarmak üzere kurduk. Bu bağlamda, bir kısmı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün desteklediği 2018-12 numaralı "Sosyo-Mekânsal Tarihi ve Güncel Toplumsal Dinamikleri ile Bozcaada" başlıklı proje kapsamında olmak üzere, literatür taraması ve kartografik analizlere ilaveten 41 görüşme gerçekleştirdik (bu görüşmelerin 12 tanesi rehberli gezi şeklinde yapılmıştır). Elbette bu denli kapsamlı bir süreci bütün hatları ve detaylarıyla ele almak mümkün değil; ancak genel eğilimleri ortaya çıkarabildiğimizi, alandaki bilgisini derinleştirmek isteyen araştırmacı için bir tür çerçeve sunabildiğimizi ve meraklı ziyaretçiler için sayısız web sitesinde tekrar eden klişeleri aşan, mekânda izi sürülebilecek birkaç ipucu derleyebildiğimizi düşünüyorum.

Araştırmamın ana hatlarına geçmeden önce birkaç teşekkür borcumuz var: İlk olarak bu araştırmanın gerçekleşmesini mümkün kılan Vildan Onur'a, daveti, dostluğu ve misafirperverliği için minnettarız. İkinci olarak, elbette bütün görüşmecilerimize ve enformel sohbetler sırasında görüşlerini, bilgilerini paylaşan herkese sonsuz teşekkür borçluyuz. Yahya Taşpınar ve Hüseyin Durmuş bize her zaman dostluk gösterdi. Vasil Efstratiyu'nun meyhanesine yetişememiş olsak da, yıllar yılı balıkları ve mezeleri hazırlamış olan Atanasia Teyzenin [Efstratiyu] sofrasına konuk olabilmek büyük mutluluktur. Son olarak, proje süresince çeşitli şekillerde araştırmalara katılan veya destek veren Asmin Adar Buhan, Aysun Koca, Ayşegül Kuruç, Bahtiyar Mermertaş, Çağlar Azır, Demet Seher Kap Yücel, Egemen Yılgür, Gevher Gökçe Acar, Gökçen Gürsoy, Murat Arpacı, Murat Cemal Yalçın, Sıdar Ökdemir ve Şima Topaloğlu'na; Açık Radyo'daki Deniz Aşırı programının eski kayıtlarına ulaşmak konusunda yardımcı olan Deniz Pak'a ve eldeki çalışmayı okuyup eksiklerine işaret eden, daha güzel bir çalışma haline gelmesine destek olan Ali Kayaalp ve Foti Benlisoy'a kişisel olarak teşekkür etmek istiyorum. Kalan eksikler elbette benim sorumluluğumdur.

Projemiz sürerken aramıza katılanlar kadar (Deniz, İpek) aramızdan ayrılanlar da oldu. Proje ekibinden arkadaşlarımız Ayşegül Kuruç'un annesi Sevim Kuruç'u ve Demet Seher Yücel Kap'ın babası İsmail Hakkı Kap'ı kaybettik. İlk görüşmecilerimizden Enver Evergen ve Kurtuluş Durmuş da bu süreçte aramızdan ayrıldı. Çalışmamızın onların anılarını da yaşatmasını umuyoruz.

Sibel Yardımcı
Mart 2021

1. GİRİŞ

Bozcaada (Tenedos), Kuzey Ege’de Çanakkale Boğazı girişinde yer alan ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan iki adadan biri. İncoğlu’nun da vurguladığı gibi, Çanakkale Boğazı’nın girişindeki özel konumu nedeniyle hemen her zaman ticari ve askerî açıdan ilgi odağı olmuş bir yer²

Örneğin, çok eski zamanlardan beri (M.Ö. 550) adada bir darphane olduğuna dair belgeler mevcut.³ Diğer yandan adının nereden geldiğine dair kesin bir bilgiye ulaşılabilmiş değil. Adaya verilen çeşitli isimlerle ilgili türlü rivayete rastlamak mümkün. Aygen’in aktardığına göre, bir rivayete göre “Truva Kralı Cynus’un oğlu Thenes tarafından nüfuslandırılmış ve Thenes’in adası anlamına gelen Tenedos adıyla anılmaya başlanmış”. Yine diğer bir rivayete göre, Kral Apollon, çocuk yaştaki oğlunun öz oğlu olmadığını öğrenmiş, çocuğu bir sandığa koyarak denize bırakmış, akıntı ve dalgalarla Bozcaada kıyılarına gelen sandık, yerli halk tarafından bulunmuştur. “Adının Tenes veya Tenis olduğu anlaşılan zeki ve güzel çocuk adaya kral seçil[miş] ve adaya da Tenedos adı veril[miştir]”.⁴ Piri Reis ise adanın yüksek ve boz bir tepesi olduğunu (tahminen Göztepe’dir), denizdeki gemilerin 30 mil mesafeden bu tepeyi gördüklerini, Türk denizcilerin bu tepeye istinaden buraya Bozcaada adını vermiş olabileceklerini yazar.⁵ 1930’lu yıllarını adada geçiren Aygen küçüklüğünde Bohçaada adını da halk arasında sıkça duyduğunu aktarır.⁶ Rivayet ne olursa olsun, adaya yüzyıllar boyunca Tenedos dendiği ve Lozan Anlaşması’yla bu adın -en azından resmi kayıtlarda- yerini Bozcaada’ya bıraktığı bilinmektedir.

“Tenes’in krallığına kıraç ada demek...”

“Ada antik çağlardan beri Tenedos olarak biliniyor. “Tenes’in yeri” anlamına geliyor. Truva karşı kıyıda ıslık ıslık parlarken adanın ilk kralı idi Tenes. Yeni Türkçe ismi Bozcaada. “Kıraç ada” anlamına geliyor. Yalan değil. Adaya vahşi, ezgili tınısını veren çam ormanları dışında, çevrede fazla ağaç yok. Ama çevrenize bir bakın. Tenedos kavun, üzüm, kayısı, badem, ayva, kiraz ve dutlarla tıka basa

² İncoğlu, Necati, *Bozcaada Yazıları*, Mendirek Yayınevi, Bozcaada, 2017, s. 31.

³ Aygen, Mehmet Saadettin, *Bütün Yönleriyle Bozcaada*, Türkeli Matbaası, Afyon, 1979, s. 41; Gürüney, M. Hakan, *From Tenedos to Bozcaada. Tale of a Forgotten City*. Bozcaada Yerel Tarih Araştırma Merkezi, Bozcaada, 2012, s. 25.

⁴ Aygen, a.g.e., s. 30.

⁵ aktaran Aygen, a.g.e., s. 30-31.

⁶ Aygen, a.g.e., s. 11

dolu. Suyun yerden fışkırdığını kendi gözlerinizle görebilirsiniz. Her yerde pınarlar ve kuyular var. Tenes'in krallığına "Kıraç Ada" demek hakaret olur." Dimitri Kakmioğlu, *Anayurt*, s. 39.

Resim 1 Bozcaada 1850 (Kaynak: Ayşe Deniz Sekban Arşivi)

Adanın Kısa Tarihi

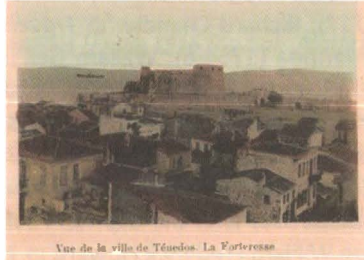
Bozcaada'nın ilk sakinleri Akaların bir kolu olan Pelazziler'dir. Daha sonra Fenikeliler, Atinalılar ve Persler tarafından ele geçirilen adaya, Büyük İskender'in, Roma'nın ve Bizans'ın hakimiyet kurduğu; Latin Devleti döneminde adanın Venediklilerin, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasıyla da Cenevizlilerin eline geçtiği de kayıtlarda mevcut.⁷ Gürüney'e göre, Venedik ve Ceneviz gibi denizci devletlerin Karadeniz kıyılarına kurdukları kolonilerden tahıl ve diğer ticaret ürünlerini İtalya ve Avrupa ülkelerine taşımak için Boğaz'dan geçmeleri ve malları depolamak, uygun rüzgârı beklemek gibi nedenlerle güvenli bir limana ihtiyaç duymaları, adalar için Bizans'la ve birbirleriyle sürekli savaşmalarına yol açmış.⁸ Yine Durmuş'un aktardığına göre, Venedik ve Ceneviz arasındaki mücadele 1381 yılında Torino Anlaşması ile sonuçlanmış ve ada iki tarafa da verilmeyerek boş bırakılmış; halk Girit'te Iraklion (Kandiye) şehrine (bölgenin adı Tenedaesia olmuştur) göç ettirilmiştir. 14. yüzyılda Aydınöğulları'nın akınlarına

⁷ Aygen (a.g.e.) adanın tarihine ilişkin çok detaylı açıklamalarda bulunuyor, Durmuş da tezinin ilgili (üçüncü) bölümünü büyük oranda bu kaynağa dayandırıyor. Bkz. Durmuş, Hüseyin, *Bozcaada'nın Sasyo-Ekonomik Yapısı ve Kültürü*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Araştırmalarını derinleştirmek isteyen okuyucu için Aygen'in kitabındaki detaylı referanslar şöyle: Türklerin hakimiyet kurmasına kadar 31-44. sayfalar arası, Aydınöğulları Umur Bey'in adaya akınlar yapmaya başlamasından Balkan Savaşı'na kadar 44. - 59. sayfalar arası; Balkan Savaşı'ndan Lozan'a kadar 59.-73. sayfalar arası.

⁸ Gürüney, a.g.e., s. 30.

maruz kalan ada, 1455-1456'da 2. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) tarafından alınmış ve Venedik'le süren savaşlar 1479 yılında imzalanan İstanbul Anlaşması ile sona ermiştir. Venedik, Bizans ve Osmanlı izleri taşıyan eski kalenin onarılması ve bugün pek izi kalmayan yeni kalenin yapımı bu döneme denk düşmektedir. Köprülü Mehmet Paşa'nın adanın imarıyla bizzat ilgilenmesi ve kendi adına bir cami ve hamam yaptırması da kayda değerdir.⁹

Resim 2 Tenedos Manzarası Kale (Kaynak: Atatürk Kitaplığı)

Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra bir süre toplumsal ve kültürel açıdan büyük dönüşümlerden geçmeyen ada açısından bir sonraki önemli dönüm noktası Balkan Savaşlarıdır (1912-1913). Bu dönem adada büyük bir askeri ve politik hareketlilik yaşanmış, Yunan ve İngiliz orduları adaya çıkmış, hatta İngilizlerin adaya bir "tayyare meydanı" yaptığı hem görüşmecilerimiz hem de İncoğlu tarafından aktarılmıştır.¹⁰ Türk tarafınca hiçbir zaman kabul edilmemiş Sevr Antlaşması (1920) adayı Yunanistan'a bırakmışken, Lozan Antlaşması (1923) ile birlikte Bozcaada'nın hakimiyeti (İmroz ile birlikte) Türkiye'ye geçmiş; ancak bu iki adanın durumu özel bir madde (14. Madde) ile hükme bağlanmıştır. Bu dönemdeki adalar politikası, büyük oranda uluslararası çıkarlar, Boğazların hakimiyeti ve dağılan Osmanlı topraklarının yeniden paylaşımı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Eski Kaynaklar

Durmuş'a göre, adanın adının geçtiği Antikçağ eserleri şunlar: Homeros'un *İlyada'sı* ve *Odisseia'sı*; Vergilius'un *Aeneis'i*; Aristoteles'in *Politika'sı*; Pausanias'ın *Hellas'ın Tasviri* (Yunanistan'ın Tasviri olarak da çevrilmektedir) eseri; yazarı bilinmediği halde, genel olarak Apollodoros'a atfedilen *Bibliotheka*; Strabon'un *Antik Anadolu Coğrafyası* kitabı, Herodot'un *Tarih'i*.

⁹ Durmuş, a.g.e., 3. Bölüm.

¹⁰ Çanakkale gazisi Mehmet Özsoy'dan aktaran İncoğlu, a.g.e., s. 33.

Yine Durmuş'a göre, daha geç dönemlerde (15. yüzyıldan itibaren) devlet adamı, gezgin ve araştırmacıların kaleme aldığı, bir kısmı denizcilikle ilişkili pek çok metinde de adadan söz edilmiştir. İspanya Kralı III. Henry'nin elçisi olarak Semerkant'a giden Ruy Gonzalez de Clavijo'nun yolculuk anılarında (1403-1406); İspanyol gezgin Pero Tafur'un 1435-1439 yılları arasında yaptığı gezinin *Seyahatname'sinde*; Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye'sinde* (16. yy); Katip Çelebi'nin *Tuhfetü'l Kibar Fî Esfari'l-Bihar* kitabında (1669); *Tournefort Seyahatnamesi'nde* (1717); Richard Chandler'ın *Travels in Asia Minor* adıyla yayınlanan seyahat notlarında (1764-6); William Gell'in *Troya ve Çevresinin Topografyası* kitabında (1804); Edward Bernard Raczyński'nin 1814 *İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat'inde*; Anton Graf Von Prokesch-Osten'in *Mısır ve Anadolu Hatıraları'nda* (1829-1831); Adolphus Slade'in *Records of Travel in Turkey and Greece* eserinde (esas adı *Records of Travels in Turkey, Greece, etc., and of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831*); George William Frederick Howard'ın *Türk Sularında Seyahat* kitabında (1854; esas adı *Diary in Turkish and Greek Waters*); Şemsettin Sami'nin *Kâmûsü'l-a'lâm'ında* (1889) adanın adı geçmektedir.

Durmuş, Bozcaada'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kültürü

Resim 3 Tenedos Limanı ve Kalesi (Kaynak: Atatürk Kitaplığı)

Resim 4 Teñedos Adasının Görünümü 1819 (Kaynak Atatürk Kitaplığı)

Resim 5 Tenedos Limanı 1916 (Kaynak: Atatürk Kitaplığı)

Adanın Hukuki Statüsü ve Uygulamada İdari-Mali Özerklik Mağ'ın etraflıca açıkladığı gibi,¹¹ 1151 sayılı Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun (1927), Lozan Antlaşmasının adaların statüsüyle ilgili 14. Maddesine bağlı olarak düzenlenmiştir. 14. Madde şöyledir:

Türkiye egemenliği altında kalan İmroz ve Bozca Adaları yerel yönetim ve kişi ve malların korunması konusunda, yerli elemanlardan oluşan ve Müslüman olmayan yerli halka her bakımdan güven verici özel bir yerel yönetimden yararlanacaktır. Bu adalarda güvenlik ve düzen, yukarıda sözü geçen yerel yönetim eliyle yerli halk arasından toplanan ve yerel yönetimin emrinde bulunan bir polis tarafından sağlanacaktır. Rum ve Türk nüfus mübadelesine ilişkin olarak Yunanistan ve Türkiye arasında yapılmış ya da yapılacak bağitlar İmroz ve Bozca Adaları halkına uygulanmayacaktır.

Görüldüğü üzere bu madde, hem söz konusu adalarda yaşayan halkı mübadeleden muaf tutmuş, hem de yerel yönetim biçimi itibariyle ciddi bir istisna yaratmıştır. Mağ bunu "Türkiye içinde benzeri ya da örneği olmayan bir idare biçimi" olarak tarif eder.¹² Mağ'a göre, 1151 sayılı Kanun ile, sadece bu iki adanın, merkezi idareye bağlı ama özel bir taşra örgütlenmesi tarafından yönetilmesini sağlayacak, hassas bir düzenleme yapılmıştır. Ancak kanunun bazı maddeleri ya hayata hiç geçirilmemiş ya zaman zaman kesintiye uğramış ya da kısmen uygulanmıştır.

1151'in hala geçerli ve uygulamada olan bölümü, Türkiye'deki diğer ilçelerden farklı olarak, bütçenin ve kullanımının idari-mali özerkliğini sağlayan

¹¹ Mağ, Abdulgani, *Türkiye'de Merkezi İdareye Bağlı Taşra Örgütlenmesi Ve Mali-İdari Özerklik İlişkisi: Bozcaada Örneği*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

¹² Mağ, a.g.e., s. 53.

maddelerden oluşmaktadır. Özellikle “İl İdare Kanununa göre il genel meclislerine verilmiş olan görev ve yükümlülüklerin Bozcaada ve İmroz için ilçe idare kurullarına verilmesini” sağlayan 5. Madde, idari-mali özerkliği güçlendiren temel etkidir.¹³ Diğer yandan 1151’in uygulanmayan maddelerinin bir kısmı (örneğin 2. ve 3. maddeler¹⁴), 5442 sayılı İl İdaresi, 5302 sayılı İl Özel İdaresi ve kısmen de 5393 sayılı Belediye kanunlarının ilgili maddeleri ile ikame edilmiştir.¹⁵ Böylece “intizamın temini için istihdam edilecek memurlar” ile nahiye meclisinin “yerli ahaliden” seçilmesine yönelik vaat boşa çıkmıştır. 1151’in adanın idari (yarı-)özerkliğine hanel getiren diğer hükümleri ise, dini cemaatlerin mallarını, dini ve farklı dildeki eğitimleri düzenleyen 13. ve 14. maddelerdir.¹⁶ Cemaatlerin hastane, okul gibi “gayri dini” işlevleri olan mülk ve malları yerel idareye devrolunmuş (13. Madde); eğitim Maarif Teşkilatı Hakkındaki Kanun ile İlk Tedrisat Kanunu’na bağlanarak, Rum cemaati için çocuklarına din ve dil eğitimi verme imkânı ortadan kalkmıştır (daha doğru bir ifadeyle, bu eğitimler ancak okullarda özel ders şeklinde verilebilir hale gelmiştir – 14. Madde).

İstisnailik söz konusu olduğunda, tartışmaya açılmış meselelerden birisi de askere almadır. Öksüz’ün aktardığı gibi, İmroz ve Bozcaada’nın istisnai durumu bu açıdan bir tereddüdü ortaya çıkarmış ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti bu hususta Hariciye Vekaletinden görüş istemiştir. Hariciye Vekaleti ise cevabında bu adalarda meskûn halkların askerlik hizmetinden muaf tutulmalarını gerektiren

¹³ Mağ, a.g.e., s. 62.

¹⁴ Madde 2 – Bu nahiyeelerde intizamın temini için istihdam edilecek memur, yerli ahaliden tayin olunur.

Madde 3 – Adanın menafii umuma ait mahalli işlerini tedvir ile mükellef bir “nahiye meclisi” bulunur; nahiye müdürünün riyaseti altında on azadan tereküp eder. Meclis iki sene için muntahaptır. Ada ahalisinden olup Teşkilatı Esasiye Kanununa tevfiқан müntheplik için lazım gelen evsafı haiz olanlar bu meclise aza intihap ederler. Ve mebusluk evsafını cami bulunanlar da nahiye meclisine aza intihap olunabilirler.

¹⁵ Mağ, a.g.e., s. 63.

¹⁶ Mağ, a.g.e., s. 64. İlgili maddeler şöyledir: Madde 13 – Her iki adada dini tesisat ile bunlara muhtas evkaf, idarei mahalliyyenin nazareti ve Hükümeti merkeziyenin murakabesi altında cemaatlerine aittir. Cemaat mektepleri, hastane ve tedavihaneleri gibi gayri dini tesisat ile bunlara merbut ve mevkûf emvali gayrimenkule bütün mevcudatı menkulesi ve müştemilatı ile ve kaffi hukuk ve vecaibi ile idarei mahalliyyeye devrolunmuştur. Madde 14 – (Mülga: 5/2/1951 - 5713/1 md.; ihya: 16/7/1964 - 502/1 md.) Her iki adada maarif umur ve muamelatı, Maarif Teşkilatı Hakkındaki Kanun ile İlk Tedrisat Kanunu ahkamına tevfiқан tensik ve idare olunur. Tedrisat Türkçe, umumi, meccani ve ladinidir. Çocuklarına kendi dini ve lisanını öğrettirmek isteyen veliler ehliyeti Hükümetçe musaddak ve tedrisatı Hükümetin daimi teftişine tabi bulunmak ve masrafı kendileri tarafından tesviye edilmek şartı ile hususi bir hocaya, umumi mektep binaları dahilinde tahsis edilecek dershanelerde program ve ders saatleri haricinde tayin olunacak bir saatte din ve lisan derslerini okutabilirler. Her iki adada nahiye Maarif Encümeni, tedrisatı iptidaiye meclisi salahiyyetini haiz olmak üzere nahiye müdürünün riyaseti altında tedrisat müfettişi veya başmuallim ve tabip ile nahiye meclisince kendi azası içinden muntahap iki azadan tereküp eder.

herhangi bir kayıt veya işaret bulunmadığını belirtmiş, buna mukabil on sene müddetle askerlik hizmetine karşılık düşük bir bedel ödemelerine imkân tanıyacak bir ara formül önermiştir. Ancak Müdafaa-i Milliyet Vekaleti bu öneriyi kabullenmemiş ve bu adalarda askerlik çağına gelenlerin celbini talep etmiştir. Bu talep Bakanlar Kurulu'nun 18 Ocak 1925 tarihli toplantısında kabul görmüştür.¹⁷ Görüldüğü üzere, İmroz ve Bozcaada'nın hukuki-idari istisnailiği tartışmasının uygulamada fazlaca karşılığı var gibi görünmemektedir. Özellikle adadaki yerli nüfusun Rumlar aleyhine değişmesindeki temel etkenlerden birinin eğitim imkânlarının eksikliği olduğu görüşmecilerimizin neredeyse tümü tarafından dile getirilmiştir. Çalışmamızın nüfusun dönüşümü ve eğitim bölümlerinde detaylı bir şekilde aktarılacağı gibi, Demokrat Parti döneminde 5713 sayılı Kanun (1952) ile adalardaki eğitim yine yarı-özerk bir nitelik kazanmış, Rum okulları yeniden açılmıştır. Ancak 1960'taki askeri darbenin ardından durum hızla kötüleşmiş ve Kıbrıs'taki çatışmaları müteakip 502 sayılı Kanun (1964) ile 1151'in 14. Maddesi devreye sokularak Rum okulları kapatılmıştır. Okulların kapanması özellikle okul çağındaki ailelerin göçüne neden olmuştur.

Bozcaada Üzerine Kaynaklar

Cumhuriyet döneminde doğrudan Bozcaada hakkında/üzerine yazılmış belge ve bilgilerin azlığı dikkat çekicidir. Literatür taramasında erişebildiğimiz kaynaklardan metin içinde referans vermediklerimizi, tasnif ederek ekte sunuyoruz. Bu bağlamda,

1) T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet arşivindeki araştırmamız toplam 39 tane belge ortaya koymaktadır (Ek 1).

2) Doğrudan Bozcaada üzerine yazılmış yüksek lisans ve doktora tezleri, anabilim dallarına göre tasnif edilerek Ek 2 olarak sunulmuştur.

3) Ege Adaları üzerine yazılmış tezler (Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve "Ege Adaları sorunu" üzerine yazılanlar hariç – bunlar nispeten çok sayıdadır), yine anabilim dallarına göre tasnif edilmiştir (Ek 3).

4) Bozcaada'nın adının geçtiği ama doğrudan ona odaklanmayan, Bozcaada üzerine genel bilgiler edinmek isteyen okuyucular açısından göz ardı edilebilecek tezler ise Ek 4'te bulunabilir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, mimarlık, arkeoloji, tarih alanlarında; adanın peyzaj özellikleri, flora ve faunası, balık türleri ve avlanma teknikleri, yenilenebilir enerji kaynakları ve rüzgar enerjisi üzerine; bağcılık alanında,

¹⁷ Öksüz, Hikmet, "Lozan Sonrasında Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada'da Rumların Askere Alınması", *Tarih ve Toplum*, 200, s. 41-46.

örneğin adaya has üzümlerin özellikleri, arazi ve toprak değerlendirmeleri, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri hakkında; adadaki turizm potansiyeli ve bölgesel kalkınma konusunda tezlere rastlanmış; bu tezler içinde özellikle Durmuş ve Mağ'ın yukarıda da adı geçen çalışmalarına referans verilmiştir.

Kitaplar tarandığında ise, Bozcaada üzerine yazılmış çeşitli anı ve biyografiler, derlemeler ve denemeler olduğu görülmüştür. Ayrıca Bozcaada Müzesini kuran Hakan Gürüney tarafından hazırlanan müze kitapları mevcuttur (Kitaplar listesi için bkz. Ek 5). Bu kitaplardan bir kısmına yeri geldikçe metinde yer veriyoruz (referans verdiğimiz kaynaklar ayrıca Kaynakçada da görülebilir). Bunlara ek olarak, 25-26 Temmuz 2008 tarihlerinde düzenlenen Bozcaada Değerleri Sempozyumu kitabı da etraflı bir değerlendirme sunmaktadır.¹⁸ Bununla birlikte bu kitapta, ele alınan dönem itibarıyla bizim çalışmamızla örtüşmeyen ya da adanın florası, faunası gibi konularda çok spesifik çalışmalar bulunmaktadır. Bu nedenle bu sempozyum kitabına doğrudan referans verilmemiştir. Bozcaada ile ilgili çalışmamızı sürdürürken başvurduğumuz diğer kaynaklar ise şöyledir:

- 1) Bozcaada Belediyesi'nin çıkardığı *Bozcaada Bizim* dergisi;
- 2) Temmuz 2014'ten bu yana çıkan *Mendirek* dergisi ve dergiyle birlikte ada üzerine birçok araştırmanın biriktiği www.bozcaadadergisi.com web sitesi;
- 3) Bozcaadada.com web sitesi içinde Adalı portreleri sekmesi: <https://bozcaadada.com/bozcaadada-adalilar-liste>;
- 4) Şarap üreticisi ailelerin web siteleri: www.camlibag.com, www.yunatcilar.com, www.talay.com;
- 5) Bozcaada Sözlüğü (<http://bozcaadasozlugu.blogspot.com/>);
- 6) Açık Radyo'daki Deniz Aşırı programı (<https://acikradyo.com.tr/program/deniz-asiri>).¹⁹

Adabilimi (Islandology) ve Ada Olmaklık (Island-ness)

Doğrudan veya dolaylı şekilde Bozcaada üzerine hazırlanmış çalışmalar dışında, çalışmamızla ilişkilenebilecek çeşitli araştırmalar vardır (örneğin nüfus ve göç araştırmaları). Bu çalışmalara da yeri geldikçe referans veriyoruz. Burada özellikle üzerinde durmak istediğimiz kavramsal çerçeveyi, araştırmamızda yer verdiğimiz konuları kat eden ve Türkçeye adabilimi olarak çevrilebilecek "islandology" çalışmaları oluşturmaktadır. Ada yaşamına özgü nitelikler, adalı olma hali ile ilgili

¹⁸ Akdemir, Ali; Demircan, Osman; Yılmaz, Selehattin; Takaoğlu, Turan ve Erginal, Evren (der.) *Bozcaada Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale, 2008.

¹⁹ Programı hazırlayan Deniz Pak'a eski kayıtlara ulaşmada bize sunduğu destek için teşekkür ederiz.

özgün yönler nüfus yapısından ekonomik etkinliklere, gündelik yaşam pratiklerine kadar birçok alanı etkilemektedir.

Bu alandaki önemli metinlerden biri, Gilles Deleuze'ün felsefi bir vurgusu olan "İssız Ada" yazısıdır.²⁰ Deleuze'e göre, insan "ancak toprakla su arasındaki hareketli kavganın sonlu (ya da en azından egemenlik altına alınmış) olduğunu varsayarsa güvenli ve iyi bir yaşam sürebilir". İşte adanın varlığı "böyle bir bakış açısının, böyle bir çaba ve kanının olumsuzlanmasıdır".²¹ Esasen ada bu ikisi (toprakla su) arasındaki türlü ilişkilerden müteşekkil ve yeni bir yaşamın kapısını aralamaya muktedirdir: "Sevinçle ya da kaygıyla adalar düşlemek, ayırdığımızı, zaten ayrı olduğumuzu, kıtalardan uzakta, yalnız ve kayıp olduğumuzu düşlemektir – veya sıfırdan başladığımızı, yeniden yarattığımızı, yeniden başladığımızı düşlemek".²² Deleuze böylece yeni bir yaşamın imkânını adada gördüğünü vurgulamış olur, "burada söz konusu olan artık toprağın derinliklerinden su yüzüne çıkarak kendini yaratan ada değil; adaya dayanarak suların üzerinde dünyayı yeniden yaratan insandır".²³

Gerçekten de ada yaşamı, anakaradaki yaşamdan farklı olarak algılanmış ve bu nedenle türlü türlü ütopyaya (veya distopyaya) konu olmuştur.²⁴ Adalar üzerine çalışan önemli isimlerden Marc Shell'in *Islandology* kitabı²⁵, coğrafyadan felsefeye, edebiyattan politikaya düşünce tarihini kat ederek adaların nasıl tahayyül edildiğini, nasıl kurulduğunu, haklarında nasıl konuşulduğunu ve adalarda nasıl yaşandığını ele alır. Adalar üzerine yazılmış neredeyse her şeyde karşımıza çıkan bir tür sınırın, ikiliğin izini sürer. Bu, aynı zamanda Deleuze'ün de işaret ettiği toprak ve su, kara ve ada arasındaki sınır ve ikiliktir. Shell'e göre bu sınır ve ikilik, daha adlandırma aşamasında karşımıza çıkar. İngilizce "island" sözcüğü bir yandan Latince'den gelen ("insula") ayrılmış yer anlamını taşır ve böylece bir tür sınıra, tecride gönderme yapar (ki Türkçe'de de ada "otruğ"

²⁰ Deleuze, Gilles, "İssız Ada", *İssız Ada ve Diğer Metinler: Metinler ve Söyleşiler 1953-1974* içinde, yay. haz. David Lapoujade, çev. F. Taylan- H. Yücefer, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002.

²¹ Deleuze, a.g.e., s. 18.

²² Deleuze, a.g.e.

²³ Deleuze, a.g.e., s. 19.

²⁴ "Cennetler birer adadır, ama gulaglar da öyle" diyor Baldacchino. Bkz. Baldacchino, Godfrey, "Islands – Objects of Representation", *Geografiska Annaler*, 87 B (4), s. 247-248. Aktaran Hay, Pete "A Phenomenology of Islands", *Island Studies Journal*, 1(1), 2006, s. 20. Pete Hay bu alana çokça katkıda bulunan isimlerden. Söz konusu makalede Hay bütünlüklü bir ada kavramsallaştırması, kuramı olup olamayacağını geniş bir literatüre atfıla tartışıyor. Hay'ın adalar üzerine bir şiiri, Türkçeye de çevrilmiş ve "Adaların Şiirini Yazmak" başlıklı kısa metniyle birlikte *Söyleşi* 3 Aylık Şiir Dergisi'nde yayınlanmıştır: https://issuu.com/conversationpoetry/docs/volume_1.

²⁵ Marc Shell, *Islandology*. *Geography, Rhetoric*, Stanford, Politics Stanford University Press, California, 2014.

(ayrılmış, kesilmiş yer) sözcüğünden gelmektedir²⁶). Diğer yandan, Kuzey Germe dillerinde “is” su anlamına geldiğinden, is-land su toprağı demektir.²⁷ Burada bir sınırdan ziyade bir iç içelik, Deleuze’ün ifade ettiğı gibi, su ve toprak arasındaki türlü türlü ilişkilennmeler bahis konusudur.

İşte adalar üzerine son dönemde gittikçe büyüyen literatür bu iki anlamın aldığı farklı biçimler, toplumsal yaşam üzerindeki farklı etkileri ve aralarındaki gerilim üzerinde durmaktadır.²⁸ Türkçede “adalık” kavramından hareketle yazılan nadir metinlerden biri olan Aylin Çankaya’nın “Bir İç Kapalı ve Dış Açık Olma Hali Olarak Adalık Ve “Ada Hakkı”: İstanbul Adaları Ve Burgazada Örneğı” başlıklı yüksek lisans tezi de Shell’in kitabından yola çıkmaktadır.²⁹ Çankaya “suya karşı olarak kara” tanımı ile “kimliğini suyla tanımlayan kara” tanımı arasındaki bu gerilime işaret eder ve yine Shell’den hareketle, “sadece coğrafi bir referansa sahip olan “ada” sözcüğü yerine”, adayı, “referansları çoğaltan ve düşüncenin ufkunu açan” bir zaman-mekân durumu, bu duruma bağı bir ilişkiler ağı ve olanaklara açılan bir kapı olarak düşünür.³⁰

Bozcaada’ya 70’li yıllarda yerleşen İstanbullu ilk ailelerden birine mensup Gevher Gökçe Acar ve Elvan Gökçe Erkmen’in tanıklıkları da bu tespitlerle örtüşmekte ve adanın çerçevelemesi zor, çoklu anlamlarına dikkat çekmektedir:

Ada insanı için de deniz, umut ve tehlikeye açık, uğurlu uğursuz pek çok serüvenin geçtiğı ıssız ve gizemli, dev bir su yüzeyidir. Su-kara karşıtlığı bu noktada uyarıcı bir gerilime sahiptir [...] Ada, üzerinde yaşayan, oradan ayrılan ve oraya ayak basan insanın konumuna göre, sabit, hareketsiz, bekleyen, geride kalan özellikleriyle kişiden kişiye değişen özel simgeler sunar. [...]Ada ne takvim sayfalarındaki yumuşak başlı tatil beldesi, ne de değiştirilmeye, ehlileştirilmeye, düzeltilmeye ihtiyacı ve tahammülü olan bir toprak parçası.³¹

²⁶ Nişanyan Etimolojik Sözlük, “ada” maddesi: <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ada>

²⁷ Shell, a.g.e., s. 18.

²⁸ Literatürü özellikle şu dergilerden takip etmek mümkün: *Island Journal* (ki bu dergiyi çıkaran Ada Enstitüsü (Island Institute) zengin bir içerik sunmaktadır: www.islandinstitute.org), *Island Studies Journal* (<https://islandstudies.ca/>).

²⁹ Çankaya, Aylin, *Bir İç Kapalı ve Dış Açık Olma Hali Olarak Adalık Ve “Ada Hakkı” İstanbul Adaları Ve Burgazada Örneğı*, Bilkent Üniversitesi, Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

³⁰ Çankaya, a.g.e., s. 4.

³¹ Acar, Gevher Gökçe ve Erkmen, Elvan Gökçe “Farklı Kültürler Üzerinden Tarihi Çevrede Mimari Kimlik Okumaları ve Bozcaada Örneğı, ya da Bir adaya Dokunmak”, <http://bozcaadaforumu.blogspot.com/2013/07/farkli-kulturler-uzerinden-tarihi.html>, 2013.

Yine de tahmin edilebileceği gibi, adalar üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu adanın fiziki yalıtılmayla damgalanmış coğrafi özgünlüğünden ve bu yalıtılmanın ortaya çıkardığı toplumsallıktan hareket etmektedir. Ada yaşamı doğanın ritmine, dalgaların, rüzgarın ve fırtınaların ritmine (anakaraya göre) çok daha bağımlı bir yaşamdır.³² Örneğin, ada literatürünün önemli isimlerinden Pete Hay, “coğrafyanın mecbur bıraktığı güçlü bir ortaklık -ve müşterek ev- hissinden” söz eder.³³ Philip Conkling “fiziki yalıtılmaya eşlik eden yoğunlaşmış deneyimden” ve “aşılması güç su kütlelerinin yoğunlaştırdığı yer hissinden” dem vurur.³⁴ Bu deneyim ve duyumsama, belki adalılar tarafından fazla söze dökülmemekte ama gündelik yaşamı şekillendirme noktasında etkili olmaktadır. Örneğin karar alma mekanizmaları bu müşterek boyutu yansıtır. Kararlar enformel şekillerde, neredeyse görünmez mekanizmalarla alınır: insanlar sokakta çene çalarken, balıkçıların haberleştiği radyo frekansında, feribot sırasında, postane kuyruğunda.³⁵ Çünkü adalıların kaderi büyük oranda birlikte örülmüştür, “bir gün takıştığın insanlar, ertesi gün canını kurtarabilir”.³⁶ Conkling’e göre bu kader ortaklığı, kimi zaman anlaşılması kolay olmayan, adaya özgü bir ilişkilendirme biçimine yol açar: düşman taraflar arasında bile gözlemlenebilen karşılıklı özen/bakım ve cömertlik, rekabetle iç içe geçmiş sıkı bir işbirliği, farklılığı yaşamak ve yaşatmak yönünde bir eğilim, söylenti dalgaları içinde süregiden bir ketumluk ve karmaşık bir sözlü gelenek ada yaşamının özgün yönleridir.³⁷ Bu gerilimler Bozcaada’daki sınırlı sayılabilecek gözlemlerimiz tarafından da doğrulanmaktadır. Vannini ada yaşamına damga vuran fiziksel yalıtılmayı, kendi içinde ikiye ayırarak nüanslı bir değerlendirme imkânı sunmuştur³⁸: Buna göre adanın su kütleleriyle anakaradan ayrılmışlığı, onun hem yalıtılmışlığına (*insulation*) hem de birbaşanalığına (*isolation*) işaret eder. Bu ikilik hem olumlu hem olumsuzdur. Yalıtılmışlık güven verir, farklılığın ve özgünlüğün korunmasını sağlarken; birbaşanalık kenarda bırakılmışlık ve kırılabilirlik demektir.³⁹ Demek ki ada hem bir

³² Conkling, Philip, “On Islanders and Islandness”, *The Geographical Review*, 97(2), s. 199.

³³ Harry Baglione ile kişisel görüşmesinden aktaran Hay, a.g.e., s. 21.

³⁴ Conkling, a.g.e., “abstract”.

³⁵ Bourgeault, Cynthia, “Thinking Like an Islander”, *Island Journal*, 7, 1990, s. 36-37’den aktaran Conkling, a.g.e., s. 199.

³⁶ Bourgeault, a.g.e., s. 36-37’den aktaran Conkling, a.g.e., s. 199.

³⁷ Putz, George, “On Islanders”, *Island Journal*, 1, 1984, s. 26’dan aktaran Conkling, a.g.e., s. 192.

³⁸ Vannini, Phillip, “Constellations of Ferry (im)mobility: islandness as the performance and politics of insulation and isolation”, *Cultural Geographies*, 18(2), 2011, s. 249-271.

³⁹ Vannini, a.g.e., s. 250, 257, 258; ayrıca Hay, a.g.e., s. 21.

kaçıştır (örneğin kent yaşamından⁴⁰), hem de adadaki insan kaçacak yeri olmadığı hissiyle birlikte yaşamayı öğrenmek zorunda kalır.

Bununla birlikte, ada üzerine literatürde geçirgenliğin ve ilişkiselliğin daha fazla vurgulanır hale geldiğini de tespit etmek gerekir.⁴¹ Bu dönüşümün özellikle gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileriyle bağı sıkıdır. Özellikle adaları anakaraya bağlayan köprüler ve geçitler, uzun dönemler yalnızca deniz yoluyla ve hava koşullarına bağlı şekilde yolculuk edilebilmiş bir coğrafya için büyük bir dönüştürücüdür. Ekonomik sermayesi ve beklentileri yüksek turistlerin, yarı-veya tam-zamanlı şekilde adaya taşınan kentli nüfusun, emeklilerin adadaki yaşamı nasıl dönüştüreceği de araştırılmaya değerdir. Bu dönüşümler, bir kısmını bu çalışmada da ele alacağımız birçok gerilimle maluldür: Örneğin ekonomik sermayesi yüksek yeni yerleşimcilerle, ekonomik sermayesi nispeten düşük adalılar arasında çıkar ve beklentiler açısından farklılıklar ortaya çıkması muhtemeldir.⁴² Hay'ın dikkat çektiği gibi, bir yerin farklı sınıflar, kuşaklar, cinsiyetler veya din veya etnik kökenden gelen gruplar tarafından nasıl anlaşılıp deneyimlendiği, iktidar ve sömürü ilişkilerine, ayrıcalık ve ayrımcılık biçimlerine bağlı olarak şekillenecektir. Bir yerin tek bir anlam taşıdığı varsayımı sorgulanmaya muhtahtır: Kimileri için yerinden edilme, kapatılma, mahrumiyet anlamına gelen ada yaşamı, başkaları için yerleşmeyi, kapanmayı, yakınlığı ve sıcaklığı ifade edebilmektedir.⁴³

Çankaya'nın Burgaz için yaptığı tespitler adalar bağlamında önem taşımakta ve çok benzer şekilde Bozcaada'da karşımıza çıkmaktadır. Çankaya'ya göre, günübirlik gelen ve "geldiği yeri bahçe gibi gören" kentli tipi ile adalılar "deniz üzerinde birbirlerini teğet geçerler". "Mekânla kurulan ilişki biçiminin niteliğine göre, bu ilişki biçimleri içinde de mevsimlere göre bölünen, dönen" birden çok adadan söz etmek mümkündür.⁴⁴ Örneğin, "[y]azlıkçılar için ada, sadece yaz mevsimlerinde var olan ve şehirle olan ilişkinin kesintiye uğramadan devam edebilmesini sağlayan bir ikincil mekândır. 'Kışlıkçılar' içinse şehirle kurulan kontrollü bir ilişki dahilinde yeni türden bir yaşamın kurulmaya çalışıldığı 'ana' ve

⁴⁰ Yukarıda zikrettiğimiz tezinde Çankaya şöyle diyor: "2000'li yıllarda İstanbul Adaları'na taşınmış olan insanların, mekânları ve toplumlari bir yığın haline getirmiş olan kentten ayrılmak ve kendi özelliklerini yeniden inşa edebilmek adına İstanbul kentinin merkezinden Adalar'a sürüklendikleri söylenebilir. Bu özelliğin belirgin bir hali, neredeyse tüm adalilerin ortaklaştığı biçimde "en az bozulan ada" olarak nitelenen, Burgazada'da görülür" (s. 2). Çankaya'ya göre, adadaki bu yeni yaşam arayışı, aynı zamanda bir tür "yeni mahalle" arayışıdır (s. 101).

⁴¹ Hay, a.g.e., s. 20-23.

⁴² Gillis, John, *Islands of the Mind: How the Human Imagination Created the Atlantic World*, Palgrave Macmillan, New York, 2004'ten aktaran Hay, a.g.e., s. 25.

⁴³ Hay, a.g.e., s. 33- 34.

⁴⁴ Çankaya, a.g.e., s. 67.

‘birincil’ bir mekândır”.⁴⁵ Çankaya’nın dikkat çektiği ikinci bir ayrım, eski adalı-yeni adalı ayrımıdır: “Eski ada anlatısı özellikle adaya 50’lerden 90’lara kadar süren dönemde yazıkçı olarak yerleşen Türklerin anlatımlarında nostaljik bir varoluşun etrafında şekillenir. 1964’ten başlamak üzere 1980’e kadar geçen süre içinde Rumların adadaki varlığı ve kültürüne ait özlem ve öykünme, anlatı içerisinde çokça hissedilir”.⁴⁶ Burgaz’da bu dönemlere tanıklık etmiş olmak, yeni bir tür hiyerarşinin kurulmasına aracılık eder; adalılık bir statü göstergesi olarak vurgulanır.⁴⁷

Benzer ayrımlar Bozcaada’daki yaşamı da şekillendirmektedir. Rum ve Türk nüfus arasında, kuşaklardır adalı olan nüfusla Bayramiç’ten göçenler arasında, 70’lerde, 80’lerde gelmeye başlayanlarla 90’larda veya 2000’lerde göçenler arasında, kışın da kalanlarla yazın gelenler, yazı geçirenlerle günübirlik gelenler arasında dine, etnik kökene veya ekonomik duruma bağlı farkları kat eden ayrışmalar yaşanmaktadır. Bozcaada, Rum ve Türk cemaatler etrafında gelişen ikili bir demografik ve mekânsal yapı arz etse de gündelik hayat ve pratikler bu ikiliğe sığamayacak çeşitliliktedir. Anlatılar ortaya koymaktadır ki, en azından 1960’lara kadar adalı olmak öncelikle bu çeşitlilik içinde yolunu gözü kapalı bulabilmek anlamına gelmiştir. Bozcaada özelinde “adalı kimliğinin” nasıl şekillendiğini kendi kişisel tarihinden yola çıkarak kaleme alan Kayaalp’in iki yazısı eldeki çalışmanın heyecan ve kaygılarını paylaşması açısından dikkat çekicidir. Kayaalp’e göre adalı kimliği bir tür “ara kesite” yerleşmiş gibidir; bir araya gelmeyeceği düşünülen unsurları bütün çelişki ve çatışmalarıyla içinde yaşatabilir; dahası gücünü bu melezlikten alır (bu anlamda bizce diğer kimliklerden de farklı değil, aksine kimlik diye sahiplendiğimiz şeyin karmaşıklığına işaret eden iyi bir örnektir).⁴⁸

Saha Araştırması: Kapsam, Yöntem ve Teknikler

Önsözde de belirtildiği gibi, araştırma ekibimiz Bozcaada’ya ilk olarak 2017 yazında, Bozcaada Doğayı Koruma Kültür Sanat Derneği ve Bozcaadalılar Derneği’nin davetlisi olarak geldi. Amacımız adanın içinden geçtiği ve yukarıda ipuçlarını verdiğimiz hızlı dönüşümü belgelemekti ama bu kısa ziyaret bizi güncel gelişmelere odaklanmanın yeterli olmayacağı konusunda ikna etti. Bunun üzerine

⁴⁵ Çankaya, a.g.e., s. 80-81.

⁴⁶ Çankaya, a.g.e., s. 71-72.

⁴⁷ Çankaya, a.g.e., s. 76.

⁴⁸ Kayaalp, Ali, “Adadaki Yaz Sofralarını Anımsamak”, *Manifold*, <https://manifold.press/adadaki-yaz-sofralarini-animsamak#ref04>, 9 Ağustos 2020; “Adalı Kimliği”, *Manifold*, <https://manifold.press/adali-kimligi>, 1 Ekim 2020. Özellikle ikinci yazıda hikâyesi anlatılan Mehmed Şerif Bey’in farklı dilleri, coğrafyaları ve ilgileri çapraz kesen yaşamı bu melezliğe iyi bir örnektir.

proje kapsamında Bozcaada'nın elden geldiğince kapsamlı bir monografisinin çıkarılması düşünüldü. Bu bağlamda, adada doğal çevrede meydana gelen dönüşümler, ekonomik yaşam, toplumsal dokularda görülen etno-dinsel farklılaşma ve farklı toplumsal dokuların birlikte yaşama pratiklerinde ortaya çıkan uyuma ve gerilim alanları, yerel ritüeller ve gündelik hayatın muhtelif unsurları ile tüm bunların mekânla etkileşiminin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü inceleme konusu yapıldı.

Çalışmamız, bu bağlamda gerçekleştirilmiş bir niteliksel araştırmadır. 11-15 Ekim 2017, 14-18 Şubat 2018, 26-29 Mayıs 2018 ve 24-28 Mayıs 2019 tarihlerinde adaya toplam dört ziyaretimiz oldu. Bu ziyaretler sırasında 12'si rehberli gezi olmak üzere, 39 görüşme yaptık (Bkz. Ek 6 ve Ek 7). Ayrıca Gündüz Gökçe ve Fethi Kayaalp ile sırasıyla 4 ve 16 Mayıs 2018 tarihlerinde İstanbul'da görüştük (Böylece toplam 41 görüşme yapmış olduk). Farklı ziyaretlerimiz sırasında Kaymakamlar Mustafa Akın ve İbrahim Gültekin ile Belediye Başkanı Hakan Can Yılmaz'la tanışarak çalışmamızı aktardık. Dördüncü ziyaretimiz sırasında Bozcaada Müzesi Müdürü Hakan Gürüney ile enformel bir sohbet gerçekleştirdik. Son olarak, Bozcaada TV'nin "Ada İnsanları" belgeselinin tüm bölümlerini izledik⁴⁹.

Derinlemesine görüşmeleri ve rehberli gezileri tamamlayan bir diğer unsur, adaya bizzat yerel dernekler tarafından davet edildiğimiz için ağırlandığımız evlerde, öğle ve akşam yemeklerinde veya görüşme aralarında soluklanmak üzere oturduğumuz Çınaraltı ve Eski Kahve'de enformel gözlemler ve sohbetler gerçekleştirebilmiş olmamızdır.

Son olarak, Bozcaada'nın içinden geçtiği büyük dönüşümü daha iyi anlayabilmek ve anlatabilmek için, çalışmamızı görsellerle desteklemek istedik. Bizimle kişisel arşivlerinden görüntüler paylaşan Vildan Onur (gazete arşivi ve fotoğraflar), Mehmet Uysal (fotoğraf) ve Ayşe Deniz Sekban'a (fotoğraf, gravür) ve Facebook'taki Hotel Fahri sayfasındaki fotoğrafları kullanmamıza izin veren Ali Dinçer'e teşekkür borçluyuz. Ek olarak Atatürk Kitaplığında yaptığımız tarama sonucundaki bazı görselleri de kullandık.

Çalışmamız, nüfus ve göçler, ekonomik etkinlikler (özellikle bağcılık ve turizm), gündelik hayat, gençlik ve eğitim, bayramlar, kutlamalar ve mutfak üzerinde durduğumuz beş ana bölümden oluşuyor. Elbette Bozcaada'yı her yönüyle

⁴⁹ https://www.youtube.com/watch?v=3aIuL_3TsR4&list=PLI51rs2rRN24f8D_zxXhqrI0b04colIdI.

anlatmak için bunlar yeterli değil, ancak adanın Cumhuriyet dönemi tarihini mümkün olduğunca çok yönlü ve disiplinlerarası bir şekilde tartışmaya açmaya çalışıyoruz. Bu yönüyle çalışmamızın, daha spesifik araştırmalar yapmak isteyen araştırmacılar; internet taramalarında sıklıkla karşımıza çıkan ve yer yer klişelere düşen genel geçer açıklamalarla yetinmek istemeyen ziyaretçiler ve bu hızlı dönüşümün tanığı olamayacak, fakat doğduğu/yaşadığı yerin geçmişini eskilerden dinlemek isteyen yeni kuşaklar için bir başlangıç noktası olacağını umuyoruz.

2. NÜFUSUN DÖNÜŞÜMÜ VE GÖÇLER

Bozcaada tarihsel olarak Rum nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı bir yer olmuşsa da bu tablo 20. yüzyılda radikal biçimde değişmiştir. Saha araştırmamız kapsamında gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelerde, adanın nüfus ve göç hareketlerinin tarihsel seyrine dair görüşmeciler tarafından aktarılan bilgiler, çerçeve itibarıyla bu alanda yapılan akademik araştırmalarla paralellik arz etmektedir. Bu paralellik öncelikle, Osmanlı'nın son döneminde başlayıp Cumhuriyet tarihi boyunca devam eden Rum nüfusun azalışı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine sahadan aktarılan bilgilerle araştırmaların kesiştiği bir başka nokta, Rum nüfusun Bozcaada'daki azalışıyla eş zamanlı olarak, adadaki mülkiyetin ve ekonomik yapının el değiştirmesidir. Rumlara ait mallar, mülkler (ve meslekler) adada yaşamakta olan ya da sonradan göç eden Türklere geçmiştir. Bu bölümde hem elden geldiğince ilgili akademik araştırmaları hem de görüşmecilerimizin tanıklıklarını aktarıyoruz.

Tarihsel ve Sosyolojik Araştırmalar

Doğrudan Bozcaada nüfusu üzerine herhangi bir araştırma olmamakla birlikte nüfus, tarihsel demografi ve Türkiye'deki Rumlarla ilgili çalışmalarda Bozcaada nüfusu hakkında çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. Örneğin Kemal H. Karpat'ın *Osmanlı Nüfusu: 1830-1914*⁵⁰ başlıklı çalışması, resmi nüfus sayımları ve arşiv belgelerinden hareketle hem ülke genelinde hem de Bozcaada'da ikamet eden Rum nüfus hakkında bilgiler vermektedir (bilgileri aşağıda ilgili bölümde sunuyoruz). Osmanlı Devleti döneminde Rumların yaşamına dair bir başka çalışma Ayşe Ozil'in *Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*⁵¹ başlıklı kitabıdır. Bu çalışma Osmanlı döneminde Rumların yerel idare, ekonomi, eğitim, hukuk ve tabiiyet açısından bulundukları konum hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Ozil'in çalışmasının önemi Osmanlı Rum cemaatini yekpare bir bütün gibi düşünmek yerine, sosyal hayattaki farklılıkları içerisinde kavrayarak cemaat bağlarının nasıl kurulduğunu göstermesidir. Ozil'in çalışmasında Bozcaada ile ilgili doğrudan bir

⁵⁰ Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu: 1830-1914*, Timaş Yay., İstanbul, 2010. Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde Rumlarla birlikte genel olarak gayrimüslim nüfustaki dönüşüm hakkında nicel ve nitel bilgiler içeren diğer çalışmalar için bkz. İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, TTK Yay., Ankara, 1999; Dündar, Fuat, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim Yay., İstanbul, 2019; Onaran, Nevzat, *Türk Nüfus Mühendisliği 1914-1940*, Kor Yay., İstanbul, 2017.

⁵¹ Ozil, Ayşe, *Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*, Kitap Yay., İstanbul, 2016. Osmanlı'nın son döneminde Rumların kültürel ve kimlik yapılarına dair bir başka çalışma için bkz. Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları: 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat, Etnisite*, Dipnot Yay., Ankara, 2013.

bilgi yer almamakla birlikte çalışmanın Rum cemaatine dair analizleri Bozcaada Rumlarının Osmanlı dönemindeki varlıklarını anlamak açısından da bir tarihsel arka plan sunmaktadır.

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde, Şükrü Aslan, Sibel Yardımcı, Murat Arpacı ve Öykü Gürpınar tarafından yazılan *Türkiye'nin Etnik Coğrafyası: 1927-1965 Anadil Haritaları*⁵² başlıklı çalışma, Rumlarla birlikte çok sayıda azınlık grubun Osmanlı'nın son döneminden 1965 yılına kadar il bazında nüfus açısından nasıl eridiğine tanıklık etmektedir. Çalışmada doğrudan Bozcaada verileri yer almamakla birlikte Çanakkale'deki demografik değişim, Rumca konuşan nüfusun 1927'de 7938'den 1965'te 5258'e düştüğüne işaret etmektedir (Bozcaada ve İmroz mübadeleden muaf tutuldukları halde).

Türkiye'de yaşayan Rumlarla ilgili nüfus çalışmaları içerisinde nüfus mübadelesine dair çalışmalar da önemli yer tutar.⁵³ Zira nüfus mübadelesi, Türkiye'de Rumların yaşadığı kentlerin demografik dönüşümünü derinden etkilemiş bir olaydır. Yukarıda ifade edildiği gibi, nüfus mübadelesinden muaf tutuldukları için, Bozcaada ve İmroz bu bağlamda birer istisna oluşturmuştur. Ancak mübadele dolaylı şekilde de olsa buralarda hissedilmiş; Türkiye genelinde Rum nüfusun dramatik bir biçimde düşmesi, adalardaki Rumları da toplumsal ve ekonomik güç açısından olumsuz etkilemiştir.

Türkiye'deki Rumlarla ilgili araştırmalar içerisinde Samim Akgönül'ün *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*⁵⁴ başlıklı çalışması öne çıkmaktadır. Akgönül'ün çalışması Cumhuriyet'in başından 2000'li yıllara gelen süreçte Türkiye'de Rum nüfusun hangi sosyal, politik, ekonomik ve hukuki gelişmelerle azaldığını ortaya koyan en kapsamlı çalışmalardan biridir. Akgönül çalışmasında, bir yandan Cumhuriyet dönemi boyunca Rum nüfusun azalışını nicel verilerle ortaya koyarken, diğer yandan bu demografik erimeye kaynaklık eden önemli tarihsel olayların (Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları, 1964 sürgünü, Kıbrıs sorunu) etkilerini analiz etmektedir. Akgönül'ün çalışması Türkiye Rumları tarafından çıkarılan dergi ve gazetelere, konuyla ilgili ciddi oranda bir hatırata, tanıklıklara ve Türkiye Rumları ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası literatüre dayanmaktadır. Çalışmanın da dikkat çektiği

⁵² Aslan, Şükrü, Yardımcı, Sibel vd. *Türkiye'nin Etnik Coğrafyası: 1927-1965 Anadil Haritaları*, MSGSÖ, İstanbul, 2015.

⁵³ Bu konuyla ilgili olarak bkz. An, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000; Gökaçtı, Mehmet Ali, *Nüfus Mübadelesi*, İletişim Yay., İstanbul, 2017; Hirschon, Renée, *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007; Balta, Evangelia, *Nüfus Mübadelesi*, İnkılap Yay., İstanbul, 2015; Pekin, Müfide, *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005.

⁵⁴ Akgönül, Samim, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, Bozcaada için özellikle 283-284 ve 385-389.

gibi Çanakkale ve dolayısıyla onun bir parçası olan Bozcaada, Cumhuriyet'in yakın dönemlerine kadar İstanbul'dan sonra Rum nüfusun varlığını belirli bir oranda koruduğu yerleşimlerin başında gelmektedir. Akgönül'e göre, Çanakkale'deki Rum nüfusun demografik erimesi esasında Bozcaada ve İmroz'a işaret etmektedir (ilgili nüfus sayıları ilerleyen bölümlerde verilmiştir).

Türkiye'de Rum nüfus ve göçleriyle ilgili tanıkların anlatımlarına dayanan sözlü tarih çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasından en kapsamlısı Küçük Asya Araştırmaları Merkezi tarafından hazırlanan ve Herkül Millas tarafından derlenen *Göç: Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*⁵⁵ başlıklı çalışmadır. Bu çalışma tanıkların anlatımlarıyla Birinci Dünya Savaşı yıllarında ve 1920'lerde Rumların Türkiye'den hangi olaylarla ve nasıl ayrıldıklarını birinci ağızdan aktarmaktadır. Çalışmada Çanakkale bölgesinden bir Rum'un 1915'te Türkiye'yi terk ediş hikâyesine de yer verilmiştir.

Bozcaada'nın demografik dönüşümünü anlamak açısından adadaki ekonomik varlığın tarihsel olarak nasıl dönüştüğünü ve Rumlara ait mal ve mülklerin nasıl el değiştirdiğini de tespit etmek önemli görünmektedir. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde ekonominin Türkleştirilmesine dair birçok çalışma bulunmaktadır.⁵⁶ Nevzat Onaran'ın *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*⁵⁷ ile *Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*⁵⁸ başlıklı çalışmaları, 1917-1930 yılları arasında il bazında en kapsamlı bilgilerin yer aldığı eserlerdir. Bu çalışmalarda Çanakkale'deki Rum mallarının akıbetiyle ilgili belge ve bilgiler yer almaktadır.

Cengiz Parlak'ın "Çanakkale Merkeze ve İlçelerine Yerleştirilen Giritli Mübadil Göçmenler"⁵⁹ başlıklı makalesi ise Bozcaada özeline odaklanması açısından önemlidir. Parlak'ın aktardığı bilgilere göre 1927 yılında Bozcaada nüfusunun % 61'i Rum'du. Çalışmaya göre 1924 yılında "mübadele kapsamına girmeyen ve Girit'in Kandiye şehrinden gelen bağcılar Bozcaada'ya yerleştirilmişlerdi."⁶⁰ Parlak'ın araştırmasına göre Giritli bağcıların Bozcaada'ya gönderilme nedeni "adayı terk eden Rumlardan kalan bağların bir an evvel üretime kazandırılmasıydı. Bağcılıktan en iyi anlayan göçmenler Giritlilerdi."⁶¹ Bu durum

⁵⁵ Millas, Herkül, *Göç: Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, İletişim Yay., İstanbul, 2014.

⁵⁶ Bu konuda bkz. Koralıtk, Murat, *Ekonominin Türkleştirilmesi*, İletişim Yay., İstanbul, 2011. Çetinkaya, Doğan, *Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak*, İletişim Yay., İstanbul, 2015. Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2014.

⁵⁷ Onaran, Nevzat, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, Evrensel Yay., İstanbul, 2013.

⁵⁸ Onaran, Nevzat, *Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, Evrensel Yay., İstanbul, 2013.

⁵⁹ Parlak, Cengiz, "Çanakkale Merkeze ve İlçelerine Yerleştirilen Giritli Mübadil Göçmenler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 10(13), 2012, s.127-154.

⁶⁰ Parlak, a.g.e., s.139.

⁶¹ Parlak, a.g.e., s.139.

Bozcaada'yı terk eden Rumların emval-i metrukesinin (terkedilmiş mallar) Türk ve Müslüman gruplara aktarıldığını göstermektedir ve adanın sosyo-ekonomik dönüşümünün tarihsel temellerini anlamak açısından önemlidir.

Görüldüğü üzere, mevcut tarihsel ve sosyolojik araştırmalarda Bozcaada'dan göçün etraflı bir analizi bulunmamaktadır. Biz çalışmamızın bu bölümünde, hem farklı kaynaklardan derlediğimiz nüfus bilgilerini bir araya getirmeye, hem de bu sayısal tabloyu anlatılarda dile getirilen gerilimler ve duygularla, gündelik hayatı anlamamızı mümkün kılan detaylarla zenginleştirmeye çalıştık. Aşağıdaki bölümlerde öncelikle ikili nüfus yapısını açıklıyor, ardından Rum nüfusun göçünü ve adadaki dönüşümü tartışıyoruz.

Karmaşık Kökenler ve İkili Demografik Yapı

Bozcaada en az birkaç yüzyıldır Rum-Ortodoks ve Türk nüfuslardan müteşekkil ikili bir demografik yapıya sahip.⁶² Ancak daha geriye gidildiğinde adada iskân edilen nüfusun kökeni sorusu bizi daha karmaşık bir geçmiş anlatısıyla karşı karşıya bırakıyor. Bozcaada'nın çeşitli ticaret yolları üzerinde bulunduğu dikkate alındığında, pek çok grubun buradan geçmiş veya buraya yerleşmiş olması muhtemel görünüyor. Kayaalp'e göre,⁶³ ada 1480'den itibaren (1479'daki İstanbul Antlaşması ile Venedik ve Osmanlı arasındaki savaşlar son bulmuştur) iskân edilmiştir; ancak bu ilk adalı muhacirlerin kökenleri belirsiz ve karmaşıktır. Örneğin görüşmecilerimizden Cahit Balcı, 1700'lü yıllara kadar ailesinin Bozcaada doğumlu olduğunu ama kökenlerinin Konya-Karaman'a dayandığını ifade etmiştir⁶⁴:

"O zamandan buraya gelmişiz, beyliklerden buraya. Konya Karaman'dan. Oradan bu tarafa çok gelenler olmuş da, gelmişler Yunanistan'a, Selanik'e, Bulgaristan'a aktarma da olmuş. Sonra tekrar mübadeleyle onlar buraya gelmişler, buradakiler oraya gitmişler. Rumlar oraya gitmiş, Türkler buraya gelmiş. Ama bizde gidip gelen olmamış, bizim sülalede diyelim." (Cahit Balcı ile görüşme).

⁶² Görüşmecilerimiz eskiden birkaç Musevi ailenin de bulunduğunu dile getirmiştir, buna mukabil ada Ermenilerin yaşadığı bölgelerden değil. Bağcılıkta mevsimlik işçi olarak çalışmış olması muhtemel Romanlar üzerine ise herhangi bir bilgiye rastlanmamış, bu konu araştırma ekibimiz açısından daha çok araştırılması gereken bir nokta olarak kalmıştır.

⁶³ Kayaalp, Ali, "Adalı Kimliği", *Manifold*, <https://manifold.press/adali-kimligi>, 1 Ekim 2020.

⁶⁴ Adanın eski Türk aileleri adadaki yaşamlarına dair bilgileri 1600-1700'lere kadar geriye götürebiliyorlar. İbrahim Günel ve Ratıp Köken de "Ada İnsanları" belgesindeki tanıklıklarında benzer bir noktaya parmak basıyor. Elbette bunların kaydı fazla bulunmayan, daha ziyade sözlü gelenek içinde aktarılan bilgiler olduğunu da akılda tutmak gerekiyor.

Kayaalp genel olarak kabul gören bu Konya-Karamanlı Türkmenler anlatısının gerçeklik payı taşıdığını ancak bu dönemdeki göçü etraflıca anlamak için yeterli olmadığını vurgular. Örneğin 1535'e ait bir tahrir defterine göre, adaya yerleşen/yerleştirilen Müslümanlar Midilli, Mora ve Anadolu kökenliken; Ortodokslar Midilli, Mora, Eğriboz, Selanik ve Bulgaristan'dan gelmiştir. Ayrıca nev-Müslim denilen, muhtemeldir ki Osmanlı egemenliğinin ardından İslam'a ihtida etmiş kişiler de bulunmaktadır.⁶⁵ Kayaalp bu muhacir nüfus içinde (Rum-Türk ayırt etmeksizin) denize kıyısı olan memleketlerden ve özellikle diğer adalardan gelenlerin önemli bir yer tuttuğu tespiti yapar; kuşkusuz idari yapıdaki ortaklık veya coğrafi yakınlık kadar, ortak bir kültürü paylaşmak da bu süreçte etkilidir.⁶⁶ Belki bu nedendir ki Bozcaadalı ailelerin pek çoğunda İmrozlu, Limnili, Midillili, Semadirekli büyükanneler veya büyükbabalar veya Kavala'dan, Sakız'dan, Girit'ten gelenler vardır. Yine Kayaalp'in ailesinde çok daha uzaktan, Adriyatik'teki Zanta adasından göçmüş bir büyük-büyükannenin hikâyesi anlatılmıştır. Ancak adaya göçenler elbette yalnızca bu uzak-yakın adalardan gelmiş değildi. Karşı kıyıda Ezine, Biga, Ayvacık, Geyikli, Lâpseki, Gelibolu, Kilitbahir gibi tarım, ticaret veya ulaşım gibi çeşitli sebeplerle Bozcaada ile yakın ilişki içinde olan yerlerden de, İzmir, Tekirdağ, Bursa, Balıkesir, Konya ve hatta İskenderiye gibi nispeten uzak bölgelerden de adaya yerleşmiş olanlar vardı.⁶⁷ Geniş bir Akdeniz coğrafyasına uzanan bu bağlar zamanla unutulmuş, Müslüman muhacirler Türk nüfus içinde, gayrimüslimler ise büyük ihtimalle Rum nüfus içinde erimiştir. Karpat, Osmanlı Devleti'nin 1831 yılında gerçekleştirdiği ilk modern nüfus sayımında Bozcaada'nın toplam nüfusunun 1232 olarak tespit edildiğini söylüyor (793 Rum, 439 Müslüman). 1881-1893 yılları arasında gerçekleştirilen başka bir sayımda ise Bozcaada'da toplam nüfus 3835. Bu nüfus içinde Rumlar 2479, Müslümanların ise 1247 kişi (iki nüfus sayımı arasındaki büyük fark, ilkinde yalnızca erkeklerin sayılmasından kaynaklanmakta).⁶⁸ Aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacak olaylar zincirine kadar (20. yüzyıl) adanın bu ikili yapıyı koruduğunu ama nüfus kompozisyonunda Rumların ciddi şekilde ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Rum kaynakları da yüzyıllara varan Osmanlı egemenliğine rağmen, Rumların etnik yapılarını tamamen koruyabildiklerine ve ada

⁶⁵ BOA, TD. Nr. 434, s. 40b. Kayaalp, "Adalı Kimliği", bu bilgiyi şuradan aktarıyor: Mutlu, Ayşe Neslihan, *Bozcaada'nın Demografik ve İktisadi Yapısı (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2018, s. 31.

⁶⁶ Kayaalp, a.g.e.

⁶⁷ Kayaalp, a.g.e. Kayaalp adalıların "kökeni" sorusunu kişisel tarihinden yola çıkarak sormakta ve ailesinin hikayesini bu soruyu basitleştirmek için değil, aksine karmaşıktırmak için kullanmaktadır. İskeçe'den Ezine'ye, oradan evlilik yoluyla Bozcaada'ya gelen dedesinin annesidir; büyük büyük dedesinin ilk eşi öldükten sonra evlendiği Mısırlı Emine Hanım ise İskenderiye'den gelmiştir.

⁶⁸ Karpat, a.g.e., s. 242-276.

yönetiminde iyi temsil edildiklerine tanıklık ediyor.⁶⁹ 20. yüzyıl ise bu nüfusta büyük bir düşüşe ve adanın ekonomik, toplumsal ve mekânsal yapısında önemli bir dönüşüme tanıklık ediyor.

Erken Cumhuriyet ve Sayılarla Rum Göçü

Durmuş'a göre adadaki etnik-politik gerekçelere dayalı göçlerin izini 20. yüzyıl başlarına kadar sürmek mümkün. Etnik çatışmaların başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin Rumlara ait toprakları satın almak, Rum nüfustan kimi ileri gelenleri adadan uzaklaştırmak gibi daha önce başvurmadığı uygulamalara girişmesi Rum nüfusun göçünü başlatan olaylar.⁷⁰ 1874 yılında adanın Rum mahallesine çıkan yangın ise birçok soru işareti ile malul: Adaya yardımlar hızlıca ulaşmış ve Rum mahallesi yeniden inşa edilmişse de, bu yangının Rumları uzaklaştırma stratejilerinin bir parçası olup olmadığını bilmek şu an için mümkün görünmüyor.⁷¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi Bozcaada en azından 20. yüzyıl ortasına kadar Rum nüfusun ağırlıkta olduğu bir demografik yapıya sahip. 1900'lerin başından itibaren nüfusta hareketlilik başlıyor, fakat bu hareketlerin ölçeğini takip etmek kolay değil, çünkü bize kalan istatistikler arasında önemli farklar var. Örneğin Alexandris'e göre, Ekümenik Patrikhane'nin 1912'de yaptırdığı sayıma göre, adada 5420 Rum ve 1200 Türk yaşıyor.⁷² Gürüney'in Şark Ticaret Yılığında aktardığına göre ise, Balkan Savaşı sırasında (hemen hemen aynı dönem olmalı) adadaki Rum nüfus 3000, Türk nüfus 1500 kişi civarında.⁷³ Balkan Savaşları sırasında Yunan ordusunun adaya çıkmasıyla Türklerin önemli bir kısmının Anadolu'ya geçtiğini, Lozan'da adanın Türkiye'de kalacağı kesinleşince de bu ailelerin geri döndüğünü;⁷⁴ buna mukabil adanın Rum nüfusunun büyük kısmının Atina, Pire, Selanik ve Midilli'ye doğru yola çıktığını biliyoruz.⁷⁵ Özellikle adaların Türkiye egemenliğine 15 Eylül 1923'te geçeceği kesinleşince Rum nüfus içinde ciddi bir panik yaşandığı, yerel yöneticilerle İngiliz ve Yunan ordularına hizmet

⁶⁹ Alexandris, Alexis, "Imbros and Tenedos: Turkish Attitudes Towards Two Ethnic Greek Island Communities Since 1923", *Journal of the Hellenic Diaspora*, 7(1), Bahar 1980, s. 5.

⁷⁰ Durmuş, a.g.e., s. 21-22.

⁷¹ Özellikle İttihat ve Terakki döneminde, etnisite mühendisliğinin bir parçası olarak gayrimüslimlerin mahallerinde çıkan / çıkanları yangınlar için Bkz. Esin, Taylan - Etöz, Zeliha, *1916 Ankara Yangını*, İletişim Yay., İstanbul, 2015.

⁷² Alexandris, a.g.e., s. 6.

⁷³ Gürüney, a.g.e., s. 13-14.

⁷⁴ Gürüney, a.g.e., s. 13-14. İmroz ve Bozcaada için Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı döneminin Osmanlı, Yunanistan, İngiltere ve diğer taraf devletler arasında çekişmeli bir politik mücadeleye ve büyük nüfus hareketliliklerine sahne olduğunu biliyoruz (1916-1920 arasında ada İngiliz işgalinde kalmış, 1920'de Sevr Antlaşması ile Yunanistan'a bağlanmıştır). Bu gelişimin sınırları açısından bu kısmı detaylandırmadık.

⁷⁵ Gürüney, a.g.e., s. 13-14; Alexandris, a.g.e., s. 14.

etmiş kişilerin hızlıca aday terk ettiği ve adada politik anlamda herhangi bir donanımı olmayan kişilerin kaldığı tespit edilmiş.⁷⁶ Bu da adada kalanları iyice kırılğanlaştırmış olmalı. Macar'ın aktardığı verilere göre, Lozan'dan sonra Bozcaada'da kalan 50 Rum aile ve bir din adamı var (buna mukabil göç edilen yerlerden sadece Limni'de 280 Bozcaadalı aile bulunmuş).⁷⁷

20 Eylül 1923'te Kadri ve Hızır Beylerin adayı teslim almak üzere gelmelerinden sonra, devletin sahipsiz kalan evlere, bağlara ve bahçelere el konacağını duyurması ve Rumlardan kalan ailelerin hayatın normal şekilde sürmeye devam ettiğini öğrenmeleriyle giden ailelerin az bir kısmı geri dönmüş;⁷⁸ fakat bu mallara emval-i metruke muamelesi yapılması, dönenlerin çeşitli sorunlar yaşamalarına yol açmıştır.⁷⁹ Lozan'ın uygulanmasındaki gönülsüzlük, daha bu dönemde görünür olmuştur. Adalarda oturan herkesin -işlenen siyasi veya adli suç ne olursa olsun- affını öngören 15 numaralı protokole aykırı şekilde, dönmek isteyen 64 kişi "istenmeyen" ilan edilmiş ve aile fertleriyle birlikte dönmeleri yasaklanmıştır. Elitlerin adaları terki ve dönmek isteyenlerin önündeki engeller (kimilerinin geliş pasaport verilmemek suretiyle geciktirilmiş veya zorlaştırılmıştır), adalarda bir Rum liderliği oluşmasının önündeki temel engel olarak görülmektedir.⁸⁰ Bu durum, Rumların Lozan'ın 14. Maddesi uyarınca ada yönetimine dahil edilmesi meselesini de karmaşıktırmaktadır. Alexandris'e göre adalarda idarecilik yapacak donanıma sahip kimse kalmamış olması, bu koşulun işlevsizleştirilmesine gerekçe teşkil etmiştir.⁸¹ Macar'a göre ise 3 veya 4 kişi görevlendirilmiş, fakat birisi 14. Maddenin tam olarak uygulanmasını talep ettiği için azledilmiştir.⁸² Bu döneminin önemli meselelerinden birisi de, ne ilk İmroz-Bozcaada Metropoliti Ioannis'in (1924-1926) ne de halefi İakovos'un (1926-1950) 1930'a kadar İmroz'a gitmesine resmi makamlarca izin verilmemiş olmasıdır.⁸³

Görüldüğü üzere, adadaki durum Lozan Antlaşması'ndan sonra da istikrar kazanmamış ve antlaşmanın 14. Maddesine işlerlik kazandırılmasındaki gönülsüzlük, 20. yüzyıla neredeyse her 5-10 yılda bir damga vuran olaylar, Rum nüfusun erimesine yol açmıştır. Akgönül'e göre, 1920'li yıllarda Bozcaada'da 6500

⁷⁶ Alexandris, a.g.e., s. 15, Macar, a.g.e., s. 371.

⁷⁷ Macar, Elçin, "İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye'ye Bırakılması ve 1928 Tarihli Bir Rapor", *Suriçi'nde Bir Yaşam Toktamış Ateş'e Armağan* içinde, yay. haz. Fahri Aral, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 371.

⁷⁸ Gürüney, a.g.e., s. 13-14.

⁷⁹ Macar, a.g.e., s. 372. Vilayetler Yerel İşler Genel Müdürü Nazif ve Mülki Müfettişi Ali Galip beyler tarafından hazırlanan 1928 tarihli rapor (aşağıda yer veriyoruz), bu tespiti doğrulamaktadır.

⁸⁰ Alexandris, a.g.e., s. 17, Macar, a.g.e., s. 372.

⁸¹ Alexandris, a.g.e., s. 17.

⁸² Macar, a.g.e., s. 371.

⁸³ Macar, a.g.e., s. 373. Macar bunun bilgi akışının veya bölgede bir tür liderlik oluşmasının engellenmesine yönelik bir tedbir olabileceğini yazar.

olan Rum nüfus, 1970'li yıllarda 1400'e, nihayetinde (Yunan diplomatik kaynaklarına göre) 2007 yılında 30'a düşmüştür.⁸⁴ Durmuş da, 2000 yılındaki nüfus sayımında ada nüfusunu oluşturan 2440 kişinin yalnızca 28'inin Rum olduğunu tespit etmiştir.⁸⁵

1928 Tarihli "İmroz ve Bozcaada Raporu"

Başbakanlık emriyle Vilayetler Yerel İşler Genel Müdürü Nazif ve Mülkiye Müfettişi Ali Galip beyler tarafından hazırlanan 1928 tarihli rapora bakmak erken Cumhuriyet dönemi idaresinin adalarla ilgili fikir ve tasarrufları konusunda net bir fikir vermektedir.⁸⁶ 1930'lardaki genel politik iklime ve bu dönemdeki Türk-Yunan yakınlaşmasına rağmen, şüphesiz ki bu fikir ve tasarrufların en belirgin özelliği ada Rumlarına şüpheyile yaklaşılması ve Türkleştirmenin ana hedef olarak ortaya konmasıdır (Giritli mübadeleden muaf göçmenlerin 1924 yılında adaya yerleştirilmesi de bu yönde bir nüfus müdahalesinin işaretlerinden biridir). Osmanlıca kaleme alınan yaklaşık on sayfalık bu raporun Bozcaada ile ilgili kısımlarına aşağıda yer veriyoruz.

"İmroz ve Bozcaada Raporu"

Bozcaada

Adanın Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye'ye geri verilışinden önce nüfusu 4112 iken, Yunanların işgali üzerine Müslümanlardan bir kısmının Anadolu'ya, adanın Türkiye'ye iadesinden sonra da bir kısım Rum'un Yunanistan'a kaçıışından dolayı, 1927 sayımına göre 1630 kişi kalmıştır. Bu miktarın 622'si

⁸⁴ Akgönül, a.g.e., 387. Bu sayılar konusunda emin olmak zor, gerek kayıtların zayıf olması, gerekse kaydeden tarafın politik çıkarları sayıları farklılaştırmış görünüyor. Örneğin, Başvekalet tarafından 1928 yılında hazırlanan raporda (aşağıda detaylarını veriyoruz) Bozcaada'nın 1927 yılında 1630 nüfusa sahip olduğu kaydedilmiştir, bunun 964'ü Rum, 622'si Türk, 30'u yabancı uyruklu yerli, 14'ü yabancı misafirdir ("İmroz ve Bozcaada Raporu", Macar, a.g.e., s. 377). Bu, Akgönül'ün ilettiği sayılara göre hayli düşük bir Rum nüfusa işaret etmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi raporuna göre (s. 8), Rum cemaati 1950'lerdeki cemaat nüfusunu 1700 olarak kaydederken (Akgönül'ün çizdiği hatta yakındır), kaymakam 1960'larda 600 civarında Rum kaldığını bildirmiştir (Akgönül'ün çizdiği hatta oranla hayli düşüktür). Bkz. Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi, Hukuki İşler ve İnsan Hakları Komitesi raporu, "Gökçeada (İmbros) and Bozcaada (Tenedos): preserving the bicultural character of the two Turkish Islands as a model for co-operation between Turkey and Greece in the interest of the people concerned", raportör: Andreas Gross. Bundan sonra "Rapor" şeklinde referans verilecektir.

⁸⁵ Antula Arvanitoğlu'ndan aktaran Durmuş, a.g.e., s. 94.

⁸⁶ Özellikle Cumhuriyetin ilk döneminde Türkleştirme politikanın çerçevesinde devlet kademelerinden memurların pek çok ili gezip inceleme raporları hazırladığını biliyoruz, bu da onlardan biri. Rapor Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde 30.10.214.454.3 numarasıyla kayıtlı olup burada raporun, Macar'ın (a.g.e., s. 375-378) aktardığı özetine başvuruyoruz. Aynı rapora şu metinde de yer veriliyor: Çapa, Mesut, "Lozan Antlaşması'ndan sonra İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada'da Türk Egemenliğinin Yeniden Kurulması: Adalar Hakkında Bir Rapor", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 22, 2017, s. 91-108.

Türk, 964'ü Rum, 30'u yabancı uyruklu yerli ve 14'ü yabancı misafirdir. Zorunlu eğitim döneminde bulunan çocukların sayısı 351 olarak tespit edilmiştir.

Adanın servetini ve adalılarının yegâne geçim kaynağını bağcılık ve şarapçılık oluşturur [...] Adanın bunun dışındaki ihracat kalemi zeytindir. Zeytinliklerin miktarı 35 dönümdür.

Adalıların sosyal yaşamı ve siyasi eğilimi İmroz ile hemen hemen aynıdır. Yalnız buranın Çanakkale ve Anadolu kıyılarıyla ilgi ve ilişkisinin daha fazla olması ve üçte bir-üçte iki oranında Türk-Rum karışık bulunması ve öteden beri Rumların Türklerle ticaret ve tarımdaki ortaklıkları, Rumları Türkiye ve Anadolu Rumlarından biraz farklı bir hale getirmiştir. Burada Türkçe konuşanların oranı %50'den fazla olduğu gibi, Türkçe okuryazarların sayısı da İmroz'dan çok fazladır. Eğitimine devam eden çocuklar arasında da Türkçeyi öğrenenler ve öğrenmeye heves edenler çoktur.

Rumların sayı olarak ve nitelik açısından üstünlüklerine rağmen Bozcaada'ya bugün değilse bile yarın muhakkak surette bir Türk memleketi denebilir. Çalışmak kaydıyla...

İki Ada Hakkında Yorumlar

1. Her iki adanın Rum halkı tümünden Yunan ümitleriyle doludur. Sadakatleri gayrisamimidir. Bununla beraber, Yunanların bugünlerde adalarla meşgul olmadıkları düşünülmektedir. İmroz ve Panayia'da belediye başkanı, Şinudi'den Panarditis, muhtarlık Avgulis, Yanis, Harata, Panayorit, Kolonia, Kalipolitis, Agridia Muhtarı, memurlarımızın dikkatli bakışlarından uzak tutulmaması gereken kişilerdendir. Bozcaada'da Rigas, Hristidulis, eski Mal Müdürü Nikolakis, Riga'nın eniştesi İraklis ve Spiros fena düşünen ve her fırsattan istifadeyi bilen adamlardır. Bunlardan Rigas servet ve nüfuzuyla Müslümanlar üzerinde de etkili, komitacı ruhlu bir adamdır. Yine Bozcaada'da Doktor Papadopoulos aydın fakat hiçbir zaman Türk dostu olmayan bir kişidir. Bozcaada'nın zengin bir ailesine damat olan, aslen Anadolulu olan bu doktor her zaman adada düşünen bir beyindir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nda yedek subaylık yapmış ve bugün adada Türk dostluğu ile ünlü Sokrat vardır. Türk kültürünü kabul etmiş gibi görünen ve Rumlarında güvenini kaybettiği sanılan bu adamdan -fazla güvenmemek şartıyla- bazı durumlarda yararlanılabilir. İmroz'da ortamın özellikleri ve zorluklarına rağmen memurlarımız vaziyete oldukça hakimdirler. Bozcaada'da vaziyet tam tersidir. Buraya iyi bir

kaymakam gönderilmesi lazımdır. Bozcaada'da parti teşkilatına ve bir Türk ocağına ihtiyaç vardır. Bozcaada Türkleri içinde müftü, Türk ve Rum herkesin güvenini kazanmış, inkılabı hazmetmiş, uyanık bir adamdır. Oluşturulacak kurumların hepsinde bu şahsın hizmetinden yararlanılabilir.

2. Asırlardan beri Türkidare ve hakimiyetinde bulunan fakat Türkiye'ye daima yabancı hatta düşman bu iki ada için, her şeyden önce ulaşımın düzenlenmesi lazımdır. Denizcilik İdaresi muntazaman her hafta bir sefer yapmalıdır. İmroz fırtınalı mevsimlerde aylar geçiyor ki vapur yüzü görmüyor. Denizcilik İdaresi tarafından bu gerçekleştirilemediği takdirde, her iki ada ve Çanakkale özel idarelerinin yardımıyla bir küçük vapurun Çanakkale-Bozcaada-İmroz-Seddülbahir arasında çalıştırılması mümkündür.
3. İmroz ve Bozcaadalılar, İstanbul'a seyahatlerinde bakanlıktan izin alma işleminin ve seyahat sınırlamalarının kaldırılmasını rica etmektedirler. Gerçekten bir İmrozlunun İstanbul'a gidiş ve dönüşü için bakanlıktan izin alması haftalar, bazen aylarca sürmekte, bu da seyahat ve ticaretlerinin zarar görmesine neden olmaktadır. Zaten seyahat izninin kaymakamlar ve vilayetin incelemesi üzerine verilmekte olmasına dayanılarak, bu yetkinin Çanakkale Vilayetine bırakılması uygun olur.
4. İmroz ve Bozcaada, Lozan Anlaşması ile mübadele bölgelerinden istisna edilen yerlerden olduğu halde, buralardaki kayıp kişilere ait mal ve mülklerin, önce mahalli mal memurlarında terk edilmiş mallardan kabul edilmesi ve sonradan adaya geri gelen kişilere mallarının iadesinde memurlar tarafından çeşitli sorunlar çıkarılması halkın şikayetine sebep olan bir durumdur. Adalarda kaçak, kayıp ve öteden beri yabancı ülkelerde bulunan kişilere ait mülklerin iadeleri hakkında yerel maliye memurlarına Maliye Bakanlığından açık ir emir verilmesi huzurun sağlanması için çok gereklidir.
5. İmroz ve Bozcaada'da Anadolu'dan çeşitli tarihlerde gelmiş bazı Rumlar vardır. Bunların mübadeleye tabi olup olmadıkları yerel memurlarda tereddüt konusu olmaktadır. İmroz ve Bozcaada'da yerleşik ve mübadeleden istisna olmanın ne gibi özelliklere ve

kurallara bağlı bulunduğunun İskân Genel Müdürlüğüne araştırılması ve mahalline açık olarak bildirilmesi gereklidir.

6. Adaların yerel geliri, 1151 sayılı kanunun yayınlanmasının ardından maliye tarafından tahsil olunarak emaneten muhafaza edilmekte ise de, kanun gereğince halen toplanması gereken meclisleri toplanmadığı için kanunun uygulanmasına geçilmediği görülmüştür. Dairemizce birkaç ay evvel hazırlanan ve bu defaki araştırma üzerine de değiştirilen talimatnamenin 1 Ocak 1928 [1929 olmalı, Macar'ın notu] tarihinden itibaren uygulanmaya konmasının uygun olacağını düşünmekteyiz.

Macar, "İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye'ye Bırakılması ve 1928 Tarihli Bir Rapor", s. 376-377.

Rumların Adayı Terki

Yukarıdaki raporda “aydın fakat hiçbir zaman Türk dostu olmayan” şeklinde tarif edilen Doktor Anastasios Papadopoulos adanın önemli figürlerinden biri ve belki de hikâyesi dönemin ruhunu anlamak için bir imkân sunuyor. Gürüney’in aktarımına göre, adalar nüfus mübadelesinden muaf olduğu halde, Doktor Çanakkale doğumlu olduğu için mübadele uygulamaya konduğunda adadan ayrılması istenmiştir.⁸⁷ Aynı dönemde Bozcaada kaymakamının oğlu hastalanır, müdahale edecek başka kimse yoktur. Doktor yurdundan edileceği için üzgündür, kaymakamın oğlunu muayene etmek istemez. Fakat kaymakamın eşi de ondan yardım istemeye gelir. Bu yardım çağrısına kayıtsız kalamaz ve hasta çocuğu tedavi eder. Böylece adada kalmasına izin verilir. Ne var ki, 1942’de Varlık Vergisi gelecek, doktor bu kez de damadı Murad Muradoğlu ile Aşkale’de taş kırmaya gönderilecektir.⁸⁸

Doktor Papadopoulos’un hikâyesinde de görüleceği üzere, mübadeleyle evini, yurdunu bırakmak zordur ama mübadeleden muaf olup da çeşitli şekillerde Türkiye’de yaşamaya devam eden Rumlar için de hayat kolay ilerlemeyecektir. Ek 8’de sunduğumuz ve Yunan Bağımsızlık Savaşı ile başlayan bir dizi olay, Türkiye’deki Rumların bir etnik ve dini çatışmalar tarihi içinde göçmeye mecbur kalmasına yol açmıştır. 1934 Trakya olayları, 1941 yılında azınlıklara mensup 20-40 yaş arası erkeklerin önceden askerlik yapmış olsalar bile yeniden askere çağrılmaları, Varlık Vergisi (1942), 1955’te İstanbul’u vuran 6-7 Eylül olayları, 1963’teki Kıbrıs krizi, Rum okullarının 1964’te kapatılması, 1974 Kıbrıs Savaşı,

⁸⁷ Gürüney, a.g.e., s. 58.

⁸⁸ Bu hikâyeyi birçok detayı ve duygusuyla, doktorun kızı Melpomeni Muradoğlu ile yapılan radyo programında dinlemek mümkün (Açık Radyo, Deniz Aşırı programı, “Bayan Melpo ile Buluşma” ve “Madam Melpo ile Sohbet: II. Bölüm, şu bağlantılardan dinlenebilir: <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/bayan-melpo-ile-bulusma-ve-https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/madam-melpo-ile-sohbet-ii-bolum>). Melpomeni Muradoğlu 1909 Bozcaada doğumlu ve program kaydı yapıldığında 102 yaşında. Bütün 20. yüzyılın tanığı. Bu çok kıymetli sohbette, büyük sevgiyle hatırladığı ada yaşamı kadar, mübadele, Varlık Vergisi gibi hayatı üzerinde büyük izler bırakan olayları da açık bir dille anlatıyor. Burada aktarılan olayla ilgili tanıklığı (kısaltılmış haliyle) şöyle:

“Kaymakam yalvarıyor babama, ben tanıyorum oğlunu, baba git diyorum, Ahmet hasta, ismini biliyordum, şimdi unuttum, yok dedi babam, gitmedi, yumuşaktı ama demek ki çok yaralandı [...] sonra kaymakamın hanımı geldi, hadi ayakkabımı getirin dedi, anladım gidecek, kurtuldu çocuk, babam sonra binmedi vapura, dediler ki kalıyorsunuz, ama bir daha kaymakamla konuşmadı”.

Madam Melpo, Varlık Vergisi geldiğinde ve 6-7 Eylül’de ise artık evli ve İstanbul’da. Eşinin ödemesi için istenen miktar, dönemin parasıyla 1 milyon 600 bin lira, “milyar milyar eder” diyor. 50 bin lira ödüyorlar, fakat Murad Bey yine de Aşkale’ye gönderiliyor ve refah içindeki bir yaşam yerini yoksulluğa bırakıyor: “Ertesi gün kaldık beş parasız, herkes gitti, bir tabak veren yok, kaldık çıplak”. Ardından babası da vergi ödemeye mecbur bırakılıyor ve Bozcaada’daki pek çok güzel şey de satılıyor.

Bozcaada özelinde bu çatışmalar tarihinin öne çıkan dönüm noktalarıdır.⁸⁹ Buradan da görülebileceği gibi, bütün yalıtılmışlığı içinde Bozcaada, Türkiye genelinde izlenen politik stratejilerden ve Türkiye-Yunanistan ilişkilerine özgü dinamiklerden muaf sayılmaz. Örneğin Türkiye'nin NATO'ya başvurduğu 1950'lerin başından 1963'e kadar adalarda nispeten sakin bir ortam oluşmuş, Rum okulları tekrar açılmış, Türkiye devletinin de desteğiyle özellikle İmroz ekonomik olarak gelişmiş, seyahat kısıtları kalkmış ve ada yaşamı rahatlamıştır.⁹⁰ Buna mukabil Kıbrıs'taki gerilim bütün bu iyimser havanın hızlıca tersine dönmesine yol açmıştır.⁹¹ Bu bağlamda, eğitim bölümünde tartışacağımız gibi Rum okulları da yeniden kapatılmıştır (1964). Görüşmecilerimizin pek çoğuna göre, 1963'teki Kıbrıs olaylarının yarattığı huzursuz ortamdan etkilenen Rum aileler okulları da kapanınca çocuklarının eğitimi için adadan ayrılmak zorunda kalmıştır (örneğin Sabri Güler, Mehmet Uysal ile görüşmeler):

"Aslını sorarsanız ben yıllar önce sordum. "Madam dedim insanlar, Rum vatandaşlarımız, arkadaşlarımız niye göç etti? Niye gidiyorsunuz siz buradan?". Tanıştınız mı bilmiyorum, Korti ustanın hanımıdır kendisi. Rahmetli oldu. "Bizim okulumuz" derdi, oğlum, "Bizim Rum okulumuz vardı. Nerede okulumuz?" dedi bana. [...]" (Mehmet Uysal ile görüşme).

Bu dönemde önemli sayıda aile Yunanistan, Avustralya, Kanada ve Fransa'ya göç ederken, adadaki Rum nüfus ilk defa sayıca Türk nüfusun altına düşmüştür.⁹² Bozcaada'daki bazı yerlerin Rumca adlarının Türkçe adlarla değiştirilmeleriyle ilgili 17 Eylül 1965 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi de (Ek 9) bu dönemde artan baskının bir işaretidir.

Yine bu dönemde göçü tetikleyen bir diğer neden İmroz'da yaşanan olaylardır: Toprak istimlakleri, balıkçılığın yasaklanması, açık hava hapishanesinin açılması ve hapishanedeki mahkumların Rumlara saldırıları İmroz Rumlarını hedef alan gelişmelerdir.⁹³ Zamanın İmroz müftüsü Necati Sönmezer'in adalı Rumların bırakıldığı haksız muameleye itiraz etmek için İçişleri Bakanlığına yazdığı mektup bu dönemin açık bir tanığıdır.⁹⁴ Dimitri Kakmioğlu'nun *Anayurt* (2009) isimli otobiyografik romanında aktardığı gibi, bu olaylar Bozcaada'daki Rumları da

⁸⁹ Gürüney, a.g.e., s. 14. Görüşmecilerimizden Fethi Kayaalp 6-7 Eylül olayları; Enver Evergen ve Sabri Güler Rum okullarının kapatılması (1964); Cahit Balcı, Enver Evergen, Fethi Kayaalp, Hüseyin Kocamış ve Sinan Tekin ise Kıbrıs Savaşı'nı belirleyici etkenler olarak zikrediyor.

⁹⁰ Alexandris, a.g.e., s. 24.

⁹¹ Alexandris, a.g.e., s. 24.

⁹² Gürüney, a.g.e., s. 14.

⁹³ Rapor. s. 7.

⁹⁴ Alexandris, a.g.e., s. 29.

tedirgin etmiştir (Cahit Balcı, Muazzez Kocamış ile görüşmeler). Ayrıca zamanla İstanbul'daki Rum nüfusun azalması (özellikle 1970'lerden sonra) Bozcaada'nın en önemli geçim kaynağı olan çavuş üzümünün ve şarabının alıcısını da azaltmış, bu da adayı ekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir (Cahit Balcı ile görüşme). Kıbrıs Harekâtı ise artan gerilimin ve ağırlaşan olumsuz koşulların zirvesi gibidir. Görüşmecilerimizden Hüseyin Kocamış, savaşın Bozcaada'daki Rumlar ve Türkler arasında nasıl bir duygusal kopuşa yol açtığını şu sözlerle anlatır:

"Kıbrıs Barış Harekâtı bize kısmet oldu. O manayla gazi olduk. Barış Harekâtı'na katıldım. Birinci ve ikinci şeyde, gemiyle. Tabii o andan sonra, Rumlara açıkça güvenim kalmadı. Ama şu an... Neden? Çünkü onların bize karşı, Türklere yaptığı şeyi, zulmü, bizzat yaşadığımız için. Zaten büyük babalarımız, dedelerimiz bizi yetiştirdiği zaman, "düşmanınız kim?" dediği zaman; ne bileyim en başta kafamızda Yunan olarak oluşturunuyorduk. Artık çocuklarımıza aşılamıyoruz böyle şeyler ismen olarak. Ama bizler bunları yaşadığımız için [...] Ben Bozcaada'ya dönüşümde, arkadaşlarımda, bana karşı bir bakışlarında veya söz olarak "Sen bizim soydaşlarımızı gittin öldürdün" veya ne bileyim "Savaşa katıldın" şeklinde - kimse yüzüme bir şey söylemiş değil. Ama ben inanıyorum ki böyle bir şey ileride olursa, onların gelip beni vuracağından veya beni arayacağından eminim. Yani dostluklarından şüphe duyarım." (Hüseyin Kocamış ile görüşme).

Yine de bu duygunun yaygın olarak görüşmecilerimiz tarafından paylaşılmadığını, aksine çoğunluğun, en azından gelineen noktada kendini Rumlarla duygudaşlık içinde gördüğünü not etmek gerekiyor (özellikle Birgül Durmuş ve Muazzez Kocamış ile görüşmeler).⁹⁵ Birkaç örnek vermek gerekirse, adanın eskilerinden Ratip Köken babasının Rum okuluna gittiğini, çok iyi Rumca konuştuğunu; Naile Yıldız ise ihtiyacı olduğunda Rum bir aileden borç alabildiğini, çocuklarını bu sayede okutabildiğini aktarmıştır.⁹⁶ Esmâ Boruzan, papazın evinin karşısında oturduklarını, hatta kendisini papazın kızı Maria Abla'nın büyüttüğünü, ailesi bağa veya başka bir yere gittiğinde ona Maria Abla'nın baktığını, ağabeyinin sünnetinde mevlit okunurken misafirlere papazın evinin de açıldığını hatırlıyor.⁹⁷ Rumların Müslüman cenazelerine geldiklerine, saf tuttuklarına, lokum dağıttıklarına tanıklık edenler de adanın eskileri arasında çoğunlukta (Gündüz

⁹⁵ Hüseyin Bey'in asker postallarının içine barışı simgelemek üzere çiçek ekmiş olması da bu anlamda manidar (bkz. <https://www.haberler.com/savas-postallarina-baris-cicegi-8587634-haberi/>).

⁹⁶ "Ada İnsanları" belgeseli, Ratip Köken <https://www.youtube.com/watch?v=8mRLLHkYhKs&t=6s> ve Naile Yıldız, <https://www.youtube.com/watch?v=fmJm4mMuNek>. Babası hastalandığında borç veren Rum için şöyle diyor Naile Hanım: "Bu adam ölecek, bu paraya bana ödeyemeyecekler demedi hiç".

⁹⁷ "Ada İnsanları" belgeseli, Esmâ Boruzan, <https://www.youtube.com/watch?v=yOT1G8Ag6Gc&t=25s>

Gökçe, İbrahim Günel, Birgül Durmuş, Kurtuluş Durmuş, Cahit Balcı⁹⁸). Görüşmecimiz Birgül Durmuş'un ifadesiyle,

"Benim babamın ölümünde 23 tane Rum namazına dikilebilir miyiz, dediler. Namazına dikildiler. O gece babamın yanında gelip kaldılar, oturmak istediler [...] Mesela onların Paskalyaları olurdu. Biz üç kızdık, giderdik hepsinin ellerini öpmeye. Beyaz mendil, mavi mendil, kırmızı mendil. Onların içine göre yumurtalarımız hazır. En altında para harçlıklarımız hazır. Biz de onlara Ramazan Bayramı'nda, Kurban Bayramı'nda onlar bize gelince, işte yaptığımız baklavalarından [ikram ederdik]. Geçinme yani nasıl diyeyim, bir sevgi saygı vardı, çok benim için çok güzeldi o dönemlerimiz." (Birgül Durmuş ile görüşme).

Bu anlatılardan, en azından 1960'lar veya 1970'lere tanıklık edebilen görüşmecilerin, çocukluklarını iki toplumun birlikte güzel günler geçirdikleri bir dönem olarak hatırladığını görüyoruz. Yine adanın eskilerinden İbrahim Günel birbirlerinin düşünlerine katıldıklarını, hatta babasının bir keresinde Rum bir aileye kız istemeye (başka bir Rum için) gittiğini hatırlıyor.⁹⁹ 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında sığınağa Rum komşularıyla sığındığını (Birgül Durmuş), bekçilik yapan babasının Rumların rahatsız edileceği korkusuyla onlarla bağa gittiğini, nöbetini onların yakınlarında tuttuğunu (Muharrem Yıldız¹⁰⁰) hatırlayan görüşmecilerimiz de var. Rum görüşmecilerimizden Panayota Tabla'nın İmroz'daki babasını Bozcaada'ya getirmesi de, bütün gerilimlere rağmen burayı daha güvenli bir yer olarak gördüğünü gösteriyor.

⁹⁸ İbrahim Bey'in tanıklığı "Ada İnsanları" belgesinde (<https://www.youtube.com/watch?v=nFRAaT-b3Ck>), diğerleri görüşmelerimizde bunu aktardılar.

⁹⁹ "Ada İnsanları" belgeseli, İbrahim Günel.

¹⁰⁰ Bu nispeten uzun alıntıyı burada aktarıyoruz:

"Şimdi Kıbrıs Barış Harekâtında ben altı yaşındaydım. Şöyle hatırlıyorum. Şöyle bir sürü asker vardı etrafta. Ve karartma, karartma geceleri diye bir şey var ya... Neyse öyle bir dönem. Rumların o dönemde yaşadığı olumsuzluklara ben kişisel olarak tanık olmadım. Babam anlatırdı. Babam benim emniyette bekçiydi. Mesela şöyle yapardı babam. Bir komşumuz vardı. Temmuz ayında ya, üzüm kesilecek. Komşumuz tedirgindi yani hani Bozcaada'da görevli olan askerler gelir, bizi rahatsız ederler mi filan diye. Babam onlarla birlikte filan başa giderdi. Gece görev yaptığı için başda uyurdu gündüz. Askerler gelirse babam bir Türk olarak ya bunlar iyi insanlardır demek için. Ama herhangi bir askerin gelip onları rahatsız ettiği ile ilişkili hiçbir şey duymadım. Rumların kendisinden de duymadım. Yani öyle bir şey olmadı herhalde ama kolay da değildir. Yani Yunanistan ile Türkiye sıcak bir savaş içerisinde. Kıbrıs'tan bahsediyorum. Böyle bir ihtimal var ve sen de şeysin, azınlıksın. Tedirgin olmaları da son derece doğaldır herhalde." (Muharrem Yıldız ile görüşme).

Bozcaada'nın Özgün Yapısı, Hatırlamanın Politikası ve Çalışmanın Sınırlılıkları

Peki öyleyse görüşmecilerimizin tanıklıklarına yansıyan duygudaşlıkla, Rumları kitlesel olarak göç etmeye mecbur bırakan koşullar arasındaki fark nasıl açıklanabilir? Bu sorunun cevabını kısmen adanın özgün yapısı ve bugünkü koşullarında, kısmen de eldeki çalışmanın sınırlılıklarında aramak gerekir.

Öncelikle adanın özgün yapısı üzerinde duralım. Giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi, ada olmaklık çeşitli gerilimlerle malul. Bozcaada da mekânsal yakınlığın kültürel mesafeyle sınındığı özgün bir yaşam pratiğine tanıklık ediyor. Nüfusun kompozisyonundaki büyük değişime rağmen, Bozcaada, her zaman Rum ve Türk kültürlerini yan yana yaşatmış bir coğrafya.¹⁰¹ Bir dereyle (bugün Çınar Çarşısı Caddesi) topyekûn ayrılan Rum mahallesi (bugün Cumhuriyet mahallesi) ve Türk mahallesinden (bugün Alaybey mahallesi) müteşekkil özgün yapısı, adadaki yalıtılmışlıkla harmanlanan kültürel mesafenin mekândaki yansıması gibi duruyor. Kendisi de adanın eski ailelerinden birine mensup olan Hüseyin Durmuş, adadaki ortak yaşamın hiçbir zaman "kaynaşma" şeklinde gelişmediğini, buna mukabil iki toplumun karşılıklı gelenek, görenek ve değerlerini öğrendiklerini tespit ediyor. Gerçekten de gözlem ve görüşmelerimiz iki toplumun homojen yapılarını koruduğunu, ayrı mahallelerde oturduğunu, yasal düzenlemeler elverdiğince ayrı okullarda okuduğunu, birbirleriyle evlenmediklerini¹⁰² gösteriyor. Elbette bunlar ancak ulaşabildiğimiz bilgiler,¹⁰³ zira en azından 19. yüzyıldan önce, ihtida ve karışık evlilikler yoluyla kaynaşmalar gerçekleşmiş, ancak bu tür bir tarih kaydının Bozcaada özelinde tutulmamış olması da tamamen ihtimal dışı değil.¹⁰⁴ Kayaalp'in dikkat çektiği üzere, din temelli ayrışma (Ortodoksluktan Müslümanlığa) ihtidayı mümkün kılarken, ayrışmanın etnik eksende yeniden kurulması (Rum-Türk) bu ihtimali çok düşürmüş ve konuşulamaz kılmış olmalı.

Bu yalıtılmışlık içindeki ikili yapı Bozcaada'daki yaşam pratiğini hem imroz'dan, hem de İstanbul Rumlarının koşullarından farklı bir noktaya taşıyor. Bir yandan dernek, okul gibi cemaate bağlı kurumların kapatılması/idareye devri gibi gelişmelerin burada Rum cemaatinin kültürel altyapısını tamamen yok ettiğini, bu açıdan İstanbul'dan daha ağır bir kayba yol açtığını ve yine

¹⁰¹ Alexandris, s. 28

¹⁰² Durmuş, a.g.e., s. 3

¹⁰³ "Evlilik olmuyor. Türklerle yani. Bu olmamış yani. Ben hatırlıyorum bir kişi, bir arkadaşımla bir Türk arkadaş anlaştı. Mümkünü yok dediler. Oğlan evi almadı, kız evi vermedi diyeyim size." (Birgül Durmuş ile görüşme). Durmuş'un dikkat çektiği bir nokta değil ama bu gönülsüzlükle mal-mülk paylaşımının da rolü olmalı.

¹⁰⁴ Ali Kayaalp ile kişisel yazışma.

İstanbul'dan farklı olarak daha az görünür olduğunu vurgulamak gerekiyor¹⁰⁵. Diğer yandan Kerkineoglou, İstanbul'u vuran 6-7 Eylül benzeri bir yıkımın burada yaşanmadığını, ikili mekânsal düzenlemenin gündelik karşılaşmaların yaratacağı çatışmaları azaltmış ve özellikle politik gerilim dönemlerinde birlikte yaşamı kolaylaştırmış olabileceğini not ediyor.¹⁰⁶ Bozcaada bu açıdan İmroz'dan da farklı. "Mahkumların Rumların evlerine girdiği, mallarını çaldığı, kadınlarına tecavüz ettiği şeklinde haberlerin sıkça duyulmaya başlaması üzerine" hükümetten aldığı izinle 6-11 Haziran 1966 tarihleri arasında iki adayı ziyaret eden İstanbul'daki Yunan Başkonsolosu Karandreas'ın raporunda, Bozcaada Rumlarının korktukları için kendisini "sıcak karşılayamadıklarını", fakat durumun "İmroz'a göre sakin" olduğunu yazdığını görüyoruz.¹⁰⁷ Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi Hukuki İşler ve İnsan Hakları Komitesi tarafından hazırlanan rapor, bu bilgiyi hem adada oturmaya devam edenler hem de yurtdışında yaşayan diaspora temsilcileriyle yapılan görüşmelerle teyit etmiş görünüyor.¹⁰⁸

Öyleyse şöyle toparlanabilir belki: Doktor Papadopoulos'un hikâyesinde gördüğümüz gibi, bir kader ortaklığı var elbette. İsmet Parpudar'ın ifadesiyle, "ada insanları birleştiriyor" ¹⁰⁹ ve Kerim Kılavuz'un işaret ettiği gibi, "Burada insanlar birbirine muhtaç, her gün birbirinin yüzünü görüyorsun. Adada çok ıstırap olur, eziyet olur. O yüzden iyi geçinmek zorundasın." (Kerim Kılavuz ile görüşme). Diğer yandan adalıları birbirine bağlayan kader ortaklığının kendi iç hiyerarşilerini ve ulus-devletin etnik temelli örgütlenmesi uyarınca nasıl yeniden şekillendiğini de sorgulamak gerekiyor. Bu yeniden şekillenme kuşkusuz Rumlar aleyhine işliyor.

Bütün bu tartışma bağlamında, hatırlamanın veya unutmanın, anlatmanın veya susmanın, bir şeyin bellekte yer edebilmesinin veya söze dökülebilmesinin belirli koşulları, belirli tarihsel, toplumsal ve politik veçheleri olduğunun da altını çizmek gerekiyor. Bu noktada çalışmamızın sınırlılıklarını açıklıkla ortaya koymak önemli. Gerek ekonomik nedenler gerekse COVID-19 pandemisinden kaynaklı yolculuk kısıtlamaları, planladığımızın aksine Yunanistan'daki Nea Tenedos ziyaretini ertelememize yol açmış; Bozcaada'dan göç eden ailelere ulaşamamış olmamız, eldeki anlatıların kalanların bakış açısını yansıtmaya neden olmuştur. Bu

¹⁰⁵ Foti Benlisoy ile kişisel yazışma.

¹⁰⁶ Kerkineoglou, Apostolos, "Γιατί Χαθήκε Η Τενεδός", *I Tenedos*. 6. Nisan-Mayıs 2008, <http://users.otenet.gr/~Tened0s/GiatixathikefTenedos.htm>. (Yunanca okuyamadığım için metnin çevirisine başvurdum.)

¹⁰⁷ Katsanos, Yorgos ve Elçin Macar, "İmroz'dan Gökçeada'ya Giderken: 1964'te Ne Oldu?", *İstanbul'da Rumlar ve 1964 Sürgünleri* içinde, İletişim, İstanbul, 2019, 397, 399 ve 400. dipnotlar.

¹⁰⁸ Rapor, a.g.e. Türkiye'deki gerilim ve kaygılardan muaf diaspora temsilcilerinin tanıklığı bu anlamda önemli görünüyor.

¹⁰⁹ "Ada İnsanları" belgeseli, İsmet Parpudar, <https://www.youtube.com/watch?v=-XEhahLTzLk>

anlatılar bugünden kurulmaktadır ve çatışmaları büyük oranda görünmez kılan nostaljik hatırlamanın zaafılarıyla maluldür (bunu turizm bölümünde etrafıca ele alıyoruz). Örneğin görüşmecilerimizin aktarımlarında karşımıza çıkmayan, 1934 Trakya Pogromu için adadan erkeklerin toplandığına, Gelibolu ve Çanakkale'ye götürüldüğüne dair tanıklıklar mevcuttur.¹¹⁰ Kerkineoglou da 6-7 Eylül benzeri olaylar adada yaşanmamakla birlikte, her zaman karşılıklı bir şüphenin olduğunu ve özellikle politik gerilimlerin tırmandığı dönemde, en ufak nedenlerde bu şüphenin barışçıl ve uyumlu yaşamı bozan davranışlarda kendini gösterdiğini vurgulamaktadır.¹¹¹ Adada uzun yıllar muhtarlık yapmış Mehmet Uysal'ın tanıklığı da bu açıdan kıymetlidir:

"Yani Rumlara karşı şeyleri olmuş, olmamış değil. Özellikle ben duydum bazı şeyleri. Mahalle bekçileri birtakım zararlar vermiş, evlerin camlarını kırmış [...] Dediğim gibi işte 55 olaylarından sonra, İstanbul'daki 6-7 Eylül olaylarından sonra insanların içinde bir ürperti, bir korku oluştu." (Mehmet Uysal ile görüşme).

Annesinin ailesi beş kuşak boyunca adalı, dedesi 48 yıl boyunca adada Papazlık yapmış Stefanos Tenedios da tekrar anlatmayı istemediği "tatsız şeylerin" ("Kıbrıs durumu nedeniyle olmayacak şeyler oldu") onları ailece Avustralya'ya göç etmeye mecbur bıraktığını aktarmıştır. Göç kararını babası vermiştir: "Babam Malatya'da dört sene askerlik yapmıştı, yine de gavurdu, dedi yeter artık". Tenedios'ların Avustralya'da yaşayan bir aile büyüğü davet yollamış, dolayısıyla gitmek kolay olmuştur. Fakat orada yeni bir yaşam kurmak zordur; Stefanos Tenedios'un nenesi göç ettiklerinde 85 yaşındadır, aile büyükleri için yeni bir dil öğrenmek meşakkatlidir, adada iki evleri, bağları olan bu aile, orada "bir ev almak, başlarını içeri koymak" için günde 12 saat fabrikada çalışmaya başlamıştır. Kuşkusuz ki, bu tür tanıklıklara daha fazla başvurulması, hatta farklı dönemlerde farklı yerlere göç edenlerle görüşülebilmesi burada aktaramadığımız pek çok duygusal kopuşun ifade bulmasına, uluslararası ilişkiler ölçeğinde ve Türkiye'nin farklı yerlerinde yaşanan olayların adada nasıl dalgalanmalara yol açtığını daha somut şekilde görmemize olanak tanıyacaktır.¹¹² Yurtdışında yaşayan ikinci kuşak adalıların hikâyeleri de hala anlatılmayı beklemektedir.

¹¹⁰ Fethi Kayaalp'ten aktaran Ali Kayaalp ile kişisel yazışma.

¹¹¹ Kerkineoglou, a.g.e.

¹¹² "Bozcaada'dan Göçen Stefanos Tenedios'un Hayat Hikayesi", Tenedios'un konuk olduğu Deniz Aşın programı, Açık Radyo. https://open.spotify.com/episode/1wA2g6zq5uSLq8SLF1jDJF7st=3vgX_CjITwaEwXUC-YGPmg (crişim tarihi 12 Mart 2021)

Bir Tanıklık: Anayurt

Bu noktada Dimitri Kakmioğlu'nun otobiyografik sayılabilecek romanı *Anayurt*'a kısa bir süreliğine kulak vermek istiyoruz.¹¹³ Haluk Şahin'in de belirttiği gibi, Bozcaada hakkında son yıllarda yazılan kitaplar içinde *Anayurt*'un özel bir yeri var. "Çünkü," diyor Şahin, "insanın tavan arasında tesadüfen bulunduğu bir günlük gibi merakla okuduğu bu anı-roman biz Bozcaadalıların en çok sorduğu sorunun yanıtını verir: "Peki ama niçin gittiler?"¹¹⁴ Kakmioğlu, gidenlerden biri. 1961 Bozcaada doğumlu. 1971 yılında ailesiyle Avustralya'ya göç ediyor. Biz burada romanın, Kakmioğlu'nun adadaki çocukluğunu anlattığı ve 1969-1971 yıllarına odaklanan uzunca ikinci bölümüne odaklanıyoruz.¹¹⁵

Bu bölümün çarpıcı tarafı, Rumlarla Türkler arasındaki ilişkileri arkadaşlık, komşuluk, kader ortaklığı ve yükselen milliyetçilik arasında bütün duygusal gerilimleriyle birlikte ele almış olması. Şöyle diyor küçük Dimitri:

*Yunan atalarımız Tenedos'a ilk yerleştğinde, kuzeydoğu rüzgarından haberleri olamazdı. Asya steplerinden esen rüzgarların denizlerde bir yol açacağını, adamızın tanımadığı fikirler getireceğini tahmin edemezlerdi. Rüzgarların sonunda adayı da ikiye böleceğini bilemezlerdi: yukarı mahalleyle aşağı mahalle, Rum ve Türk, Hristiyan ve Müslüman, sevgi ve nefret ve bir şey daha – adıyla deniz arasındaki huzursuz ateşkese benzeyen bir şey. Meyhanedeki sarhoşlar, Rumlarla Türklerin bir arada yaşayamayacağına dair yemin ediyor. Bu şüpheli insanlar her iki tarafta da var. Benim anlayabildiğim kadarıyla Rum'la Türk, Hristiyan'la Müslüman bir ve aynı; farklılıklar yüzeysel. "Hepimiz Allah'ın kullarıyız, değil mi?" diyor babamın Türk arkadaşı Ezet. Ben ona güveniyorum [...].*¹¹⁶

Böyle düşünür Dimitri: İki tarafta da çatışan, düşmanlık eden vardır ama "O kadar uzun süre yaşadık ki, birini diğerinden ayıramazsın"¹¹⁷ Oysa gerilim gittikçe tırmanır ve Dimitri ailesiyle Avustralya'ya göç etmek zorunda kalır. Aslında Yunan radyosundan dünyaya bağlanan annesi, bunu öngörmüştür: "“Bir gün,” demişti

¹¹³ Kakmioğlu, Dimitri, *Anayurt*, çev. Niran Elçi, E Yayınları, İstanbul, 2009.

¹¹⁴ Romanın arka kapak yazısından.

¹¹⁵ Yazar kitabın sonunda hikâyesinin gerçekliğini teyit ediyor, bununla birlikte bazı isimlerin değiştirildiğini, bazen iki insanın bir karakter olarak birleştirildiğini ve üçüncü (burada atıf yapmadığımız ve günümüzde (2002) geçen) bölüme kurgusal bir kısım eklendiğini belirtiyor. Biz kurgusal bölüm 1970'li yıllarda geçen anlatıya dahil olmadığı ve isim ve karakterlere dair değişiklikler, yazarın dönemin "ruhunu" aktarma biçimini etkilemediği için, romanı bir tür tanıklık olarak almayı uygun gördük.

¹¹⁶ Kakmioğlu, a.g.e., s. 16.

¹¹⁷ Kakmioğlu, a.g.e., s. 16.

annem bir kez, "bu rüzgâr bizi alıp götürecektir".¹¹⁸ 1963-1964 Kıbrıs krizi, annesini korkutmuştur: "Sen daha çok küçükken ve kız kardeşin daha üç aylıkken, Kıbrıslı Rumlar pek çok Kıbrıslı Türk'ü öldürdü" diye anlatır Dimitri'ye. "O zamandan beri Ankara Türkiye'de yaşayan Rumlara önyargıyla bakıyor. Biz hiçbir şey yapmadık. Kıbrıs'ta olanların bizimle ilgisi yok. Yine de her zamanki gibi başkalarının günahlarının bedelini biz ödüyoruz".¹¹⁹

Resim 6 Foteini Kalona ve Dimitri Kakmioğlu, Bugün Foteini Atina'da, Dimitri ise Avustralya'da yaşamakta. (Kaynak: Hotel Fahri Facebook arşivi)

Bu bedel adanın artık güvenli olmadığı hissi ve gündelik hayatta yükselen milliyetçiliktir. Dimitri bunu en kuvvetli şekilde okulda hisseder: "Madem Türk değilsin, yediğin ekmek zıkkım olsun." İstiklal İlkokulu'nda, üçüncü sınıfın ilk günü bunu duyar.¹²⁰ Türk arkadaşlarıyla arasında fark olmadığını ama "anakaradan gelen" öğretmen için bunun herhangi bir anlam taşımadığını düşünür. Türk arkadaşı Refik ve ablası Deniz de Dimitri'yi teskin etmek istediklerinde benzer bir şey söylerler: Onun gibilerin "Ege'de yaşayan insanları" anlaması zordur.¹²¹ Ama bu durumu kabullenmek de zordur; aynı öğretmen, dalıp da "Atatürk'ün cumhuriyeti, çok yaşal" demeyi unutan Dimitri'nin kulağını tahta bir cetvelle parçalar.¹²² Hatırlayalım, Dimitri'nin okula başladığı tarihte Rum okulları kapatılmış, okullar kapatılırken kilise çanlarının çalması yasaklanmış,¹²³ Rum öğretmenler işsiz kalmıştır.¹²⁴

¹¹⁸ Kakmioğlu, a.g.e., s. 17.

¹¹⁹ Kakmioğlu, a.g.e., s. 37.

¹²⁰ Kakmioğlu, a.g.e., s. 28.

¹²¹ Kakmioğlu, a.g.e., s. 30.

¹²² Kakmioğlu, a.g.e., s. 46-47.

¹²³ Kakmioğlu, a.g.e., s. 59.

¹²⁴ Kakmioğlu, a.g.e., s. 51.

Rumlara gitmeleri gerektiği mesajını kuvvetle veren başka olaylar da baş gösterir. Örneğin Aziz Paraskevi Bayramını müteakip gecelerden birinde, Ayazma şapelinin bakıcısı köpeğini ölü bulur. Zavallı köpek ağaca çivilenmiş, şapelin duvarına ise köpeğin kanıyla "Sonunuzun köpek gibi olmasını istemiyorsanız gidin" yazılmıştır.¹²⁵ Bir kez daha herkes, bunun adaya yeni getirilenlerin işi olduğu konusunda hemfikirdir.¹²⁶

Yine başka bir gün, Dimitri, arkadaşları Refik ve Timon'la parktaki Recep Efendi'nin kahvesine gider. Çam ağaçlarının altına masalar ve sandalyeler yerleştirilmiş, kural gereği, sırayla Rum ve Türk şarkıları çalınmaktadır. Sinemadan çıkanların katıldığı, genç çiftlerin kendi hallerine çekildiği, çocukların oynadığı bu ortamı birden bir kadının bağırışları böler: *"Onun sesi ve hoparlörlerden gelen müzik dışında ölüm sessizliği var. İnsanlar taşa dönmüş, gözlerinin önündeki şeye inanmak istemiyor. "Kapatın şu gavur müziğini. Neden burada Rum müziği çalıyorsunuz? Burası Yunanistan mı? Burası Yunan toprağı mı ki onların müziğini çalıyorsunuz?"* Dimitri kadını hemen tanır: Iraz, yeni gelenlerden bir Arnavut Türküdür.¹²⁷

Görüldüğü üzere çatışmalara sonradan göç edenlerin neden olduğu algısı yaygınsa da, zamanla gündelik yaşam gittikçe zorlaşır. Dimitri'nin babası bir akşam boşu boşuna karakola çekilir ve dayak yer. Akabinde de sahip olduklarını yavaş yavaş satmaya başlar. Sevilenler geride bırakılır ve gemiyle yola çıkılır:

*"Kır evi bir Türk'e satıldı. Bağlar Talay ya da Kostaraga şaraphanelerinden birine gitti. Hangisine, emin değilim. Ve babam şimdi köydeki iki ev için anlaşma yapmaya çalışıyor. "Çerez fiyatına gidecekler" diye yakınıyor, "ama elden ne gelir?" Ev gittiği zaman her şey bitmiş olacak. Bizi burada tutan hiçbir şey kalmayacak. "Eşek için alıcı buldun mu?" diye soruyor annem. Sesi gergin. O ve Tren [eşek] arasında özel bir bağ var [...] Mutfak öncekinden de soğuk sanki. "Byron?" diye sormaya cesaret buluyorum. "Ona ne olacak?"*¹²⁸

Dimitri köpeği Byron'ı yanına alamayacak, adaya da 2002 yılına kadar bir daha geri dönmeyecektir.

¹²⁵ Kakmioğlu, a.g.e., s. 152.

¹²⁶ Kakmioğlu, a.g.e., s. 152-153.

¹²⁷ Kakmioğlu, a.g.e., s. 161.

Tahmin edilebileceği gibi, ortam gerildikçe Rumlar da tepki vermiştir. Örneğin Dimitri'nin babasının Türk arkadaşı Ezet Aziz Paraskevi bayramına katılmak istediğinde, hoş karşılanmaz: Ona, *"O Rum mu? Hristiyan mı? Eğer öyleyse hoş gelmiş. Değilse burada yeri yok"* denmiştir. Yine de Kakmioğlu bunu Rum ahalinin bütün olarak paylaştığı bir his gibi aktarmaz. Ezet'e çıkışan kişi ciddiye alınmaz ve Ezet kalmaya devam eder. A.g.e., s. 145.

¹²⁸ Kakmioğlu, a.g.e., s. 176.

Mülk Değişimi ve Yeni Gelenler

Kakmioğlu'nun tanıklığının da teyit ettiği gibi, Rumların göçü yalnızca adanın etnik yapısını değil, aynı zamanda adadaki mülkiyet durumunu ve ekonomik yapıyı da dönüştürmüş, yeni bir sınıfsal şemanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yukarıda aktarıldığı gibi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Girit'ten gelen mübadeleden muaf ve bağcılık bilen göçmenler Bozcaada'ya yerleştirilmiştir. Bu dönemde de adayı terk etmek zorunda kalan Rumların mallarını adanın yerli Türk ailelerine¹²⁹ ve daha sonra adaya çalışmak için gelen Bayramiçlilere sattıkları, zamanla şarapçılığın adanın varlıklı Türk ailelerine geçtiği ve Bayramiçli işçilerin de mülk sahibi olarak orta sınıfın bir parçası haline geldikleri görüşmelerimizde ortaya çıkmıştır.¹³⁰ Şu şekilde birkaç örnek verilebilir:

"Şimdi büyük toprak sahipleri büyük toprak sahiplerine sattılar. Talaylar, Talay şarapçılık mesela birçok Rumların malını topluca, illa patron al, illa patron al, parasını verebileceğin zaman ver, illa sen al diye şey yaptılar. Mesela 15 parça bir yeri aldılar, onlar verebileceğini verdi, veremediğini de 3 ay sonra gönderdi. Geldiler tapularını yaptılar ama çoğunu Bayramiç'ten göç alanlar yani birer tane birer tane aldılar." (Nuran Güner ile görüşme).

"Rumlar gitti, Rumların yerlerini aldılar bunlar [Bayramiçliler], evlerini aldılar. Arazilerini aldılar." (Cahit Balcı ile görüşme).

"Şimdi eskiden Rum nüfus çoktu. Bayramiç'in köylerinden bağa kamyon kamyon işçi gelirdi çalışmaya. Tabi burada da para yevmiyeler iyi, buraya gelirlerdi. Sonra 74 Kıbrıs Harbinden sonra Rumlar buradan kaçmaya başladı, kaçarken yok pahasına satıyorlardı mallarını. İşte o dönemde çalışmaya gelenlerden hali vakti iyi olanlar, hep Rumlardan şeyleri aldılar. Biri giderken biri geliyor, yani mera hiç boş kalmıyor, ondan sonra burada Bayramiçli nüfusu çok arttı." (Kerim Kılavuz ile görüşme).

Tanıklıklardan yola çıkarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse,

¹²⁹ Örneğin Stefanos Tenedios'un babası Avustralya'ya göç ederken bağlarını topluca yanında çalıştığı Tanık Ataol'a satmıştır. Papazbahçe'deki yazlık evlerini de Tenedios'un Milliyet gazetesine verdiği bir ilana başvuran İstanbullu biri, zamanın parasıyla 10.000 TL karşılığında almıştır. Tenedios "Çok güzel bir yerd, ben giderken en çok o yer için ağladım" diyor ("Bozcaada'dan göçen Stefanos Tenedios'un Hayat Hikayesi", Deniz Aşırı programı).

¹³⁰ Bir görüşmecimiz tarafından 1984-1989 yılları arasında Belediye Başkanlığı yapan Mehmet Kürsat'ın 775 sayılı Gecekondu Kanunu'na dayanarak Rumlardan intikal eden arsaları Bayramiç'ten gelen yoksul işçilere tahsis ettiği aktarılmıştır (Enver Evergen ile görüşme). Ancak bu bilgiyi resmi kaynaklar üzerinden tespit etmek mümkün olmamıştır.

1) Mülk değişiminin iki yoldan gerçekleştiği görülmektedir: Nispeten varlıklı adalı aileler, nispeten büyük arazileri topluca almıştır; adaya işçi olarak çalışmaya gelenler ise parça parça mülk edinmiştir. Bu anlamda, mülk ve arazilerin Bayramiç'ten gelenler tarafından satın alındığı anlatısı eksiktir.

2) Göç mecburiyeti, Rumların birçok örnekte paralarını almadan, ileride almak ümidiyle anlaşarak ayrılmalara¹³¹ veya baskı arttıkça mülklerini çok daha ucuza (yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, "yok pahasına") bırakmalarına neden olmuştur.

3) Borçlanarak da olsa mülk edinen Bayramiçliler zamanla Rum mahallesinden ev alarak yerleşik hale gelmiştir.

"Bağ işinde, bağ işlerinde çalışmak için geldiler. Bir kısmı bir süre sonra birikim yaptı. Rumlar giderken işte satışa çıkardıkları yerler oluyor. Kıt kanaat, borç harç. Hani köyündeki öküzünü satarak falan. Yani öküz derken babam evini öyle almış. Bir çift öküzü varmış babasından kalan. Annemin düğünde birkaç bileziği varmış takılan. Onları satarak, biraz da borçlanarak ev almış. Buna benzer bir şeylerle. Yani malların hepsi de Bayramiçlilere geçmiyor tabii ki, yerli Türkler de alıyor. Ama Bayramiçliler buraya yerleşmeye başlıyorlar. Rum mahallesine daha çok yerleşmeye başlıyorlar, çünkü Rum mahallesinden ev alabiliyorlar. Türk mahallesinden ev alamıyorlar. Türkler ev satmıyorlar, çünkü kendi ihtiyaçları var. Yavaş yavaş ev sahibi oluyorlar." (Muharrem Yıldız ile görüşme).

Kendisi de Bayramiçli olan Muharrem Yıldız bu süreci Bayramiçliler açısından bir orta-sınıflaşma olarak tarif etmiştir. Bu süreçte adanın turizme açıldığı 1970'ler ve turizmin kitleselleştiği 1990'lar diğer iki dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'ler İstanbulluların adayı "keşfettiği" dönemdir, 1990'lar ise turizmin kitleselleşmeye başladığı dönem (Bu iki dönemin ziyaretçileri adayla ilişkileri ve beklentileri açısından birbirinden çok farklıdır, bunu turizmin gelişmesini ele aldığımız bölümde açıklıyoruz). Turizmin başlaması iki şeyi beraberinde getirmiştir. Rum mahallesindeki evleri düşük fiyatlara satın alabilen

¹³¹ Görüşmecilerimizden Sinan Tekin de buna tanıklık etmektedir, ancak buradaki durumun güven kadar mecburiyete dayandığı da dikkate alınmalıdır.

"El koyma filan olmadı, yani onlar giderken Türk vatandaşlara sattı şeylerini. Ama Rumlar çok dürüst insanlardı. Şimdi misal veriyorum (benim Çanakkale'de 2 sene önce başıma geldi de bir ev durumunda), şimdi Rumlar mesela diyelim ki Yunanistan'a gidecek veya Avusturalya'ya veya Kanada'ya, ilk önce size gelirdi, "Arkadaş ben gidiyorum, bağımı satacağım, işte bak sen komşusun, bunun fiyatı bu, alır mısın? Paran yoksa önemli değil bir dahaki sene verirsin" Tabii bu karşılıklı güven. Rumlar işte mallarını böyle sattı ve Ada Türkleri de böylece mal sahibi oldu" (Sinan Tekin ile görüşme).

Bayramiçliler bu dönemde buraları pansiyonlara ve otellere dönüştürmüş; bu şekilde para kazanmaya başlamıştır (Muharrem Yıldız'la görüşme) – ki bu, aynı zamanda turizmin bağıcılık aleyhine ana geçim kaynağına dönüştüğü dönemdir. Rantın artmasıyla birlikte adalılar buradaki mülklerini satarak Çanakkale’de daha yüksek sayıda mülk edinebilir hale gelmiş, bu da Çanakkale istikametinde yeni bir göçü tetiklemiştir (Kerim Kılavuz ile görüşme). Aynı zamanda İstanbul’dan gelen, kültürel ve ekonomik sermaye açısından daha donanımlı yeni bir grup adada mülk edinmeye başlamış (ki bu dönemde alınıp satılanlar hala büyük oranda Rum arazileridir); bu kişilerin bir kısmı yaz-kış oturmayı tercih ederken, bir kısmı yaz dönemlerini adada geçirir hale gelmiştir. Adanın Rum tarihinin, Rum kültürünün turistikleşmiş bir veçhede, piyasalaşarak “yeniden” keşfi olarak da okunabilecek olan bu turistikleşme sürecini ve bu yeni kuşak göçü daha detaylı bir şekilde ilerleyen bölümlerde ele alıyoruz.

Bu bölümü, Rumlar ve Türkler arasındaki ikiliğin, Bayramiç’ten göçle şekillenen, yeni bir tür ikiliğe tercüme edildiğini vurgulayarak bitirelim. Bu yeni ikilik eski ve yeni adalılık arasındadır.

Bu 'yeni adalı- eski adalı' tartışması, benim çocukluğumda bile (1980'lerin sonlarıyla 1990'ların başları) hararetli bir biçimde konuşulurdu- oysa eskimiş bir tartışma olması gerekirdi. Ben ve kuzenlerim, adaya indiğimizde, 'yeni adalı' arkadaşlarımızla aramızda bir fark olduğunu anlıyorduk- gerçi biz orada adalı değil, dışarıklı olarak buluyorduk; ben İstanbullu, kuzenlerim de Wittenliydiler. Dolayısıyla, aslında bizim karşılaşmamızda 'has adalı' olanlar onlardı- orada doğmuş ve büyümüş, adanın okullarına gidiyorlardı. Ama evlerine gittiğimizde gördüklerimiz, bizim veya 'eski adalı' akrabalarımızın evlerine gördüklerimizden farklıydı. Onlar, bir veya iki nesil önceki yurtlarını ve oradaki yaşamı unutmamışlardı; Bayramiç'in hatırasını canlı tutuyorlardı. Yemekler yerde yeniyordu mesela, bu önemli bir ayrımdı. Kılık ve kıyafet başkaydı, dil bile başkaydı- arkadaşlarımdan birinin annesi bana 'dada' diye seslenmişti. Erkek çocukları için kullanılan bir hitaptır bu ama karşı sahilde yerleşiktir, adaya da onlarla gelmiş. Ben hiç duymamıştım ve şaşırmıştım, dedeme sorduğumda o da bilemedi. Aslında benim hikâyelerinin duyarak veya bizim adadaki evde yazılan sürdürülen yaşantıya bakarak adalılık sandığım olgu, İstanbullulukla eski adalılığın karışımıydı ve güncel adalılık değildi- güncel adalılık (eğer böyle bir şey var idiyse) çoğunluğunu Bayramiç muhaciri ailelerden gelen adaların yarattığı o melezmeydi.¹³²

¹³² Ali Kayaalp ile kişisel yazışma.

Kayaalp'in açıkladığı üzere,¹³³ eski adalılar birkaç yüzyıldır, en azından 20. yüzyılın başından bu yana adada yaşayan; Rumlarla birlikte yaşama deneyimine sahip, onların dilini akıcı biçimde konuşan ailelerdir (Kayaalp başka bir yazıda bu tanıımı 1960'lardan, yani kitlesel Rum göçünün başlamasından önce adada olmak şeklinde verir¹³⁴). Yeni adalılar ise işte Bayramiç'in köylerinden göçen, Yörük kökenli kişilerdir. Rumlarla ortak deneyimleri ise daha ziyade ilk göçenlere mahsus ve sınırlıdır. Eski adalılar çoğunlukla İstanbul, İzmir ve Çanakkale'ye yerleşmişken, bugün ada nüfusunun çoğunluğunu oluşturanlar işte bu yeni adalılardır: Kayaalp'in ifadesiyle "Adayı tanımayan bir göz için de ortalama 'adalı' onlardır".¹³⁵ Başlardaki gerilim ve yabancılık silinmişse de, Kayaalp bir esnaf ile müşterisi arasındaki tartışmanın "saniyeler içinde" eski adalılık-yeni adalılık eksenine çekildiğine şahit olmuştur. Yeni adalılara "Yörük", eski adalılara "Urum" veya "kolyozcu" denmesi bu gerginlikten mirastır.¹³⁶ Görüşmecilerimizden Muharrem Yıldız da bu ayrışmanın geçerliğini koruduğunu aktarmaktadır.¹³⁷

¹³³ Kayaalp, Ali, "Adadaki Yaz Sofralarını Anımsamak", *Manifold*, <https://manifold.press/adadaki-yaz-sofralarini-animsamak#ref04>, 9 Ağustos 2020.

¹³⁴ Kayaalp, Ali, "Adalı Kimliği", *Manifold*, <https://manifold.press/adali-kimligi>, 1 Ekim 2020.

¹³⁵ Kayaalp, Ali, "Adadaki Yaz Sofralarını Anımsamak".

¹³⁶ Kayaalp'in yukarıda adı geçen iki yazısı. Kolyoz adada sevilen bir balık cinsi.

¹³⁷ "Benim Bozcaada belediye başkan aday adaylığı ön seçimini kaybetmemin nedeni Bayramiçli olmam büyük bir olasılıkla. Çünkü benim karşımda başarı gösteren arkadaş on yıldan beri Bozcaada'da kamu görevliliği yapan birisi. Ben Bozcaada'da doğmuşum, büyümüşüm. Buranın okullarında okumuşum, bağıcılıksa bağcılık yapıyorum. Bağlarda amele olarak çalışmışım aynı zamanda. Turizmse turizmcilik yapıyorum, bütün çocukluğum, gençliğim boyunca otellerde, pansiyonlarda, lokantalarda bulaşıkçılık da yapmışım. Her şeyi yapmışım. Buradan çıkmışım Türkiye'nin en önemli üniversitelerinden bir tanesinde okumuşum. Master yapmışım." (Muharrem Yıldız ile görüşme).

3. EKONOMİK YAŞAM

Adadaki nüfusun dönüşümüyle doğrudan ilişkili bu üçüncü bölüm, üç alt bölümden oluşuyor: Bozcaada'nın tarihsel olarak ana geçim kaynağı olan bağcılık, diğer ekonomik etkinlikler ve 2000'ler sonrasına olumlu-olumsuz çeşitli şekillerde ada yaşamına damgasını vuran turizm. Rum nüfusun göçüyle gerileyen bağcılık, turizmin onun yerini almasıyla şekil değiştiriyor, yeni bir ivme kazanıyor. Diğer yandan turizm, 1990'ların aksine 2000'li yıllarda daha ziyade adanın ekolojik ve tarihsel mirasına zarar veren, kitlesel ve günübirlik turistin ağırlıkta olduğu yeni bir boyutla karşımıza çıkıyor. Bu sırada, balıkçılık ve süngercilik gibi ekolojik yıkımdan zarar gören etkinlikler de adanın kendi içinde yeterliliğini sağlayan terzilik, ayakkabıcılık gibi, artık yerini hızlı tüketime bırakan küçük üretim faaliyetleri de adanın gündelik hayatından siliniyor. Ekonomik yaşam bölümünde bu gelişmeleri, birbirleriyle ve nüfusun dönüşümüyle ilişki içinde ele almaya çalışıyoruz.

Bağcılık

Bağcılık ve şarap imalatı adanın gündelik hayatı ve geçmişiyle bütünleşmiş bir faaliyet. Çanakkale'deki bağ alanlarının %17,2'si Bozcaada'da yer almakta¹³⁸ ve adanın toplam alanının üçte birini, tarım arazilerinin ise %80 kadarını üzüm bağları oluşturmaktadır.¹³⁹ Çeşitli belge ve yazılı kayıtlardan bağcılık ve şarap imalatının adada köklü bir geçmişi olduğunu da biliyoruz. Örneğin MÖ 550 tarihli ilk Tenedos parasının bir yüzünde üzüm salkımı bulunuyor.¹⁴⁰ Tournefort, 18. yüzyıl ortalarında Tenedos şarabını Levant'ta üretilenlerin en lezzetlisi olarak

¹³⁸ Dardeniz, Alper, Bahar, Elman, Şimşek, Levent, "Bozcaada Bağcılığında Gelişmeler, Sorunlar ve Önerileri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Bahar, 2007, s.149.

¹³⁹ Atıol, Gülşah, *Bozcaada'da Üretilen Kırmızı Şaraplarda Üretim Aşamalarının Antioksidan Yapıları Üzerine Etkisi*, T. C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 4.

Bu noktada biraz daha teknik bilgi verelim: Dardeniz, Bahar ve Şimşek, adadaki bağ alanlarının kuzey-kuzeybatı istikametinde konumlandıklarını yazarlar. Yazarlara göre bağ alanları genel itibarıyla Kumbağlar, Çayır, Boyalık, Kapsuz Bayır, Kuruçeşme, Azmak, Hacı Musa, Aterindamı, Deliliman, Ova, Başağa ve Sulubahçe gibi mevkiilerde kümelenmiştir (Dardeniz vd., a.g.e., s. 151). Karalahna, Bozcaada Çavuşu, Pembe Gemre, Alphonse, Cabemet tipi üzümleri Panayi içi Mevkii; Kınalı Yapıncak, Karalahna, Kokulu Kabak, Karasakız Kocamış Deresi Mevkii; Bozcaada Çavuşu, Atasarı, Vasilaki ise Çayır Mevkii civarında yetiştirilmektedir (Genç, Tülay Turgut, Çıldır, İlknur Nezahat, "Bozcaada Üzüm Çeşitli Üzerinde Non-Saccharomyces Mayaların Dağılımı", *Biyoloji Araştırma Bilimleri Dergisi*, 5(1), 2012, s.117). Adanın özel iklim koşulları nedeniyle nem oranının yüksek bir seviyede seyretmesi Bozcaada Çavuşu ve diğer üzüm türlerinde kabukların incilmesi ve üzüm kalitesinin artışı üzerinde önemli bir oynamaktadır (Dardeniz vd., a.g.e., s. 149).

¹⁴⁰ Gürüney, a.g.e., s. 70.

tanımlamış.¹⁴¹ 1790 yılında adayı ziyaret eden bir diğer gezgin Olivier, gözlemlerini şu şekilde kayıt altına almış:

*Bir Rum papazın evinde mükemmel bir misket şarabı içtik, hem kırmızısı, hem beyazı bizim [Fransız] en mükemmel Frontignan şaraplarını aratmayacak nefasette idi. Bozcaada'dan her yıl beş altı yüz bin okka [takriben 700-800 bin litre] şarap ihraç edilir. Bu şarapların çoğu İstanbul'a, İzmir'e ve Rusya'ya gönderilir. Bu ülkelerde Bozcaada şarabı diğerlerine, özellikle Rodos şarabına ve Taşoz şarabına tercih edilir.*¹⁴²

1830 yılında yayınlanmış "The Wine-Drinker's Manual" isimli çalışmada İthaca kırmızı şarabının kalitesi Tenedos şarabı ile karşılaştırılarak anlatılmıştır.¹⁴³ Thomas McMullen 1852 yılında kaleme aldığı çalışmasında Tenedos'da hem tatlı hem de tatlı olmayan şarapların üretildiğini ve şarabın adanın önemli önemli bir ihraç mamulü olduğunu yazar.¹⁴⁴ 1887 yılında Tenedos limanından ihraç edilen malların dökümünü gösteren ve fahri konsolos Aristide Borelli¹⁴⁵ imzalı bir belgeye göre, adadan İtalya, Avusturya ve Fransa'ya şarap; Almanya, Yunanistan, İngiltere, Romanya, Rusya ve Türkiye'ye şarap, likör ve sirke ihraç edilmektedir (Belge halen Bozcaada müzesinde sergilenmeye devam etmektedir). Yine Ege adalarını konu alan 1920 tarihli bir çalışmada, ada topraklarının oldukça verimli olduğu, adada mısır ve pamuğun yanı sıra üzüm yetiştirildiği ve şarap imalatı yapıldığı dile getirilmektedir. Adanın en önemli ihraç mamulleri üzüm ve şaraptır.¹⁴⁶

Adada Bağcılığın Kısa Tarihi

Tahmin edilebileceği gibi dini nedenlerle adada şarapçılık çok uzun zaman boyunca Rumlar tarafından yapılmıştır. Öyle ki, Cumhuriyet'in daha ilk döneminde, Girit'in Kandiyе şehriden gelen ve mübadele kapsamına alınmayan mübadillerin Bozcaada'ya yerleştirilmesi düşünülmüştür. Parlak'ın aktardığına göre, Bozcaada Mülkiye Müfettişliği, Dahiliye Vekaletine bir telgraf göndererek

¹⁴¹ Tournefort, Joseph Pitton de, *A Voyage into the Levant*, Vol II. D. Midwinter ve diğerleri, Londra, 1741, s. 81.

¹⁴² Aktaran İnceoğlu, Necati, *Bozcaada Bağ Rehberi*, Mendiş, Bozcaada, 2019, s. 45.

¹⁴³ *The Wine-Drinker's Manual*, (Anonim), Marsh and Miller, Londra, 1830, s.164.

¹⁴⁴ McMullen, Thomas, *Hand-Book of Wines*, D. Appleton and Company, New York, 1852, s.134.

¹⁴⁵ Aristide Borelli 1884 yılında basılmış bir İtalyan yılığında krallığın Tenedos konsolosu olarak gösterilmektedir [*Anno XXII. Calendario Generale del Regno D'Italia pel*, (Anonim), Roma, Tipografia Delle Mantellate, 1884].

¹⁴⁶ *Islands of the Northern and Eastern Aegean*, (Anonim), H.M. Stationary Office, Londra, 1920, s. 34.

Rumlardan kalan bağların bakımsızlıktan harap olacağını belirtmiş, bağcılıktan anlayan bu 300 hanenin Bozcaada'da iskân edilmesi istenmiştir.¹⁴⁷

Şarapçılığı (ve diğer pek çok zanaatı) Türklerin Rumlardan öğrendiği hemen herkesin hemfikir olduğu bir konudur.¹⁴⁸ Şarapçılık işine giren ilk Türk aile Yunatçılarıdır. Haşim Yunatçı 1925 yılında Panayi Dimo adlı bir Rum'un imalathanesini satın alarak Çamlıbağ şaraplarını üretmeye başlamıştır. Hatta Yunatçı'nın bu nedenle oğlunu Müslüman bir kızla evlendirmekte zorlandığı rivayet edilmektedir.¹⁴⁹ Diğer büyük bağcı aileleri Ataollar 1927'den, Arallar 1930'lardan, Talaylar ise 1948'den bu yana bu işi yürütmektedir. Anlaşıldığı üzere bu aileler zamanla üzümün fiyatını belirler, bağcılığı yönlendirir, hatta adanın yerel yönetimi üzerinde etki eder hale gelmiştir (Enver Evergen ile görüşme)¹⁵⁰. Yine de, 1960'lara, yani Rumlara kalabalık bir şekilde adayı terk etmeye başladığı döneme kadar bağcılıkta Rum hakimiyetinin sürdüğü, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'lara kadarki dönemde aslında bir tür kademeli el değiştirme yaşandığı görülmektedir. Örneğin Ahmet Aral İstanbullu Rum bir aileye ait olan Dimitrakopulo markasını satın almıştır (1950).¹⁵¹ Ataollar şarapçılığı Riga Hristodulo'dan, Talay ailesi ise (Fethi Bey'in soyadını hatırlayamadığı) "Borucu" Yanni'den devralmıştır (Fethi Kayaalp ile görüşme¹⁵²).

Cumhuriyet dönemi bağcılığının bu ilk dönemine damga vuran ikinci büyük gelişme, floskera isimli bağ kökü hastalığının Bozcaada'ya da ulaşmasıdır. Amerika kökenli bu hastalık, Fransa, İtalya, İspanya, Almanya gibi büyük şarap üreticileri dahil olmak üzere Avrupa'daki bağları kurutmuş ve böylece ada şarapçılığının önem kazanmasına neden olmuştur. İncoğlu'nun aktardığına göre, 1900'lerin başında onlarca şaraphaneden Avrupa'ya şarap ihraç edilmiştir. Ancak bu zenginlik uzun sürmemiş, floskera, Haşim Yunatçı'nın babasından duyduğuna

¹⁴⁷ Bozcaada Mülkiye Müfettişliği'nden çekilen 23 Teşrin-i evvel 1923 tarihli telgrafın sureti için. Bkz. BCA, TİCM, 272.1.1/16. 70. 16., 28 Teşrin-i evvel, 1923; aktaran Parlak, a.g.e., 139.

¹⁴⁸ "Dedem de rahmetli, öyle derdi: Rumlardan öğrendiğimiz şeyler onlar, "denizden babam çıksa yerim". Rumlara da gerçekten hem balıkçılığı, hem şarapçılığı çok iyi [yapardı], bir sürü şeyi Türkler onlardan öğrenmişlerdir. El sanatlarını, marangozluğu..." (Öznur Evergen ile görüşme).

¹⁴⁹ <https://adimadimgurme.com/2017/03/28/camlibag/>. Yunatçıları Şarapçılığın dördüncü kuşak yöneticisi Haşim Yunatçı'nın Bozcaada ve bağcılığı eski fotoğraflar eşliğinde anlattığı video şuradan izlenebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=ezv0C820QXY>. Bu videoda şarap imalathanelerini, küfelerin nasıl taşınıp tartıldığını, şarap fiçilerinin anakaraya nasıl taşındığını, sofralık üzümlerin nasıl istüflendiğini görmek mümkün.

¹⁵⁰ Stefanos Tenedios'un tarihini hatırlayamadan aktardığı diğer bir nokta, Rum ve Türk bağcılarının 90 kişi kadar Birlik adıyla bir şarap fabrikası kurmalarıdır. Ortak üretim açısından önemli bir çaba sayılabilecek bu fabrikanın ekonomik verimliliği uzun ömürlü olmamıştır, çünkü adanın büyük bağcı aileleri üzüm fiyatını 7 kuruş artırarak ada üzümlerini satın almıştır. Fabrika da Tekirdağ'dan üzüm getirtmek zorunda kalmıştır (Stefanos Tenedios ile kişisel yazışma).

¹⁵¹ <http://www.araltatilciftligi.com/bozcaada-aral-tatil-ciftligin-hikayesi-hakkimizda>

¹⁵² Buradaki isimleri teyit etmek için bize yardımcı olan Ali Kayaalp'e teşekkür ederiz.

göre, 1930'lu yıllarda Bozcaada'ya ulaşmış ve bütün bağları hızla yok etmiştir. Yine Hüseyin Dinçer'in aktardığına göre babası, 1940'lı yılların sonunda askerden döndüğünde, adada yiyecek "tek bir salkım üzüm" bulamamıştır.¹⁵³

Böylece 1950'ler bağcılıkta yeni bir dönemin kapısını aralar. Amerika'nın doğu kıyısından gelen ve flokseraya karşı bağışıklığı olduğu düşünülen yabani bir asma ekilir ve halk arasında "Amerikan çubuğu" denilen bu tür üzerine çeşitli üzümler aşılanır. Bu dönemde çeşitli kişiler Halkalı Ziraat Mektebi'ne ve Yalova Devlet Çiftliği'ne giderek aşı yapmayı öğrenir.¹⁵⁴ Sabahat Güler bu dönemi şöyle hatırlamaktadır:

Ben 1927 doğumluyum, floksera Bozcaada'ya gelip bütün bağları kurutmaya başladığında, dokuz-on yaşındaydım. Bütün bağlar söküldü, insanlar üzümsüz ve işsiz kaldı. Boş kalan topraklara ekin, buğday ekildi. Öyle ki yel değirmenlerine ek olarak motorla çalışan bir un değirmeni daha yapıldı. Sonra Amerikan asma fidanları geldi, bunlara yapılacak aşı tekniğini öğrenmek üzere Yalova'ya, Mehmet Akdeniz, Hüseyin Tabak gibi kişiler gönderildi.¹⁵⁵

Demek ki floksera büyük bir tahribata neden olmuştur, ama aynı zamanda adadaki bağcılığın yeni bir sisteme oturtulması için de bir fırsat (veya zorunluluk denebilir) doğmuştur. Bu anlamda, aşılamaya geçişin ada bağcılığının "altın yılları" olarak tarif edilen 1960-1980 dönemine kapı araladığı söylenebilir:

Öncelikle yıpranmış, yaşlanmış ve ekonomik ömrünü tamamlamış olan bağlar bütünüyle dayanıklı ve daha uzun ömürlü bir kök üzerinde aşılanarak toplu halde yenilendi. Diğer yönden yeni bağlar piyasa değeri o yıllarda çok yüksek olan Çavuş üzümü ve onun dölleyicisi olan sınırlı sayıda türlerle kuruldu. Ama diğer yönden de yüzlerde yıldan beri süregelen pek çok üzüm türü kayboldu.¹⁵⁶

Bozcaada Üzümleri

Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine göre bugün adada yetiştirilen sofralık üzüm çeşitleri arasında Bozcaada Çavuşu, Cardinal, Atasarı, Yalova İncisi, Alphonse, Uslu, Amasya ve Lavalée bulunuyor. Başlıca şaraplık üzüm çeşitleri ise Karasakız (Kuntra), Altınbaş (Vasilaki) ve Karalahna. Yakın dönemlerde ise görece daha yüksek bir kalitede ve verimde şarap üretimine imkân veren

¹⁵³ Haşim Yunatçı'dan ve Hüseyin Dinçel'den aktaran İnceoğlu, 2019, s. 11.

¹⁵⁴ İnceoğlu, 2017, s. 37-38; 2019, s. 11.

¹⁵⁵ Aktaran İnceoğlu, 2019, s. 12.

¹⁵⁶ İnceoğlu, 2019, s. 12.

Chardonne, Cabernet Sauvignon, Şiraz, Merlot ve Gabeı gibi üzümlerin yetiştirilmesi yönünde yeni bir eğilim ortaya çıkmakta (Ataol, 2012, s. 4). Bugün artık yetiştirilmeyen üzümler arasında ise Balbal, Ağustos Üzümlü, Karamusul, Dikenlice, Alamusa, Kabak gibi pek çok çeşit bulunuyor (İnceoğlu, 2017, s. 43). Bu çeşitler içinde İnceoğlu özellikle üç tanesi üzerinde duruyor: Misket, Mavrella ve Hacıkıran. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde "dağ ve bağlarında misket üzümü olur ki hiçbir yerde benzeri yoktur" şeklinde anlattığı misket, güzel kokulu, yerli bir üzüm türüdür. Flokseranın yarattığı tahribatla yok olmuştur (aktaran İnceoğlu, 2017, s. 38). Küçük salkımlı, küçük taneli, salkım ve tane yapısı Cabernet'yi andıran Mavrella, Tekel'in konyak yapımına uygunluğu nedeniyle teşvik ettiği Kuntra'nın gelişinden sonra, büyük ihtimal ekonomik bulunmadığı için, dikilmemiştir. Aya Paraskevi Panayırı sırasında Mavrella'yı salkım salkım dağıtan Rumların adadan gidişi de bu üzümün bağları terk etmesinin nedenlerinden biridir (İnceoğlu, 2017, s. 42, 61; 2019, s. 12). Hacıkıran ise iyi bir kurutmalık üzüm türüdür. Fakat esas önemi, külleme hastalığının ilk Hacıkıran üzümüne gelmesinden kaynaklanır. Her bağa bir-iki küçük ekilen Hacıkıran bu anlamda bir erken uyarıcıdır ve diğer üzümlerin kurtarılması için kendini feda eder (İnceoğlu, 2017, s. 62; 2019, s. 21).

Altın Yıllar: 1950'lerin sonundan 1980'lerin sonuna

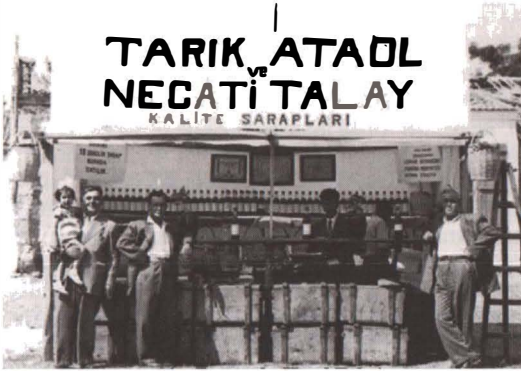
Yukarıda belirttiğimiz gibi, 1950'lerin ikinci yarısında bağcılık bir anlamda yeniden doğmuştur. Bu dönemin iki temel özelliği vardır. Öncelikle yeni, düzenli bir bağ kurma sistemi getirilmiştir:

İki-dört sıra Çavuş üzümü, bir-iki sıra Kuntra, Karalahna ya da Vasilaki gibi dölleyici şeklindeki bu yeni bağ kurma sistemi, bağların düzenli dikilmesini zorunlu kılıyordu. Kaldı ki, atla sürme ve 1960'larda gelmeye başlayan bahçe traktörleri için bu düzen kaçınılmazdı. Bu düzen bir süre sonra parsellere de yansıdı. Bozcaada bağlarının büyük bölümü alışılmadık ölçüde geometrik düzene sahiptir.¹⁵⁷

İkinci olarak, 1956 yılında Şarapçılık Anonim Şirketi kurulmuş ve Fransa'dan makinalar getirtilmiştir. Böylece yenilenen teknolojik imkânlarla bağlı olarak bağcılık makinalaşmış ve üretim katlanarak yılda yaklaşık 7-8 milyon litrelik bir hacme ulaşmıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ İnceoğlu, 2019, s. 12.

¹⁵⁸ Durmuş, a.g.e., s. 101.

Resim 7 İlk Şarap estivali: Ataol ve Talay Şarapları (1953-54)

(Kaynak: Hotel Fahri, Facebook Arşivi)

Görüşmecilerimizin bu döneme dair anlatılarında iki tema öne çıkmaktadır: Üzümün İstanbul'a yolculuğu ve üretimden elde edilen büyük gelir. Bu iki temanın da baş kahramanı sofralık bir üzüm türü olan Çavuştur. Çavuş nazlıdır, zor yetiştir, zor taşınır. Adanın toprak ve iklim şartları ise çok uygundur, Çavuş başka yerlerde aynı lezzeti vermez.¹⁵⁹ İstanbul'a yolculuğu çetindir. Limana atlarla ve eşeklerle taşınır, küfeler içinde istif edilir, üzerleri otlarla külâh şeklinde örülür. Herkes küfesine markasını yazar. Bu şekilde sandallarla liman ağzında demirleyen gemilere veya küçük teknelerle Eceabat'a, Gelibolu'ya, oradan da İstanbul Haliç'teki meyve haline (bugünkü Kadir Has Üniversitesi binasıdır) taşınır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ "Bozcaada'da yetişen Çavuş üzümü Türkiye'nin başka hiçbir yerinde yetişmiyor. Hatta Bozcaada'nın kendi içerisinde bile toprak farkı yapar Çavuş üzümü. Örneğin adaya yakınsanız çok kaliteli olmayabilir, şaraplık üzümler orada daha iyi olmakla birlikte kum, killi topraklarda, kireçli topraklarda, adaya uzak semilerde, mesela çayın ılerisi, ne bileyim ovada, işte kısmen Sulubahçe'de, Ayazma'da o bölgelerde Çavuş üzümü diğer bölgelere göre salkımın içinden bakıldığı zaman çekirdeklerini görebileceğiniz kadar ince bir kabuk yapısı oluşturur." (Sabri Güler ile görüşme).

¹⁶⁰ Inceoğlu, 2019, s. 20; Aygen, a.g.e., s. 99. Ayrıca Kurtuluş Durmuş ile görüşme.

Resim 8 İlk Şarap Festivali: Vangel Marangöz'un Reyonu (1953-54)
(Kaynak: Hotel Fahri, Facebook Arşivi)

Resim 9 Çavuş Üzümünün Taşınması
(Kaynak:Eski Bozcaada Tenedos Facebook Arşivi)

Resim 10 Talay Şarapçılık Reklamı (Tarihi Bilinmiyor)
(Kaynak: Hotel Fahri; Facebook Arşivi)

Bütün bu koşullar Çavuşun iyi gelir getirmesi anlamına da gelecektir. Yeni bağlar genç, toprak verimli, pazar hareketlidir. Yanı sıra ada üzümünün Patrikhane gibi kurumsal alıcıları da vardır (Sabri Güler ile görüşme). Bağcılar yıl içinde alışverişlerini veresiye yapmışsa bağbozumundan sonra borçlarını ödemiş; düğünlerini de bağbozumundan sonra yapmıştır. Ancak bu yıllarda kazanılan gelirin gündelik geçimin ötesine geçtiği de genel olarak kabul gören bir görüştür. Inceoğlu'nun bir bağ komşusu,

On beş-yirmi dönümlük bağını göstererek, bir zamanlar biz buradan sattığımız üzümle İstanbul'da bir daire almıştık demişti. Bu tür hikayeleri eski bağcılardan duyabilirsiniz. Biraz abartı olabilir. Ama o yıllarda Çavuş üzümünün İstanbul sofralarının vazgeçilmezi olduğunu unutmamak gerek. 1980-1990'lı yıllarda mevsiminde İstanbul'a günde sekiz-on kamyon Çavuş üzümü gönderiliyordu.¹⁶¹

Sabri Güler'e göre ise bu sayı 15-20 kamyonu bulmakta, her kamyonu 1000-1100 kasa üzüm sığmaktadır.¹⁶² Sinan Tekin babasının yılda 40-50 ton Çavuş üzümü üretebildiğini, bunun bugünkü parayla ortalama 500-600 bin liraya denk geldiğini aktarmıştır (Sinan Tekin ile görüşme). Hatta İstanbul'da torbalarla alınan bu nakit paraların kısmen Beyoğlu'nun gece hayatında "yendiği" de söylentiler arasındadır.

Bağcılığın Değişen Teknolojisi

Aşağıda detaylı aktaracağımız gibi, bağcılık çok emek gerektiren bir iş. 1980'lere kadar bağlar önce atlarla sürülür (pullukla) ve dikelle işlenirmiş. Inceoğlu'nun ifadesiyle, "dikel ise iki sivri ucu olan, toprağı alt üst etmekten çok havalandıran, oluşmuş olan sert geçirimsiz tabakayı kıran bir araç". Derine kadar işliyor ama elbette külfetli ve maliyetli. Dolayısıyla zamanla yerini başka araçlara bırakmış. Ancak Ramazan Taşpınar ve Şükrü Güneş'in 2000'li yılların sonuna kadar bağların bir bölümünü atla sürdükleri biliniyor. Teologo Arnavut'un atı Filiz de 2012 yılına kadar bağları sürmeye devam etmiş. "Onlara çok şey borçluyuz", diyor Inceoğlu.

Zamanla dikelin yerini alan "pırpır" esasında motorlu bir çapa makinası. Gültekin Başol ve Hüseyin Eroğlu'nun aktardığına göre, pırpırdan önce "bungaz" denilen motorlu bir araç kullanılmış. Çapalamak yerine (tıpkı dikel gibi) toprağı parçaladığı için, aslında bungazın daha iyi olduğu söyleniyor. Yine de tam tespit edilemeyen nedenlerle, bu araç yerini pırpıra bırakıyor. Pırpır

¹⁶¹ Inceoğlu, 2019, s. 12.

¹⁶² Ada İnsanları Belgeseli, Sabri Güler bölümü, https://www.youtube.com/watch?v=3a1ul_3TsR4

toprağın üstten 10-15 cm'lik kısmını işliyor fakat bu işlem 15 cm'nin altındaki toprağı sıkıştırarak, yağmur suyunu alt katmanlara geçirmeyen, sert bir tabaka oluşturuyor. Birkaç yılda bir yapılan atlarla sürüm bu tabakayı kırmaktaymış, fakat bu uygulama da zamanla bırakılmış.

2000 yılı sonrası yetiştirilmeye başlayan yüksek sistem telli bağlar ise traktörle işlenmekte.

İnceoğlu, *Bozcaada Bağ Rehberi*, s. 26.

Gerileme Yılları

Ne var ki bu zenginlik çok uzun sürmemiştir hem üretimden hem de tüketimden kaynaklanan nedenlerle. Üretim tarafına baktığımızda, Çavuş bağları zamanla yaşlanmış, verim düşmüş, derin çapa isteyen Çavuş üzümü, pırpırla sürülmekten hoşlanmamış,¹⁶³ tarım ilaçlarının kullanılmaya başlaması kaliteyi düşürmüştür.¹⁶⁴ Diğer yandan turizmin yükselişe geçmesi, adada hemen her kesimin turizme yönelmeye başlaması, çok emek gerektiren bağcılığın geride kalmasına yol açmıştır. Büyük bağcı ailelerinin yeni kuşakları bağcılıktan uzaklaşmış; bağda çalışacak işçi bulmak da zorlaşmıştır. Bakımsız bırakılan bağlar hastalıkların yayılmasına neden olmaktadır. Diğer yandan, İstanbul'da Çavuş üzümüne olan talep de düşmüştür. Dağıtım sorunları vardır, üreticiler ürünlerinin bedelini geç almakta, artan vergiler de kazancı azaltmaktadır.¹⁶⁵ Böylece 1990'larla birlikte düşüş başlar, Aralların şarap fabrikası kapanır, üretim 1,5-2 milyon litreye düşer.¹⁶⁶ Tekel'in Şarap Fabrikası'nın 2003 yılında özelleştirilmesi, alkollü içkilere getirilen ek vergiler ve AKP hükümetinin bağcılık aleyhine zeytinciliği teşvik etmesi de 2000 sonrasına damga vuran diğer olumsuz gelişmelerdir.

Yine de nasıl floksere hastalığının yarattığı tahribat yeni bir bağcılık sistemine kapı aralamışsa, 2000'li yıllarla birlikte yeni bir atılım gerçekleştiği de düşünülebilir. Bu dönemde küçük bağların bir bölümü birleştirilerek telli sisteme ve Çavuş'a göre daha geniş bir pazara sahip Cabernet Sauvignon, Merlot, Malbec, Shiraz gibi üzümlere geçilmiştir.¹⁶⁷ Bu dönemin yeni markaları Corvus (2002), Gülerada (2008) ve Amadeus'tur (2010). Ve bu dönüşüm yine elbette başka kayıplarla el

¹⁶³ Pırpır çapası derine inmediği için, İrfan Aral "pırpır çıktı, bağlar bozuldu" demiş. Aktaran Şahin, Haluk, *Poyrazalın*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 28.

¹⁶⁴ İnceoğlu 1986'da adaya ilk geldiklerinde hiç ilaç kullanılmadığını, ortakları Anastasi Kanavuş'un bağlara yalnızca iki kere kükürt atarak nefis çavuş üzümleri yetiştirdiğini anlatmaktadır. Bu dönem yalnızca kükürt, göztaşı ve hayvan gübresi kullanılmaktadır (2017, s. 65).

¹⁶⁵ Bu paragraftaki bilgiler bizim bağcılık üzerine yaptığımız hemen her sohbette karşımıza çıktı. İnceoğlu (2019) da bu meseleleri ele alıyor, özellikle bkz. s. 13, 48. Ayrıca Ada İnsanları belgeselinin Sabri Güler ve İbrahim Günel'in konuk olduğu bölümlerine de bakılabilir.

¹⁶⁶ Dunnuş, a.g.e., s. 103.

¹⁶⁷ İnceoğlu, 2019, s. 13.

ele gitmiştir: Bu yeni sistem Çavuş üzümü için uygun değildir. Ayrıca Bozcaada bağlarının geleneksel terbiye sistemi olan goble¹⁶⁸ de bağları terk etmeye başlamıştır. İnceoğlu'nun ifadesiyle bu "muhteşem peyzaj yerini telli sistemin teknik peyzajına" bırakmaktadır.¹⁶⁹

"Tımar, tımar, tımar, bir tımar bir ghumar": Emek Yoğun Bir Tarımsal Etkinlik

Bu sözü İnceoğlu Yorgi Buğday'dan duymuştur, bağlarda bakımın önemini vurgulamak için söylenirmiş: "Tımar bağların bakımıdır, ghumar sözcüğünün anlamını tahmin etmiş ama tam çözmemiştim. Antula Arvanitoğlu 'ghumar'ın iki küfe üzüm demek olduğunu, burada bir at ya da eşek yükü üzüm anlamına geldiğini ifade etti."¹⁷⁰

Bağcılığın ne kadar emek istediğini herhalde bütün görüşmecilerimiz dile getirmiştir. Öznur Evergen rehberli gezimiz sırasında bağcılığın "365 gün" emek gerektirdiğini vurgulamıştır. Sabri Güler bir kütüğün başına yılda 14-15 kez gitmek gerektiğini belirtmiş, "bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur" sözünü hatırlatmıştır (Sabri Güler ile görüşme). Güler'e göre, "bütün aile bağın içine girmezseniz bu bağdan bir şey alamazsınız". Belki de bu nedenle bağcılık adalılar için basitçe bir iş kolu veya gelir kapısı olmaktan öte, gündelik hayatı şekillendiren bir etkinlik olmuştur. Görüşmecilerimizin pek çoğunun ailesinin bir bağ evi vardır ve yazın gündelik yaşam bu ev etrafında şekillenmiştir. Özellikle merkezle bağlar arasındaki ulaşımın eşeklerle, atlarla veya yaya olarak sağlandığı dönemde, bağcılıkla uğraşan pek çok aile okullar kapanır kapanmaz bu evlere taşınmış; merkezde esnafılık yapanlar ise atlarla gidip gelmeye devam etmiştir.¹⁷¹

"Herkes bağ evine giderdi. İki üç tane keçisi, tavuğu nesi varsa ona bakarlar. Bağları, tarlalarıyla uğraşırlar." (Cahit Balcı ile görüşme).

Maya restoran var ya şimdi, meşhur; orası benim dayımın bağ eviydi. Onun etrafındaki bağlara, bahçelere babam bakıyordu. Biz gidip bağlarda çalışıp, yiyip içip geri dönerdik pırpırla. Annem orada lokma dökerdi, misafirlerimizi falan ağırlardık, eş-dost, akraba hep beraber. Akşamleyin de oradan dönerdik (Esmâ Boruzan ile rehberli gezi).

¹⁶⁸ Ada bağlarının geleneksel terbiye sistemi, 120-130 cm aralıkla dikilmiş gobledir. Günümüzde de bağların büyük kısmı bu sistemde terbiye edilmiştir. Goble bağlar aşılandıkları yıl herak denilen ahşap çubuk ile desteklenirler, dik durmaları sağlanır. Birkaç yıl içinde bağ çubuğu gelişecek ve kütüğe dönüşmeye başlayacak, kendini taşıyacak ve hereğe gereksinim kalmayacaktır (İnceoğlu, 2019, s. 34-35).

¹⁶⁹ İnceoğlu, a.g.e., s. 13.

¹⁷⁰ Aktaran İnceoğlu, a.g.e., s. 45.

¹⁷¹ İnceoğlu, 2017, s. 50.

Bağ Evleri

“Merkezdeki tarihi dokunun dışında, doğada yer alan ve çatılı ya da çatısız olmalarına göre dam veya kule adı verilen bağ evleri de adaya özgü kırsal geleneği yansıtan önemli örnekler. Geçimini bağcılığa dayandıran ada insanı, bakımı emek isteyen ve bütün bir yıla yayılan bağların aralarına işlevselliği ön plâna çıkan, alçakgönüllü fakat özgün mimari diliyle dikkat çeken bağ evleri inşa etmiş. Genel kurgu olarak iki katlı bir bölüm ve bunun yanındaki daha alçak ahır oluşumuyla kendini gösteren bu yapı birimi yer yer küçük tepelere yerleştirilmiş, ancak bugün ne yazık ki kaybolmaya yüz tutmuş olan bağ kiliseleriyle birlikte adanın kırsal peyzajını süslüyor. Daha çok taştan inşa edilen ve toprakla örtülen düz çatılı damlar ve bunun yanı sıra kimi zaman da sıva-beyaz badana ve kırma çatılı olarak karşımıza çıkan bağ evleri, daima tekrarlanan iki parçalı düzenleriyle ada kırsalında sonradan yapılan birçok yapının da örnek aldığı bir düzenin çıkış noktasını oluşturuyor.”

Gevher Gökçe Acar ve Elvan Gökçe Erkmen, “Farklı Kültürler Üzerinden Tarihi Çevrede Mimari Kimlik Okumaları ve Bozcaada Örneği” ya da ‘Bir Adaya Dokunmak’”

Kayaalp’in anlattığına göre, bu bağ evine gidiş Rumlar için neredeyse törensel bir nitelik kazanmıştır:

“Şimdi bu bağlara taşınma olayı, [...] biz öyle taşınırdık. Ama Rumlar öyle değildi. Hanım muhakkak ata biner, erkek önde yürür ve giderken -onlarda gelenektir- en temiz eşyalarını muhakkak alırlar ata. Atın yanında küfeler, küfelerin üzerinde yataklar, yorganlar. Ama hepsi dantelli yastıklarını ve beyaz çarşaflarını örterler üzerine. Hanımın elinde şemsiye. Atlarla böyle giderler bağ evine ve böyle geri dönerlerdi. Bu sadece Rumlara mahsus, Türklerde böyle bir şey yoktu.” (Fethi Kayaalp ile görüşme).

Dimitri Kakmioğlu da *Anayurt*’ta ailesiyle kır evine gidişini ve oradan dönüşünü anlatır:

Her Mayıs sonunda babam, “Kır evini açma zamanı,” der. Ve toplanma işi başlar. Eylül başı olduğunda, tam tersini yaparız. Köy yolu tozun içinde kıvranan bir yılanı benziyor. Erkekler, kadınlar ve çocuklarla dolu. Tahta sandıkları yüklenmiş, eşeklerinin ve katırlarının yanında yorgun argın yürüyorlar. Bizimle aynı yöne

*gidenler, şaraphanelere hasat ettikleri üzümleri taşıyor. Karşı yöne gidenler üzümlerini teslim etmiş, hafiflemiş yüklerle bağlara dönüyor.*¹⁷²

Adanın Kırsal Peyzajı

Bağlar etrafında gelişen bu yaşam, aynı zamanda Bozcaada'ya özgü bir kırsal peyzajın da ortaya çıkmasına neden olmuş; fakat bağcılığın gerilemesi ve adanın kitlesel turizme açılmasıyla birlikte bu kırsal peyzaj silinmeye başlamıştır. Inceoğlu bu dönüşümün başladığı tarih olarak 1970'li yıllara işaret eder. Bundan önce, yani "tarımsal amaçlı yapı adı altında ikinci konut-tatil konutu inşaatlarının başlamadığı dönemde" bağ alanlarının kendine özgü bir mimarisi vardır: Kuleli evler, damlar ve kır kiliseleri bu mimarinin ana hatlarını oluşturmuş, ancak zamanla işlevlerini kaybettikleri için bakımsız kalmış; harç olarak kireç ya da killi çamur kullanıldığından binalar hızlıca harap olmuş, taşlar da başka yerlerde kullanılmak üzere taşınmıştır.¹⁷³

Bağ evlerinin tek katlı olanlarına dam, iki katlı olanlarına ise kule adı veriliyordu. Atlar ulaşımın ana kahramanları olduğu için, hepsinin yanında bir de ahır vardı; fakat evler "çok sade bir plan şemasına göre, gene basit bir teknikle inşa" edilmişti:

*Dam genellikle tek bir odadan ibaretti. Yazın yaşam açık alanda sürdüğü için yatmadan yatmaya kullanılmaktaydı. Kuleli evler ise basık bir giriş katı üzerinde yatmaya ayrılan birkaç odaya sahiptir. Giriş katında bir depa ve pişirme köşesi bulunurdu. Bunların zemin katta kapı dışında dışarıya açılan bir penceresi de yoktu.*¹⁷⁴

Kır kiliseleri de benzer bir basitlikte, yirmi metrekare civarında bir alana sahip, seyrek yerleşime uygun, 15-20 kişilik yapılarıdır. "Özellikle kadınlar için kasabaya inmenin güçlüğü bu çözümü yaratmış olmalı" diyor Inceoğlu. Bu kiliseler birer azize adanmıştı ve azizin isim gününde açılmaktaydı.¹⁷⁵ Bugün hala ayakta kalan Aya Paraskevi bunlardan biridir.

¹⁷² Kakmioğlu, a.g.e., s. 15.

¹⁷³ Inceoğlu, 2017, s. 49-50.

¹⁷⁴ Inceoğlu, a.g.e., s. 50.

¹⁷⁵ Inceoğlu, a.g.e., s. 51.

Bağların Emek Tarihi

Bağcılığın emek yoğun bir iş olması, bağlarda çalışacak işçilerin de hemen her zaman önemli bir mesele addedilmesini beraberinde getirmiştir. Bu işçiler uzun zaman Bayramiç'in köylerinden gelmiş; adadaki amele damlarında kalmışlardır. Örneğin Ahmet Kocamış'ın manav dükkânı, Ataolların amele odasıydı (Ramazan Taşpınar ile görüşme).

"Ada dışından çalışmak için en çok Bayramiç'ten geliyordu. Bayramiç'ten gelenleri çalıştıran yerler, kişiler yatacak yer veriyorlardı." (Birgül Durmuş ile görüşme).

"O zaman elle çapayla yapıldığı için Bayramiç'in köylerinden kamyon kamyon işçi gelirdi çalışmaya. Burada da yevmiyeler iyi, buraya gelirlerdi." (Kerim Kılavuz ile görüşme).

"Yıllarca Bayramiç'ten gelen insanlar yaptı o bağları. Bayramiçlilerin orada bağlar vardır. Çavuşlu köyü, Gedik köyü vardır. Söyütgediği köyü. Oradan buraya gelirler çalışmaya, temizleme ve budamaya gelirler. Ailecek gelir, çalışırlar." (Mehmet Uysal ile görüşme).

Fakat daha önce aktardığımız gibi Rumların adayı terk etmesiyle Bayramiç'ten gelenler de onların mallarını almaya başlamış,¹⁷⁶ kademeli olarak adaya yerleşmiş, önceki bölümde anlattığımız gibi "yeni adalılar" oluşturmuştur.

"Üzüm toplama zamanı Bayramiç'ten işçiler gelirdi, çünkü o zaman çok iş gücüne ihtiyaç oluyor. Geceleri de burada kalmaz, dönerlerdi yerlerine. Ama dediğim gibi bu evler ve bağlar el değiştirince hem evlerine hem bağlarına bakmak için daha çok işgücüne ihtiyaç oldu. O zaman gelenler de artık adada kalmaya başladılar." (Öznur Evergen ile rehberli gezi).

Ancak yine daha önce aktardığımız gibi "yeni" ve "eski" adalılık arasındaki gerilim tümüyle çözülmemiştir. Diğer yandan Bayramiçlilerin orta sınıflaşmasıyla sonuçlanan süreçte bağlarda kimin çalışacağı meselesi yeniden ortaya çıkmış ve görüşmecilerimiz son 5-6 yıldır Romanların bu işi üstlendiğini aktarmıştır (Sabri Güler, Sinan Tekin ile görüşmeler). Onların da en azından Romanların ülke genelinde karşılaştıkları ayrımcılık biçimlerine maruz kaldıklarını düşünmek zor değildir.

¹⁷⁶ Şarapçılık yapan büyük aileler Rumların mallarını topluca alırken, Bayramiç'ten gelenler teker almıştır (Nuran Güner ile görüşme, ayrıca bkz. nüfusun dönüşümü üzerine bir önceki bölüm).

Araştırmamızın gösterdiği şeylerden biri de şudur: Bozcaada bağcılığını anlatan çalışmalar, büyük oranda teknik çalışmalardır (üzüm türleri, iklim koşulları, şarapçılığın çeşitli veçheleri). Toplumsal tarih çerçevesinde değerlendirilebilecek anlatılar ise neredeyse tamamen şarapçılık yapan büyük aileleri konu etmektedir (zaten bu bilgilerin pek çoğu şarap üreticilerinin kendi web sitelerinde ele alınmıştır). Bayramiç'ten gelen işçi ailelerinin gerek yerleşmeden önce gerekse yerleşirken ve akabinde neler yaşadıkları Bozcaada'nın "ana akım" tarihi içinde kendine yer bulamamıştır.

Bu araştırma çerçevesinde yaptığımız görüşmelerden anlaşılan o ki, büyük aileler dışında bağcılıktan geçinmek kolay değildir; üzümünü satan üretici ancak ertesi sene parasını alabilmekte, bu süreçte ancak borçlanarak yaşamını idame ettirmektedir (Kurtuluş Durmuş ile görüşme). Aşağıda sunduğumuz gazete haberi de üzüm üreticileri ile şarap üreticileri arasında bir gerilim olduğuna işaret etmekte, eski belediye başkanlarından bu yazıda adı geçen Mehmet Kürşat zamanında bağ işçilerinin sendikal örgütlenmesi konusunda girişimler yapıldığı dile getirilmektedir (Enver Evergen ile görüşme). Bu anlamda bağdaki zorlu emeğin ve işçi örgütlenmesinin (veya örgütlenmesinin önündeki engellerin) tarihi yazılmayı beklemektedir.

Diğer Ekonomik Etkinlikler

Bağcılık yakın döneme kadar Bozcaada'nın temel ekonomik etkinliği ve gelir kaynağı olmakla birlikte, balıkçılık, süngercilik, bahçecilik, hayvancılık, küçük ticaret (bakkal dükkanları gibi), bağcılıkla ilişkili olarak demircilik ve sepetçilik, terzilik ve ayakkabıcılık da bu bağlamda anılmaya değerdir. Bağcılık bahsinde de altını çizdiğimiz gibi, bu meslekler büyük oranda Rum ahali tarafından yerine getirilmiştir:

"Rumların hepsi sanatkârdı, hepsi. Şu kadar çocuğu hemen yanına verirlerdi, senin sanatın neyse onu öğreysin, o çocuk öyle okuldan çıktı mı doğru yanına gelirdi." (Nuran Güner ile görüşme).

"Mesela kunduracıların tamamı Rum'du, inşaat ustaları hemen hemen yüzde 99 Rum'du, marangozların yüzde 99'u Rum'du, bilhassa terzilerin..." (Sinan Tekin ile görüşme).

"Marangozluk onlardaydı, demircilik onlardaydı, bütün sanatkârlık onlardaydı. Rumlar çok beceriklidir. Hem de güvenirdin de. İyi bir insanlardı. Hiçbir kötülük gelmezdi Türklere. Hiç. Ama sonunda böyle işte hadiseler olmaya başlayınca onlar da korktular buradan yavaş yavaş gittiler." (Muazzez Kocamış ile görüşme).

Rumların gidişiyle bütün bu meslekler de ada yaşamından silinmeye başlamıştır. Aynı zamanda teknolojik yenilikler bağcılığı dönüştürmüş, ekolojik tahribat denizden geçimi zorlaştırmış, herkes turizme ve hızlı tüketime yönelmiştir. Esmâ Boruzan'ın yakındığı gibi, artık "oğluna fotoğraf çekirmek, ayakkabı almak için bile karşıya geçmesi" gerekmektedir. Oysa kendisi Çanakkale'ye ilk olarak üniversite sınavı için gitmiş, o zamana kadar bütün ihtiyaçlarını ada içerisinde karşılayabilmiştir.¹⁷⁷ Fakat bizim yaptığımız görüşmelerde de dile getirilen bu kayıp, yalnızca hayatı zorlaştıran bir yokluğu değil, aynı zamanda ada yaşamının önemli bir vechesini oluşturan Rumların gidişini de imlemektedir. Buradaki esas kayıp sanki aynı nitelikte ustaların, aynı güvenilirlikte insanların olmayışıdır:

"Fişici Stelyo vardı. Terzi vardı burada, 3 tane. Hepsi Rumlar. Adamlar herkesin üstüne göre elbise dikiyordu. Biz bayramlık şeylerimizi hep onlara yaptırırdık. Ama şimdi bakın. Bugün Bozcaada'da bir tane su tesisatı iş yaptırmak isteseniz, bir türlü yaptıramazsınız. Adam geliyorum diyor, telefon açıyorsun. Şimdi gelelim mi

¹⁷⁷ Ada İnsanları Belgeseli'nde Esmâ Boruzan'ın konuk olduğu bölümdeki sohbetten.

abi diyor, gelmiyor. Yalan söylüyorlar. İnşaatçılar o şekilde, aynı. Rumlarda verilen söz ağızdan çıkınca o tamam, bitmiştir yani.” (Mehmet Uysal ile görüşme).

Bu bölümde kısa şekilde de olsa bu mesleklerin, hatırlarda kalan ustaların 1970'lere kadar gelen izlerini sürmek amacındayız.

Deniz Bizim İçin Bankaydı

Balıkçılık, adanın geleneksel geçim kaynaklarından biri. Balıkların göç yolları üzerinde olması¹⁷⁸ sebebiyle adanın denizi bereketliymiş hem Karadeniz'in hem Marmara'nın ve Ege'nin balıkları buradan geçermiş. Araştırmalarımız Bozcaada kıyıları ve açıklarında 44 familyada sınıflandırılmış 92 balık türünün kayda geçirildiğini gösteriyor.¹⁷⁹ Göçmen balıklar ve deniz canlıları palamut, torik, lüfer, sardalye ve kalamar. (Eskiden) her mevsim bulunan yerliler ise barbunya, sinarit, mercan, çipura, levrek, ahtapot, melanurya, karagöz, sarıgöz, askataroz, kocagöz, tekir ve mezgit.¹⁸⁰

Bu doğal koşullar balıkçılığın en azından ada sakinlerinin bir bölümünün geçim stratejilerini balıkçılık üzerine kurmasına imkân vermiştir. Özellikle topraksız ya da az toprak sahibi aileler daha yoğun şekilde balıkçılığa yönelmiş; balığın peşinde kimi zaman İmroz'a kadar gitmiştir (Ramazan Taşpınar ile görüşme). Ucuz fakat bol olan balık, zengin etmediyse de zor zamanları geçirmekte destek olmuştur:

"Fakirleri daha çok balıkçı kısmıydı. Balıkçılar Rumlardan da çoktu, vardı, Türklerden de vardı. Tabii toprakları olmayanlar fakirdi.” (Cahit Balcı ile görüşme).

"O zaman sünger boldu. Balık boldu. Istakoz boldu, böcek boldu. Para da yapıyordu. İyi para da kazanıyordum. Deniz bizim için bankaydı. Nasıl para lazım olduğunda bankaya gidiyorsun, kartı sokup çekiyorsun, o zamanlar öyleydi. Bize para lazım oldu mu bir iki gün çalış ne kadar lazım şu kadar, al parayı, tamam.” (Kerim Kılavuz ile görüşme).

Bugün Belediye Başkanlığının web sayfasında liman başkanlığında kayıtlı 213 balıkçı teknesinde 98 kişinin balıkçılık yaptıkları ve ada balıkçılarının avlanan balıkların önemli bir bölümünü Bozcaada balık halinde satışa sundukları ifade

¹⁷⁸ Akyol, Okan, Ceyhan, Tevfik, "Bozcaada (Ege Denizi) Kıyı Balıkçılığı ve Balıkçılık Kaynakları", *Journal of Fisheries Sciences.com*, 5(1), 2011, s.65.

¹⁷⁹ Eryılmaz, Lütfiye, "A Study on the Fishes of Bozcaada Island (North Aegean Sea)", *Turkish J. Marine Sciences*, 9(2), 2003, s.135.

¹⁸⁰ Durmuş, a.g.e., s. 111.

edilmiştir.¹⁸¹ Ancak *Tinkos Fish Tinkos*'un¹⁸² kahramanı Harun, büyük balıkçı teknelerinin küçük balıkçılığı öldürdüğünden şikâyet etmekte, gerek yaptığımız görüşmeler, gerekse gazete haberleri bu veriyi doğrulamaktadır. Bölgede avlanan balıkçıların sayısının artması deniz kaynaklarının daha sınırlı bir hale gelmesine yol açmış, buna bağlı olarak balıkçıların gelirleri de düşmeye başlamıştır. Ayrıca dışarıdan gelenler trolle avlanarak buradaki doğal dengeyi de tahrip etmektedir:

“Adada çok balık vardı, böyle şimdiki gibi Çanakkale’ye veya İstanbul’a satılmazdı ancak burada tüketilirdi. Balık ucuzdu, balık boldu yani. Burada küçücük teknelerde 1-2 ton, 3 ton lüfer tutarlardı, inanır mısınız? Şu limanın dışında, hem de böyle birer kiloluk. Mesela ben hatırlarım 2 kardeş vardı, Rum balıkçı, “Hovardalar” derlerdi onlara, küçücük bir tekneleri vardı. O zamanki -bizim çocukluğumuzda veyahut da gençliğimizde- adadaki tüm teknelerin ağlarını toplayın, metre olarak toplam uzunlukları, şimdiki bir teknenin ağı etmez.” (Sinan Tekin ile görüşme).

“Son zamanlar da deniz artık bereketini kaybetti, tekneler çoğaldı. Dışarıdan bir sürü tekneler geliyor. Gırgırlar, böcekçiler [...] pasta gittikçe dilim ufalmaya başladı. En son kıt kanaat geçinmeye başladık.” (Kerim Kılavuz ile görüşme)

“Balıkçılığı maalesef öldürdüler. Sonra dışarıdan gelen troller. Nelerle uğraşmadık ki. Silahımızı alıp da burada trolcü kovaladık.” (Sönmez Uğurtuğ ile görüşme).

¹⁸¹ <http://www.bozcaada.bel.tr/bozcaada/ekonomi-sosyal/>.

¹⁸² *Tinkos Fish Tinkos*, kısa film, yapımcı ve yönetmen: Murad Özdemir, yapım yılı: 2001, süre: 35 dakika.

Resim 12 "Bozcaada'daki Balıkçılar Kaymakama Dert Yandı", (Kaynak: Ege; 7 Aralık 1986)

Bugün ada balıkçılığı büyük oranda gerilemiş veya şekil değiştirmiştir. Bozcaada civarında avlanmak üzere dışarıdan gelenlerin büyük bölümü teknede yatıp kalkmakta, avlanma sonrası bölgeden ayrılmaktadır (Kerim Kılavuz ile görüşme). Bu da adayı ve denizini bir yaşam alanı olarak görmelerinin önüne geçmekte, yukarıda belirttiğimiz türde ekolojik bir tahribatın da kapısını aralamaktadır. Diğer yandan, adaya dışarıdan balıkçı geldiği gibi, artık balık da gelmektedir. Restoran sayısının hızla artmasıyla, servis edilen çiftlik balığının sayısı artmıştır. Böylece anakarayla bağlantının, ulaşımın zorlukla sağlandığı dönemlerin kendine yeten balıkçılığının yerini, kâr motivasyonu yüksek yeni bir tür balıkçılık almıştır.¹⁸³

Kepçe Gönderi

1970'lere kadar adanın önemli geçim kaynaklarından biri de süngerciliktir. Hazırlıklarını tamamlayan süngerciler Mart ayında denize açılır ve havalanın

¹⁸³ Tıpkı bağcılıkta olduğu gibi, balıkçılıkta da yazılmayı bekleyen bir emek tarihi var. Örneğin yukarıdaki gazete haberinde de adı geçen Balıkçılık Kooperatifi hakkında neredeyse hiçbir bilgiye rastlamadık. Yalnızca Caner Yıldız'ın kaymakamlığı zamanında kurulduğunu biliyoruz (Ayşegül Kuruç ile kişisel yazışma). Şu anda işlemekte olan 42 üyeli Su Ürünleri Kooperatifinin kuruluş tarihi ise 2004'tür (<http://www.bozcaada.bel.tr/bozcaada/ekonomi-sosyal/>).

soğumaya başladığı Kasım ayına kadar avlanır; topladıkları süngerleri ayaklarıyla ezerek beyazlatır, kesip temizler ve kurutur, İstanbul'dan gelen İngiliz tüccarlara satarlarmış.¹⁸⁴ Durmuş, batması için üzerine ağırlık bağlanan dalgıç ile kayıkta bekleyen kişi arasındaki iletişimin bir ip aracılığıyla sağlandığını aktarır: Dalgıç ipi bir kez çekerse kepçe gönder; iki kez çekerse hava az geliyor; üç kez çekerse beni yukarı çek; dört kez çekerse zıpkın yolla; beş kez çekerse kanca yolla demektir.¹⁸⁵ Diğer meslekler gibi, süngercilik de öncelikle Rumlar tarafından icra edilmiş, Türklere de onlar öğretmiştir:

"O zaman burada Rumlar vardı. Süngerci Rumlar, onlardan öğreniyor, devam ettiriyor [...] Hatta onların en meşhuru da Deli Yorgi'ydi." (Kerim Kılavuz ile görüşme).

Burada adı geçen Deli Yorgi, 1940 yılında Hoşgör isimli tekneyi Mihail Hristodulo ile birlikte inşa edip denize açılan Yorgi Buğday'dır. Gürüney bu dönemin süngercileri arasında, Yorgi'nin kardeşi İstrati'yi, İstrati'nin oğlu Arap Yorgi'yi ve diğer bir dalgıç olan Yorgi Çolakoğlu'nu (Apornia) anar.¹⁸⁶ Bu dalgıçlar süngerlere hastalığın dadandığı 1970'lere kadar dalmaya devam etmiş, plastik süngerlerin ortaya çıkmasıyla deniz süngerciliği de tamamen bitmiştir (Kerim Kılavuz ile görüşme).

Tarım, Hayvancılık ve Küçük Ticaret

Denizle ilişkili işlerin yanı sıra, küçük ölçekli tarım, bahçecilik, hatırı sayılır miktarda hayvancılık, kısmen arıcılık ve bakkal dükkanları gibi yine küçük ölçekli ticari işletmeler, adanın diğer önemli gelir kaynaklarını oluşturur. Görüşmelerimiz Ayazma, Beylik koylarıyla Sulubahçe tarafının, bağların traktörle sürülmeye başlandığı döneme kadar mera olarak kullanıldığını, ancak ondan sonra bağcılığa döndüğünü, turizmin gelmesiyle kalan meraların da yok olduğunu göstermiştir (Süleyman Balcı ile görüşme). Pek çok görüşmecimiz (Ramazan Taşpınar, Sinan Tekin, Süleyman Balcı ile görüşmeler) hem Rum hem Türk ahaliden hayvancılık yapanlar olduğunu ortaya koymaktadır:

"Kendi hayvanımız vardı. Aynı zamanda çiftçiliğimiz de vardı, tarım da vardı. Her çeşit, yani dikedik. Kendi halimizde. Bu şekilde geçinirdik." (Cahit Balcı ile görüşme).

¹⁸⁴ Gürüney, a.g.e., s. 35.

¹⁸⁵ Durmuş, a.g.e., s. 112.

¹⁸⁶ Gürüney, a.g.e., s. 35.

"Ben de bir müddet hayvancılık yaptım sonra bıraktım. Kardeşlerle beraber yaptık, 3 kardeş bayağı bir hayvanımız vardı. 40 ineğimiz vardı 300 tane koyunumuz vardı, 250 kadar keçimiz vardı; fakat burası turizme açılınca mera kalmadı, otlak yer kalmadı." (Süleyman Balcı ile görüşme).

"Babamın dedemin mesleği hem balcılık hem koyunculuktu." (Süleyman Balcı ile görüşme).

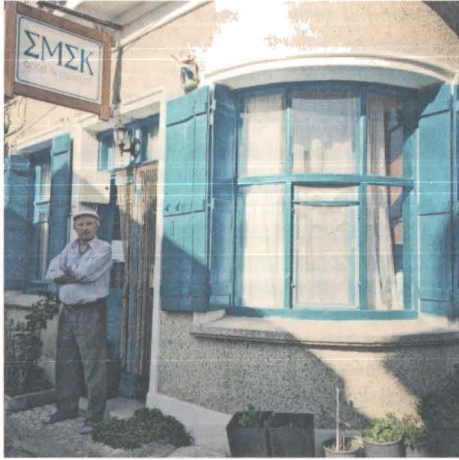
"Arılar var 40-50 kovan [...] Kekik var, kekik balı yapıyoruz." (Kerim Kılavuz ile görüşme).

Küçük üretim kapsamında düşünülebilecek bu faaliyetler, bir yandan üreticilerine gelir getirmekte, diğer yandan adalıların ihtiyaçlarını kısmen de olsa karşılamaktadır. Daha ziyade bakkal dükkanları şeklinde karşımıza çıkan küçük ticaret de aynı görevleri görmektedir. 1970'lere gelindiğinde 3-4 tane Rum bakkal vardır (Hüseyin Kocamış ile görüşme).¹⁸⁷ Türk ailelerden de bağları veya bahçeleri olan bazıları, zamanla başka faaliyetlere yönelmek istemiş, ellerinde başka zanaat yoksa bakkal dükkânı açmıştır (Cahit Balcı ile görüşme). Ancak bakkallığı da kolay iş sanmamak gerekir: Emek Bakkalını 31 yıl boyunca işletmiş olan Hüseyin Kocamış'ın aktardığına göre, neredeyse hiçbir şeyin küçük paketler halinde satılmadığı bir dönemde, 50 kiloluk veya daha ağır çuvalları hamallarla Çanakkale iskelesine, motorlarla Bozcaada'ya (kimi zaman çok çetin hava koşullarında) taşımak gerekmiştir (Hüseyin Bey'in aktarımını Ulaşım başlığı altında doğrudan alıntı şeklinde veriyoruz).

Adada tarımsal üretim, hayvancılık ve küçük ölçekli ticaret söz konusu olduğunda hatırlarda kalan dikkat çekici hikayelerden birisi de Kemal Pilavoğlu hikayesidir. Pilavoğlu 1930'lu yıllardan itibaren Ticanılığı örgütlemeye çalışmış biri, belki yeni kuşaklar için çok tanıdık bir isim değil. "1952 yılında Ankara'da kitapçılık yaparken laikliğe aykırı hareket etmek, beyanname dağıtmak, Atatürk büstü kırdırmak ve tarikatçılık yapmak suçlarıyla yargılanmış. Mahkemece yedi yıl hapis, beş yıl sürgün, beş yıl da polis gözetimi cezasına çarptırılan Pilavoğlu, hapis cezasını tamamladıktan sonra Bozcaada'ya yönelmiş". Kısa zamanda adada arsalar ve mülkler edinmiş. Çetinkaya'nın aktardığına göre, anakarayla bağlantının çok sınırlı olduğu bir dönemde (1960'lar) koyun alarak süt ve yoğurt satmaya

¹⁸⁷ Güriney 1950-1960 yılları arasındaki adada Rum mahallesinde bakkal dükkânı işletenlerin Panayi Dimo, Yorgi Yarinaki, Nastas ve Dimitri Mukata olduğunu kaydeder. Daha sonra Simyon Salto Panayi Dimo'nun dükkânını satın alır ve Riga Hristodulo da bir yer açar. Bu dönemde bakkal dükkânı işleten Türkler Halit Gürkol, Rıza Bursalı, Sacit Köken, Osman Talay ve Osman Ataol'dur (a.g.e., s. 64).

başlamış; meyve ve sebze yetiştirerek manav ve bakkal dükkanları açmış. Aynı zamanda adayı terk etmekte olan Rumlardan satın aldığı bağlardaki üzümleri pekmez yapımında kullanarak şarap üretiminin önüne geçmek istemiş.¹⁸⁸ Pilavoğlu'nun tecavüz suçlaması nedeniyle adadan ayrıldığı 1970'lerin ortalarına kadar adada önemli bir ekonomik aktör haline geldiği ve boğaz tokluğuna çalıştıkları iddia edilen müritlerinin de desteğiyle zenginliğine zenginlik kattığı dilden dile aktarılan hikayeler arasında.

Resim 13 Bugünkü Emek Pansiyon

Kaynak: www.gezbabamgezelim.tumblr.com (Erişim Tarihi 29 Ekim 2020)

Emek Bakkaliyesi

"70 yılında bir Rum'dan aldım. 18 yaşımdayken rahmetli babam bana aldı. Rum tapusunu yaptı, ertesi gün, kendisi süngerciydi, ertesi gün motoruyla Yunanistan'a kaçtı [...] Kızı halen geliyor, ziyaret ediyor beni. Onlar ölmüş. Bakkaliyeyi ben Emek Bakkaliyesi olarak aldım. [...] 31 sene ben bu Emek Bakkaliyesini götürdüm, bu seneye kadar da Emek Pansiyon olarak devam ediyor bu isim [...] Müşterilerimin %80'i de Rum'du. Aynı zamanda onların zorlaması ile -hani müşteri zorlaması derken ilişkilerinden dolayı- Rumca

¹⁸⁸ Çetinkaya, Hikmet, "Üzüm, Şarap ve Efendi", *Kublay Olayı ve Tarikat Kampları* içinde, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1995. Ayrıca Birgül Durmuş ile görüşme.

öğrenmek zorunda kaldım. [...] 1974'ten bahsediyorum. 3-4 tane de Rum bakkal vardı aramızda. 10 - 15 tane bakkal vardı. [...] Benim bakkal dükkanım kilisenin 5 metre karşısında. Halen 71'de satın aldığım gibi Yunan mavisini dediğim, dediğimiz panjurları mevcut, onları da çekebilirsiniz. Birileri kurabiye satmak için kiraladı. Orada her şey orijinal. 70 yılından beri hiç şey yapmadım. Sadece zamanı geldiği zaman boyasını boyuyorum. Kapısı, panjurları [...] Şehirlerde bu hipermarketler dediğimiz zincirler başladı. Atıyorum ben bakkalı kapatmadan önce İzmir'de Kipa'ya gittim. Ben bakkalım, şarap satıyorum 2 liraya şişesi, 70 cc'lik, 2 lira. İzmir'de baktım, gittim o hipermarkete, 1.5 lira. Şarabın çıktığı yerde 2 lira. İzmir'de, markette 1.5 lira. Nasıl olur bu? Bizim Bozcaada şarabından bahsediyorum. [...] Neden? Adam alıyor [kim bilir ne kadar?]. Ben alıyorum 32'lik, 50'lik kasa, 70'lik kasa. Bana o fiyatı uyguluyor işte. Ben de yüzde 20 ile devletin verdiği bir kârla satıyorum, 2 liraya. [...] Yani bu fiyatlarla parası olan gidip Çanakkale'den alışverişe yönelmeye başladı. Bunun karşılığında çek dediğimiz şeyler ortaya çıktı [...] Bu işin tadı kaçtı. Neden kaçtı? Rumlar göç etti. Yüzde 70'i göç etti, düşün. Benim zaten müşterimin yüzde 80'i Rum'du. İşimin nasıl zayıfladığını düşünün. Tabii ki yerine Türkler geldi, Türkler derken Bayramiçli kesim. Cumhuriyet mahallesine göç geldi. Fakat bunlar da ekonomisi zayıf olan kişiler. İşte o zaman arsa almışlar. Gecekonudada, kirada, oturmaya başladılar. Rumlar çalışıp, yiyen, harcayan bir kesim. Alkolünden boğazına, etinden, balığından tutun. Bundan sonra ben kapattım."

Hüseyin Kocamış ile görüşme

Diğer Zanaatlar

Demirciler, tenekeçiler, bakırcılar, kalaycılar, fıçıcular, sepetçiler, terziler ve kunduracılar da ada hayatında yeri olan diğer zanaat erbabıdır. Ancak büyük oranda Rumların icra ettiği bu zanaatlar da nüfusun ve ekonomik etkinliklerin dönüşümüyle, teknolojik gelişmelerle birlikte ada hayatından silinmiştir. Zamanında birkaç Yahudi ailenin de adada yaşadığı ve bu ailelerin manifaturacılık yaptıkları da aktarılanlar arasındadır (Muazzez Kocamış ile görüşme).

Bu sayılan zanaatlar arasında demircilik ve kalaycılık özellikle bağcılık ve denizcilikle ilişkileri açısından önemliymiş. Demirciler tarım aletlerini, kazmaları, gemi çapalarını, zincirleri, zıpkınları, kancaları ve olta iğnelerini üretir ve tamir edermiş. Aşınan veya kırılan dikeller de her akşam demircilere bırakılıp ertesi

sabah alınır, başa öyle geçirilmiş.¹⁸⁹ Nalbantlık atların ada içi ulaşımı sağladığı bu dönemin önemli mesleklerinden bir diğeri (Birgül Durmuş ile görüşme). Kurtuluş Durmuş'un anımsadığı isimler, demircilerden Ali Usta ve Simyon Salto, tenekeçilerden Kiriyo (Kurtuluş Durmuş ile görüşme).

Bağcılıkla ilişkili bir diğerk meslek grubu fıçıcılar. Mehmet Uysal kendi çocukluğundan Fıçıcı Stelyo'yu anımsıyor (Mehmet Uysal ile görüşme), Gürüney ise 1930'lerde Panayi Dimo, çırağı Manol ve Mehmet Dayı'nın adanın önemli fıçıcıları olduğunu aktarmaktadır. Bu dönemde şaraplar 12, 15, 18 tonluk fıçılarda yılanmakta, 600-800 litrelik "bomba" denilen fıçılarda taşınmaktadır.¹⁹⁰ Sinan Tekin de şarapların İstanbul'a 250 kg, 500 kg veya 1 tonluk fıçılarda götürüldüğünü hatırlıyor (Sinan Tekin ile görüşme).

"Fıçıcılık vardı adada eskiden, ağaçtan fıçı yaparlardı her boy. Yani şu kadardan başlar artık devasa, böyle içeri sığmayacak kadara kadar. Onların yapımı-bakımı o kadar zordurki!" (Nuran Güner ile görüşme).

Şişeleme nin 1950'lerde başladığı düşünülürse¹⁹¹ fıçıcılığın en azından bir on yıl daha, belki 1960'ların sonuna kadar önemini koruduğu varsayılabilir. Bu dönem aynı zamanda üzümlerin küfeler ve eşeklerle taşındığı son dönemdir. Gürüney'in aktardığına göre bu küfeler İstanbul'daki alıcılar tarafından tedarik edilir, üzümlerle doldurulduktan önce eşeklere yüklenir, sonra motorlarla İstanbul'a geri taşınır.¹⁹² Tahmin edilebileceği gibi sepetçilik gibi eyer yapımı da tahta kasaların küfelerin yerini almaya başlamasıyla ada yaşamından silinmiş (tahta kasalarda taşınan Çavuş üzümlerinin fotoğrafı bağcılığı anlattığımız bölümde görülebilir).

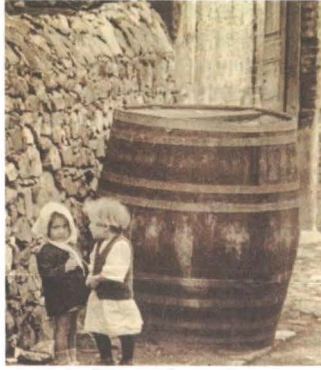
Bugün neredeyse hiç izi kalmayan bu mesleklerle, terzilik, kunduracılık gibi diğerk zanaatlara ilişkin kimi eşyalar Bozcaada Yerel Tarih Müzesi'nde görülebilir.

¹⁸⁹ Gürüney, a.g.e., s. 62.

¹⁹⁰ Gürüney, a.g.e., s. 66.

¹⁹¹ Haşim Yunaçlı'nın aktarımı: <https://www.youtube.com/watch?v=czy0C820QXY>

¹⁹² Gürüney, a.g.e., s. 69.

Resim 14 Şarap Fıçısı ve Çocuklar
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Resim 15 Eski Panayot sarı Şarap Mağazası
(Kaynak: Eski Bozcaada Tenedos Facebook Arşivi)

Turizmin Yükselişi

Bozcaada son on beş senedir çok ziyaret edilen, popüler bir tatil beldesi oldu ama gelenlerin çoğu, adayı bir eğlence parkına gelmiş gibi geziyor, kendi hikâyesinden yoksun bir dekor gibi, incelikle kurgulanarak izleyicilerin beğenisine sunulmuş yapay bir arka plan gibi algılıyor. Bu yüzden adanın yerlileri veya adada sürekli yaşayanların var olabileceği ihtimali bazen hayretle karşılanıyor. Benim gibi adalı

bir aileden gelen İstanbullu bir arkadaşımın adalı olmayan eşi, bir iş arkadaşıyla aralarında geçen konuşmayı aktarmıştı. İş arkadaşı, arkadaşımın eşinin adalı olduğunu öğrendiğinde şöyle cevap vermiş: “Hadi canım, dediğin Bozcaadalı kim? Oranın yerlisi mi var?” Adayı kendi belleğine, tarihine, hikâyesine ve hâtıratına sahip, hayatın tatilcilerin olmadığı zamanlarda da yaşandığı bir coğrafya olduğunu görmeyen bu bakış Bozcaada’ya yönelik popüler algının temelindedir. Şüphesiz, ortada olmayan adalı Rumların geçmişine ait unsurların ticari amaçlarla kullanılması, deforme olmuş bir hayaletin sürekli ortada dolanmasını andıran bir hüznün ve yabancılaşma hissi yaratıyor ve adanın bu belleksizliğine katkıda bulunuyor. Bu acı durum, adanın postmodern bir tatil köyünü andıran yeni manzarasını şekillendirdi. Buna bir de Kadıköy’ün nevizuhur hipster kültürünün adaya sızarak, burayı bir Instagrammer cennetine çevirmesini ekleyin. Bozcaada kitsch bir filmin setine dönmüş durumda.¹⁹³

Ekonomik etkinliklerle ilgili bu son alt bölümü, adalı bir aileden gelen Ali Kayaalp’in yukarıdaki vurucu paragrafıyla açtık. Çünkü Kayaalp’in keskin bir şekilde tarif ettiği bu tablo, bu araştırma kapsamında yaptığımız gözlemlere tercüman oldu. Turizm bugün Bozcaada açısından hayati önem taşıyor, bunu reddetmek mümkün değil: Yıpranmış konut dokusunun yenilenmesini sağladığı gibi şu an neredeyse adanın tek gelir kapısı (Kerim Kılavuz ile görüşme). Diğer yandan tarihsel dokunun korunup korunmadığı, yenilemenin ne tür suistimallere kapı araladığı tartışma konusu. Turistik bir dikkate konu olan her yerde olduğu gibi, burada da artan bir rant ve bu rantın paylaşımı için bir mücadele var. Fakat aynı zamanda söz konusu yenilemenin Rumların zorlu/zorunlu gidişiyle yüzleşmeyen bir tür tarih kurması üzerinde de durmalı: Kayaalp’in dikkat çektiği gibi, eski Bozcaadalı Rumların artık pek azı burada yaşıyor ama evleri, mutfakları, adetleri kâra tahvil ediliyor. Gündelik yaşam ve karşılaşma alanlarını turizm aleyhine tahrip eden otel, kafe ve restoranlar Rum mahallesinin neredeyse tümünü ve Türk mahallesinin önemli bir kısmını kaplamış durumda. Günöbirlik ve hızlı tüketime yönelik turizm adanın doğal kaynaklarını da son sürat tüketiyor. Bağcılıkla turizm arasında da gerilimli bir ilişki var. Kimi şarap üreticileri turizmin bağcılığı olumsuz etkilediğini ifade ederken, başkaları ikisinin el ele gidebileceğini, turizmin bağcılığa yeni bir ivme katabileceğini düşünüyor.¹⁹⁴ Her hâlükârda şarap üretiminde adı öne çıkan ailelerin turizme atılmış olması (Ataol ve Aral Tatil

¹⁹³ Kayaalp, Ali, “Adadaki Yaz Sofralarını Anımsamak”, *Manifold*, <https://manifold.press/adadaki-yaz-sofralarini-animsamak#ref04>, 9 Ağustos 2020.

¹⁹⁴ “Turizm şarapçılığı baltalıyor mu?”, <https://www.hurriyet.com.tr/eg/turizm-sarapciligi-baltaliyor-mu-21457217>

Köyleri, Ataol Merkez, Ataol Beach & Bungalows, Talay Bağları Konukevi gibi), ekonomik gelecekleri açısından turizmi göz ardı edemediklerini gösteriyor.¹⁹⁵

Bu bölümde turizmin Bozcaada'da ivme kazanmasının tarihini, kısaca özetlemeye çalıştığımız bu noktalar çerçevesinde açıyoruz. Bu bağlamda İnceoğlu'nun tarif ettiği üç aşama Bozcaada'daki gelişmelere tekabül eder görünüyor: İlk olarak bir grup öncünün yeni bir şey bulma hevesiyle yeni bir bölgeyi keşfe çıkması, devamında öncülerin duyurduğu güzelliklerin daha geniş bir ziyaretçi kitlesini davet etmesi ve son olarak kitle turizmi. İnceoğlu'na göre, öncülerin esas motivasyonu yöreyi deneyimlemek olduğu için beklentileri düşüktür. Ancak bu öncü grubu takip eden ve sayısı artan ziyaretçiler zamanla kendi standartlarını beraberlerinde getirmekte, böylece çevreyi dönüştürmeye başlamaktadır. Kitle turizmine tekabül eden üçüncü aşamada ise artık ziyaretçiler deneyimden ziyade mekânla seyre dayalı bir ilişki kurmakta, mütevazı imkânlarla yetinmek istememekte ve büyük yatırımların önünü açmaktadır.¹⁹⁶

Bozcaada'da Turizmin Başlaması: 1960'lar-1970'ler

İnceoğlu'na göre, Bozcaada özelinde Sulubahçe koyuna yapılan ve yol, su gibi temel ihtiyaçları bile karşılanmayan evler söz edilen ilk aşamayı oluşturmuştur:

*1960'ta bir grup "akademili" sanatçı, ressam Fethi Kayaalp öncülüğünde Bozcaada'ya geldiğinde, Ada'da merkez dışında elektrik yoktur; saat 24.00'te merkez de karanlığa bürünmektedir. İçme suyu kuyu ve çeşmelerden alınmakta, ulaşım toprak yollarda çoğunlukla traktör ve eşeklerle sağlanmaktadır. Doğa ile adeta tinsel bir ilişki kuracakları alternatif yaşamın çağrısına uyarak yazlarını Ada'da geçirmeye karar veren Altan Gürman, Önder Küçükerkman, Perihan-Gündüz Gökçe, Fethi Kayaalp, Neşet Günal ve Özdemir Altan için mimar Gündüz Gökçe tarafından yapılan evler adanın ilk yazlıkları olacaktır.*¹⁹⁷

Gündüz Gökçe tarafından tasarlanan ve Sulubahçe mevkiinde yer alan 7 Evler ile Fethi Kayaalp ve Neşet Günal tarafından tasarlanan Poyrazlımanı evleri adadaki birinci nesil yazlık konutlardır ve mevcut mimari çizgiyi takip ederler. Bu konutların tasarımında mimarın ve kullanıcıların ihtiyaçları asgari düzeyde karşılanmış, "adanın öğrettikleri ve sundukları ona yapılan müdahaleyi telafi

¹⁹⁵ Bkz. <https://www.ataol.com.tr/>, <http://www.araltatilciftligi.com/bozcaada-aral-tatil-ciftligin-hikayesi-hakkimizda>, <http://www.talaybaglari.com/>.

¹⁹⁶ İnceoğlu, 2017, s. 11-12.

¹⁹⁷ Gökçe Acar, Gevher ve Gökçe Erkmen, Elvan, "Doğa-Mimari Mekan İlişisini Bir Adadan Dinlemek, ya da Doğaya Müdahalenin anlam ve Sınırları Üzerine", GreenAge Symposium, MSGSÜ, Mimarlık Fakültesi, 6-8 Aralık 2010, s. 6.

etmek için kullanılmıştır".¹⁹⁸ Poyrazlıman evlerine Fethi Kayaalp ve Neşet Günel ile birlikte taşınan Namer ailesinin (Léon, Jeanette, İzi ve Rina) hikayesi de bu noktayı doğrulamaktadır. Hem dönemin koşullarının etrafı bir tasvirini sunduğu, hem de çalışmamızın diğer bölümlerinde ele aldığımız nüfusun dönüşümü, gündelik yaşamın yalıtılmışlığı gibi tartışma hatlarına iyi bir örnek oluşturduğu için Jeannette Namer'in tanıklığını bütün olarak korumayı tercih ettik. Aşağıda sunduğumuz hikâye bu.

Zorba'dan Bir Kare Gibiydi

"Eşim, çocuklarım ve ben, bu adayı, 1960'ların sonunda tatillerimizi Çanakkale'de geçirdiğimiz dönemde, yakın arkadaşlarımız ressam Neşet Günel ve eşi Olcay (gerçekte Ulucay) sayesinde keşfettik. Şahsen bu yere ilk görüşte âşık oldum, yıldırım aşkıydı. Sanki bir film karesi gibiydi, o dönemin meşhur filmiydi Zorba, Zorba'dan bir kare: mavi gökyüzü, ufka kadar uzanan deniz, meşhur Çavuş üzümünün yetiştiği bağlar. Duydum ki artık bu bağlar yok olmuş, yerlerine zeytinler dikilmiş, evler yapılmış. Çavuştan beyaz şarap, Kuntra'dan da kırmızı şarap yapıldı. Şarabı üreten Dimitropoulos isimli bir Rum'du, sonradan Talay ve Aral isimli Türk üreticiler onun yerini aldı. O dönemde, adanın her tarafında bağlar vardı, incir ve dut ağaçları. Demek artık zeytinlikler, narlar ve evler var! Fırtına olmadığı akşamlar, motorlar nazlı Çavuş üzümünü anakaraya taşırdı, çünkü hızlıca tüketilmesi gerekirdi.

Neşet ve Güzel Sanatlar'dan bir arkadaşı (Fethi Kayaalp) adada bir ev yapmayı düşünüyordu. Bize de burada bir ev sahibi olmakla ilgilenip ilgilenmediğimizi sordular. Heyecanım düşünülüyordu, bu fikrin hızlıca yolunu bulduğunu söylemek gerek. Bu küçük bağ evlerinin yapımı (adadaki evlerin tarzına gerçekten saygı göstermiştik) 1970 veya 1971 yılını bulmuş olabilir. Her şeyle büyük oranda Neşet ilgilendi: Rum ustaları işe almak, çalışmaları takip etmek vs. Bu süre zarfında birçok kez İstanbul'dan gelip gitmesi gerekti. O dönemde feribot yoktu, yalnızca İstanbul'dan gelen bir gemi vardı (haftada bir mi, on beş günde bir mi, tam hatırlayamıyorum), Bozcaada'ya sabah 2 civarında varır ve iskele bulunmadığı için denizin ortasında demirler, yolcular yanaşan küçük bir kayığa atlamak zorunda kalırdı. Işıklandırma olduğu da söylenemez.

Bizim de Ankara'dan Odun İskelesi'ne arabayla gelmemiz ve motora binmemiz gerekirdi. Biz yolcular arabadan inerdik ve kalbimiz çarpa çarpa şoförün

¹⁹⁸ Gökçe Acar, Gevher ve Gökçe Erkmen, Elvan, "'Farklı Kültürler Üzerinden Tarihi Çevrede Mimari Kimlik Okumaları ve Bozcaada Örneği' ya da 'Bir Adaya Dokunmak'", <http://bozcaadaforumu.blogspot.com/2013/07/farkli-kulturler-uzerinden-tarihi.html> İkinci nesil evlerin örneği ise 22 Evler ve Ayla-Necati İncoğlu evidir.

arabayı kalaslar üzerinden motora çıkarmasını izlerdik. On kadar adam "gel, gel, gel, serbest" diye etrafta bağıyordu. Dört tarafımız denizken "serbest" ne demek, siz düşünün. İşte geliştik ve gidiştik böyleydi.

Yazın sıcağın bunalmamak için adanın en rüzgârlı yerini seçtik, Poyrazlımanı. Küçük bir tepe üzerinde, yüzü denize dönük yan yana, küçük bir duvarın ayırdığı üç ev: Fethi Bey ve ailesi solda; Neşet, Olcay ve iki kızları ortada ve sağda biz. Yanımızda boş, büyük bir arazi vardı, mis gibi kokan yabani kekiklerle doluydu ve her akşam keçiler ziyarete gelirdi. Neredeyse tamamen dışarıda yaşırdık, denize uzanan hasta bağımıza ve bağın üzerinden denize bakan güzel taraçada (bağı sonra sökmek zorunda kaldık çünkü tedavi edilemedi). Sahili temizlememiz gerekti, çünkü kimse burada denize girmeye gelmiyordu. Zaten bu dönemde hiç turist yoktu ve Türkler Bozcaada'nın nerede olduğunu bile pek bilmezdi. Burayı seçtiğimiz için bizimle dalga geçen çok olmuştu. Söz konusu evler dört parçadan oluşuyordu: Önde büyükçe bir oda ve iki yatak odası; arkada başka bir oda, öndeki büyük odanın yan tarafında bir mutfak ve yine yanda bir tuvalet ve duş. Daha lüks konutlar olsaydı belki "bungalow" denebilirdi bunlara ama inanın böyle olmaktan çok uzaktı. Ne şebeke suyu vardı ne elektrik. Ondandır bir daha gökyüzünde yıldız gördüm diyemem. Kanada'dan bizi ziyarete gelen arkadaşlar bunu çok romantik bulmuştu (O zaman yabancıların herhangi bir gerekçe göstermeden adaya gelmeleri yasaktı, ada askeri ve stratejik bir bölge olarak kabul ediliyordu ve bu arkadaşlar Çanakkale'de polis tarafından iki gün boyunca bekletilmişti). Yine de durumun tahmin ettikleri kadar romantik olmadığını fark etmeleri için nazıkçe çabaladım. Özellikle biri doğurmak üzere olduğunda veya kalp krizi geçirdiğinde veya diş kanaması durdurulamadığında, fırtına motorların anakaraya geçmesine engel oluyorsa.

Elektrik yoksa buzdolabı da olamaz diyeceksiniz! Ama hayır, vardı, bir gaz tüpüyle çalışıyordu. Herhalde soğuk suyla yıkandığımızı da düşündünüz. Yine hayır, büyük kovalara doldurduğumuz suları güneşte bekletir, ısıtırdık. Buna mukabil çarşafların ve pikelerin yıkanması hiç kolay değildi. O dönemde kuyular kazılır, suyu kuyudan çekmek üzere bir motor konur ve su deposu ana binanın çatısına yerleştirilirdi. Her akşam erkeklerden biri bir zinciri çekerek motoru çalıştırırdı, herhalde hayli yorucuydu. Çocuklar çatıya çıkar deponun dolup dolmadığını kontrol eder, yeterince dolduğuna hükmedince "dolu", "dolu" diye bağırdı.

Ne yerdik? Bahçelerden topladığımız sebzeler, bölgenin meşhur domatesleri, patlıcanlar, kabaklar ve lezzetli seftaliler. Artık hiçbir kalmamış, hiçbir şeyin tadı yok diyorlar. Balığı denizden çıkar çıkmaz satın alırdık. Dil balıkları ne

güzeldi, bu kadar güzel ve büyük dil balığı yemedim bir daha. Barbunlar ve daha birçok başka deniz ürünü. Buna mukabil et şahane sayılmazdı ve kasap eti kesmeyi bilmezdi, eti Neşet keserdi. İçme suyunu merkezdeki çeşmeden almaya giderdik, evimize 2 km uzaktaydı.

Kasabada bir veya iki bakkal vardı, tam hatırlayamıyorum. Yufka veya simit bulunmazdı. Taze süt yoktu, kaşar peyniri yoktu. Her şeyi "karşıdan" getirtmek gerekiyordu, bazen de İstanbul'dan gelecek bir arkadaşımız varsa ondan isterdik. Tek bir otel vardı, Zafer Otel. Orada bir gece kalmıştık. Vasil'in meyhanesi vardı, Rum mahallesinin küçük bir sokağında ama sanıyorum o dönem Türkler de gidiyordu. Deniz kenarında Koreli'nin işlettiği bir restoran, adını Kore Savaşı'na katılmış olmasından alıyordu. Koreli'nin dört çocuğu vardı, Savaş, Kurtuluş, Barış, Hülya. Belki aralarından biri bu işi devam ettiriyordur, bilmiyorum. Buna mukabil Olcay'dan öğrendiğime göre, bakkalın oğlu Ömer Acar babasının dükkanını devralmış.

Nüfusa gelince ne kadarı Türk ne kadarı Rum'du söylemem mümkün değil. Rumlar -ki az sayıda kalmışlardı- Rum mahallesinde otururdu, erkekleri Türkler için çalışırdı. Bana bir sorun yoktu gibi geliyor ama nihayetinde biz sadece tatilciydik ve bu konuda tam bir fikir sahibi olmak bu şekilde kolay değil. Buna karşılık 15 Ağustos Meryem Ana'nın Göğe Alınması gibi bayramlarda Rumlar Ayazma denilen büyük kumsalda toplanır ve bizi içkilerini ve tatlılarını paylaşmaya davet ederlerdi. Bu bayramlar her zaman çok neşeli ve hoştu. Rum mahallesinde bir Ortodoks kilisesi vardı, yıkılmak üzereydi ama restore edilmiş, şimdi çok güzelmış diye duydum. Pazar ayini için Cumartesi günü İstanbul'dan papazlar gelirdi.

Marika isimli Rum bir hanımın her gün gelmesini rica etmiştik, bana yardımcı olması için. Yalnızca ben yabancı olduğum ve eşim Müslüman olmadığı için gelirdi. Sabah eşek sırtında gelir, bize ekmek getirirdi. Çok güzel yemekler hazırlar, çamaşırları yıkar, evi toparlardı. 1972 ve 1973 yazlarım onun sayesinde harika geçti. 1974'te Kıbrıs çıkarmasıyla her şey değişti. Marika onu arabayla getirip götürmemizi bile kabul etmiyordu. Ne kışınan önünden geçiyordu ne tek bir asker görmeye tahammülü vardı. Çıkarma günü Kaymakam adayı terk etmemizi istedi, evlerde kalmamız mümkün değildi. Bizi merkezdeki parka topladılar. İsyan etmeye hazır iyi bir Fransız olarak, yerimden kıpırdamayacağımı ve Ankara'dan bu kadar yolu hemen geri dönmek için gelmediğimi söyledim. Evde uyumamıza izin verdiler ama gündüzleri parkta diğer herkesle birlikte geçirmek zorundaydık. Bunun kaç gün sürdüğünü hatırlamıyorum ama bütün tadı kaçıyordu.

Kumsallar: Hemen yakımızda Sağırbağçe vardı (uzun zaman Sarıbahçe sandım!), sonra Sulubahçe, çam ormanının diğer tarafında, Ayazma, hepsinin en güzeli ve en büyüğü ama suyu en soğuk olanı. Tek bir mağaza vardı, Sümerbank. Bir sürü kumaş ve pike alırdık, hala bazıları burada, yanımda. Çocuklar için aldığımız mavi ve pembe pikeler de hala damadımda. Kalenin hemen dibinde açık havada sinema vardı. Parktan da söz etmeyi unutmamalıyım: Tek bir televizyon ve tek bir kanal vardı, bazı akşamlar maçları izlemeye giderdik. Prens Charles ve Lady Diana'nın düğünlerini de orada izledik. Tek bir telefon vardı, o da postanede.

Evimizi 1991 yılında sattık, artık bir süredir elektrik geliyordu. Suyumuz var mıydı, hatırlamıyorum. 1974'ten sonra Rumlar gittiler, Yunanistan'a, bazıları ABD'ye ve Fransa'ya. Yurtdışında akrabaları olmayanlar kalmış olmalı. Hala yaşayan var mıdır, bilmiyorum".

Jeannette Namer ile kişisel yazışma, 7 ve 9 Eylül 2017 tarihli e-postalar.

Gündelik yaşam pratikleri üzerine hazırladığımız bir sonraki bölümde de detaylandırdığımız gibi, 1960'larda adada yaşam işte böyledir. Büyük oranda yalıtılmıştır, dışarıdan ziyarete gelen çok azdır ve neredeyse hiç otel yoktur. Gelenler adalılar (örneğin Marika Nesne'nin) evinde kalmış veya bu dönemlerde açılan ilk otellerde ağırlanmıştır. Adada açılan ilk otelin tam hangisi olduğu da açık değildir. Örneğin Jeannette Namer Zafer Otel'i zikretmiştir, fakat bu otel diğer görüşmecilerimizin hafızasından silinmiş gibidir (Yenilenerek hizmete Limani Otel olarak devam eden otelin bugünkü web sitesi bu bilgiyi teyit ediyor¹⁹⁹). Genel kanı, ilk otelin İğdelik mevkiinde olduğu yönündedir, büyük ihtimalle Thenes Otel. Görüşmecilerimizden Mehmet Uysal aynı zamanda Necmettin Köken'in bugünkü Gümüş Otel binasında işlettiği otelin ve sinemacı Ali Erdinç'in babası Ahmet Erdinç'in açtığı Mehtap Otel'in de en eski konaklama yerleri arasında bulunduğunu söylemiştir.

¹⁹⁹ Bkz. <http://limanotel.com/> Otelin kuran Zafer Hanım'la ilgili muhtelif söylentilerin bu unutuşla bir ilişkisi var mı, bilemiyoruz. Görüşmecilerimizden biri "Zafer Hanım'ı herkes bilir, kimse konuşmaz" demişti. Kuşkusuz burada da yazılmayı bekleyen bir tarih var.

*Resim 16 Bozcaada'yı Turizm Cenneti Yapacağız
(Kaynak Vildan Onur Arşivi)*

Turizmde İkinci Kuşak: 1980'ler ve 1990'lar

1980'ler ada açısından önemli bir kırılmaya şahit olur. Bir sonraki bölümde ulaşım başlığı altında aktaracağımız gibi, bu döneme kadar adaya ulaşım çok kısıtlı imkânlarla sağlanmakta, anakarayla bağlantı çok sınırlı kalmaktadır. 1982'de adayı ziyaret eden dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, adalılarla şikayetlerini dinler ve iki çıkarma gemisinin buraya tahsis edilmesini sağlar. Çok konforlu olmasa da bu gemiler ulaşımı kolaylaştırır ve turizmin ivme kazanmasını sağlar (Mehmet Uysal ile görüşme); 1994'ten itibaren feribotların çalışmaya başlaması bu süreci hızlandıracaktır. Kutlu Aktaş (1971-1976), Caner Yıldız (1986-1988) gibi adanın adları öne çıkan kaymakamlarının turizmi teşvik etmeleri de bu erken dönemler açısından önemlidir. Zamanla içme suyu getiren şebekenin ve rüzgâr santralının kurulması adada yaşamı kolaylaştırır; "[a]da halkı turisti tanır, turizmi öğrenir, isimler değişir, tabelalar asılır, kapılar kilitlenmeye başlar, duvarlar yükselir, beton direkler, dikenli tellerle tanışır ada"²⁰⁰ İnceoğlu'nun dikkat çektiği gibi, ilk öncüleri takip eden ve sayıları artan ziyaretçiler standartlarını getirmeye, aynı zamanda adanın gündelik yaşamı ve turizmle ilişkisi de değişmeye başlamıştır.²⁰¹

Kitle Turizmi: 2000 Sonrası

²⁰⁰ Gevher Gökçe Acar ve Elvan Gökçe Erken "Farklı Kültürler Üzerinden Tarihi Çevrede Mimari Kimlik Okumaları ve Bozcaada Örneği" ya da "Bir Adaya Dokunmak", <http://bozcaadaforumu.blogspot.com/2013/07/farkli-kulturler-uzerinden-tarhi.html>

²⁰¹ İnceoğlu, 2017, s. 11-12.

Gazete haberleri, filmler ve dizilerle adını iyice duyuran Bozcaada, İnceoğlu'na göre henüz üçüncü aşamaya gelmemiş, fakat aşırı yapılaşma nedeniyle bu sınıra dayanmıştır.²⁰² Günümüzdeki durum dikkate alındığında buna iyimser bir yorum olarak yaklaşmak mümkün. Çünkü İbrahim Günel'in dikkat çektiği gibi, "değişim başladığı anda seni de sürüklüyor".²⁰³

Son yirmi yıllık dönemde adanın bağcılık tarafından belirlenen ve budama zamanı, çapa zamanı, kükürt atma zamanı, seyreltme zamanı, bağ bozumu etrafında şekillenen ritmi değişmiştir. Kitle turizmi kendi ritmini dayatmıştır, çalışma saatlerini doğaya göre değil, başka şeylere göre ayarlamaktadır.²⁰⁴ Kerim Kılavuz'un ifadesiyle, çoğu işletme sezon bittiğinde kapıyı kapatıp gitmektedir (Kerim Kılavuz ile görüşme). Bağlar yazlık konutlara dönüşmüştür, bu evleri satın alanlar bağcılığı sürdürmemekte, eskiden bağcılıkla uğraşanlar da pansiyonculuk, lokantacılık ve garsonlukla geçinmektedir.²⁰⁵ Gününbirlik gelen ve sayıları beklenenin çok üzerine çıkan ziyaretçiler adanın imkânlarını zorlamış, çok daha küçük ölçekli ihtiyaçlara göre düzenlenmiş fosseptik, su ve ulaşım şebekeleri bu yükü taşıyamamıştır.²⁰⁶ Çok geç saatlere kadar açık kalan restoranlar, yüksek sesli müzik, özellikle geceleri çıkan kavgalar hem İnceoğlu'nun hem de neredeyse tüm görüşmecilerimizin şikayetleri arasındadır.

Sahnelenen Tarih

Başta belirttiğimiz gibi burada tartışmaya değer diğer bir nokta, adanın Rumlarla ilişkilenen bütün bir tarihinin bu süreçte seyirlik malzemeye dönüşmesidir. Urry'nin işaret ettiği gibi mekânlar "turistin bakışına" göre yeniden şekillenmekte, onun beklentilerini yerine getirecek bir tür sahihliği sahneye koymakta ve bu şekilde kendilerini tüketilebilir hale getirmektedir.²⁰⁷ Fakat bu süreç iki açıdan sıkıntılıdır: İlk olarak turistlerin kendilerini özgün, sahih bir tarihin parçası saymalarını sağlamaya yönelik bu yeniden düzenleme, turistin beklentilerini sarsabilecek bütün bir tarihin silinmesi anlamına da gelmektedir. Münüsoğlu'nun İmroz örneğinde tartıştığı gibi, böyle "şirin" bir mekân tasavvurunun ardında,

²⁰² İnceoğlu, a.g.e.

²⁰³ Ada İnsanları Belgeseli, İbrahim Günel bölümü.

²⁰⁴ Şahin, Haluk, a.g.e., s. 39.

²⁰⁵ Şahin, Haluk, a.g.e.

²⁰⁶ İnceoğlu, 2017, s. 45-47.

²⁰⁷ Buradaki tartışmayı şu iki kitaptan hareketle yapıyoruz: Urry, John, *Mekânları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999 ve Urry, John, *Turist Bakışı*, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2009. "Sahnelenen sahihlik" (staged authenticity) kavramı Dean Maccannell'a ait, bkz. "Staged Authenticity: Arrangement of Social Space in Tourist Settings", *American Journal of Sociology*, 79(3), 1973, DOI: [10.1086/225585](https://doi.org/10.1086/225585). Bu makale şuradan indirilebiliyor: https://www.researchgate.net/publication/247636835_Staged_Authenticity_Arrangement_of_Social_Space_In_Tourist_Settings

insanların adadan neden ayrıldıkları sorusu kaybolmakta, adanın “belleğinin üstü örtülmekte”dir.²⁰⁸ Kültürel çeşitlilik söylemi içinde Rumlar artık “adanın rengi” haline gelmiş; hoşgörüyle karşılanan nostaljik, romantik, otantik birer öğeye dönüşmüştür.²⁰⁹ Bozcaada’da da bu süreci bütün yönleriyle görmek mümkündür. Rumların yaşadığı, çalıştığı binaların hemen hepsi kafe, restoran veya otel haline gelmiş; bu yapıların bir kısmı yakın geçmişleriyle iplerini tamamen koparmışken, önemli bir kısmı da “aslına sadık” restorasyonlarıyla müşterilerine kapılarını açmıştır. “Aslına sadık” bu bağlamda ne demektir? Aslına sadık restorasyonun bugünün turisti için yeniden kurduğu geçmiş, nasıl bir geçmiştir? Bize sunulan tarih nasıl bir tarihtir? Adadaki kültür gezileri bile bu soruları sormaktan uzaktır.

İkinci olarak, mekânın turistin bakışına göre yeniden şekillenerek tüketime açılması süreci, başka türden bir yıkımın da habercisidir. Bu süreçte metalaşabilen, satılabilir, cazip hale gelebilen kültürel ifade ve pratikler değer kazanmakta ve yukarıda özetlediğimiz kültürel çeşitlilik tarihinin içine yerleşmektedir. Diğer yandan turistlerin beklentilerine cevap veremeyen bütün bir ifade ve pratikler yelpazesi silinmektedir. Bu çalışmanın farklı bölümlerinde göstermeye çalıştığımız gibi, turizme tahvil edilemeyen meslekler geçmişe karışmakta, festivallere konu olamayan adetler gelecek kuşaklara aktarılmamakta, hızlı tüketim bütün bir geçmiş yaşamı unutturmaktadır.

Adadaki sayısız örnekten biri olarak rehberli gezilerden birinde dikkatimize sunulan Terzi Niko’nun evinden söz edelim (Erdoğan Bey ile rehberli gezi). Niko Çolakoğlu’nun vefatından sonra eşi Despina adadaki mülklerini satmış ve adadan ayrılmış (Vildan Onur ile kişisel yazışma). Zamanında Niko’nun terzihanesi ve evi olarak kullanılan bu binanın nasıl hayatlara ev sahipliği yaptığını tahmin etmek bugünden bakınca kolay değil. “Aslına uygun” şekilde restore edilmiş ve artık konuk evi şeklinde hizmet veriyor. Hemen yanında eskiden Kaynakçı Ciryako ikamet ediyormuş (Mehmet Uysal’ın tanıklığı).

²⁰⁸ Münüsoğlu, Hasan, “Ötekinin Üçüncü Hali: İmroz’da Otantiklik ve Turizm”, *Rum Olmak, Rum Kalmak* içinde, der. Hakan Yücel, İstos, İstanbul, 2017, s. 197-223.

²⁰⁹ Münüsoğlu, a.g.e., s. 212.

Resim 17 Terzi Niko'nun Evi (Erdoğan Bey ile Rehberli Gezi)

Festivaller Zamanı

Adanın turizme ve tüketime açılması çerçevesinde son dönemde dikkat çeken bir diğer mesele adada düzenlenmeye başlanan bir dizi kültür ve spor etkinliği. Bu tür etkinliklerin ilk örnekleri, 2000'lerin başında tarihlenen Bağbozumu Festivali (başlangıç tarihi 2000) ve Ozanın Günü İlyada Okumaları (2002). Farklı şarap üreticilerinin düzenlediği şaraphane gezileri, şarap tadımları ve konserlerle renklenen Şarap Tadım Günleri ise 2005 yılında başlamış (Tadım Günleri son birkaç yıldır Salhane'de gerçekleştirilmekte). Yine bu dönemde karşımıza Dağ Bisikleti Festivali (2005) ve Yerel Tatlar Festivali (2010) çıkıyor. Fakat bu tür etkinliklerde de esas ivmenin 2010 sonrasında kazanıldığını ve etkinliklerin uluslararası şirketlerin sponsor olmasıyla yeni bir biçim ve boyut kazandığını görüyoruz: Bozcaada Yarı Maratonu (2011'den itibaren New Balance, 2019'dan itibaren Adidas sponsorluğunda), Mercedes Benz Go Kiteboard Festivali (2015), Bozcaada Caz Festivali (2017), Deniz Kuvvetleri Kupası Yat Yarışı (2019), Run the Island Eğlence ve Koşu Festivali (2019) bu dönemde gündeme gelen girişimlerden birkaçı. Ancak görüşmecilerimizin çoğu popüler taleplere hitap ederken adanın özgün tarihini ve dokusunu yok sayan, hatta çektiği kalabalıklarla bu dokuya zarar veren bu tür etkinliklerin yarardan çok zarar getirdiği yönünde. Örneğin Vildan Onur, bu dönemde iç toplumsal yaşama dönük etkinliklerin zamanla önemini kaybederek yerlerine içerikten yoksun, kazanç sağlamayı ana hedef olarak ortaya

koyan festivallerin çoğaldığını kaydediyor.²¹⁰ Gevher Gökçe'nin ifadesiyle bu tür etkinlikler adayı "ihya edermiş gibi görünürken aslında zarar veriyor":

*En son bir Kalamar Festivali oldu mesela [...] Ondan önce ormanda yapılmasını engelleyene kadar canımız çıkan Caz Festivali. Çamlık'a cebren ve hileyle kurulan café, geçen sonbaharda kendini "entelektüel" etkinliklerle aklamaya çalışıyordu [...] Aynı şekilde Bozcaada'da evlenme, Ayazma'da düğün yapma, kumsalda düğün fotoğrafı çektirme gibi şeyler. Spor etkinlikleri de iyi olmadı ada için, Çayır kumsalının dokusu zarar gördü mesela.*²¹¹

Özetle kentten kaçarak buraya gelenler kenti yeniden üretmekte, adanın tarihsel ve doğal dokusu hızlı tüketime tahvil edilmektedir. Bu gelişmeler elbette önemli bir gelir kapısıdır ama aynı zamanda kaygı vericidir de: Gökçe bu etkinlikleri "getirileri kadar götürüleri" çerçevesinde ele almak gerektiğini vurgulamakta²¹², Inceoğlu doğayla dost turizm biçimlerinin teşvik edilmesini önermektedir.²¹³ Bozcaada Uluslararası Ekolojik Belgesel Festivali'nin (BIFED) farklı addedilmesi de kuşkusuz doğal tahribat karşısında aldığı tutumdur. Gökçe'ye göre²¹⁴ BIFED gerek zamanlamasıyla (turizm sezonu bittikten sonra düzenlenmektedir) gerek içeriğiyle farklı, etik bir tutum sergilemekte; Inceoğlu'na göre ise özgün ve çevreye duyarlı oluşuyla popüler taleplere cevaben düzenlenen, kitlesel etkinliklerden ayrılmaktadır²¹⁵.

²¹⁰ Vildan Onur ile kişisel yazışma.

²¹¹ Gevher Gökçe ile kişisel yazışma.

²¹² Gevher Gökçe ile kişisel yazışma.

²¹³ Inceoğlu, 2017, s. 12, 21, 28. Örneğin bisiklet ve yürüyüş yollarının yapılması, asma türlerinin tanıtılıp sürdürüldüğü bir bahçenin kurulması gibi.

²¹⁴ Gevher Gökçe ile kişisel yazışma.

²¹⁵ Inceoğlu, 2017, s. 47.

4. GÜNDELİK HAYAT

Giriş bölümünde açıkladığımız üzere, adalarda yaşamın özgünlüğü adaların coğrafi konumu ve anakarayla mesafelenmiş olmaları üzerinden tarif edilmiştir. Bu mesafe hem bir tür yalıtılmaya hem de gündelik hayatı ayakta tutan bütün bir ilişkiler (ada içinde ve anakarayla) ağına işaret eder. Ada yaşamı doğanın ritmine, rüzgârın yönüne, denizdeki fırtınalara bağımlı, aynı zamanda "coğrafyanın mecbur bıraktığı güçlü bir ortaklık"²¹⁶ etrafında şekillenmiş bir yaşamdır. Gerek Kakmioğlu'nun otobiyografik romanından gerekse bütün görüşmecilerimizin, dinlediğimiz diğer kişilerin tanıklığından 1970'lerin başında adada ne elektrik ne su şebekesi bulunduğunu, en azından evlerin çoğunun bu imkânlardan mahrum olduğunu biliyoruz. Otomobillerin çok nadir olduğu bu dönemde, adalılar atlar, katırlar ve eşeklerle ulaşımını sağlar; evlerini gaz lambalarıyla aydınlatır, suyu ise çeşmelerden tedarik ederlerdi. Kakmioğlu'nun ifadesiyle adalılar bu dönemde bir köy yaşamı sürüyor ve geçimlerini "denizle toprağa boyun eğdirmeye çalışarak" sağlıyorlardı. Anakara ile bağlantı da bir o kadar zayıftı, yolcular ve mallar kayıklar veya motorlarla taşınır, kışın veya fırtınalı günlerde bu imkân da ortadan kalkardı.²¹⁷

İşte çalışmamızın gündelik hayata odaklanan eldeki bölümünde, adanın bu yalıtılmışlığını öne çıkarıyoruz. Fakat bu yalıtılmışlık bir yandan büyük zorluklar, diğer yandan ada içinde canlı bir ilişkiler ağı, bütün bir karşılaşmalar kümesi olarak karşımıza çıkıyor.

Anakaraya Ulaşmanın Zorluğu

Bozcaada'da yaşam denildiğinde, pek çok kişinin vurguladığı ilk şey ulaşımın zorluğu, adadaki imkânların kısıtlılığıdır (Jeannette Namer'in bir önceki bölümde sunduğumuz tanıklığında olduğu gibi). Adanın anakaraya ulaşımı 1980'lere kadar çok büyük oranda motorlarla sağlanmıştır. Çocukluğunu (1920'lerin sonu 1930'ların başı) adada geçirmiş olan Aygen, kendi döneminin yelkenden motora geçiş devrine denk geldiğini anlatır. O dönemde, Ganga Apustol'un iki direkli, yelkenli, büyük bir kayığı vardır ve devamlı demirli durur. Yelkenli olarak bir balıkçı teknesi olan tirhandiller kullanılır.²¹⁸ Bu dönem aynı zamanda Türkiye'nin kabotaj hakkını kazanmasına (1 Temmuz 1926) ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri

²¹⁶ Harry Baglote ile kişisel görüşmesinden aktaran Hay, a.g.e., s. 21. Giriş bölümünde bu ifadeye yer vermiştik.

²¹⁷ Kakmioğlu, a.g.e., s. 9-10.

²¹⁸ Aygen, a.g.e., s. 104.

AŞ'nin kurulmasına tekabül eder, böylece daha önce özel şirketler tarafından yapılan seferler devlet tarafından üstlenilir:

*O zamanlar Bozcaada'ya İstanbul-Ayvalık veya İstanbul-İzmir seferi yapan vapurlar uğrardı. Başlangıçta Deniz Yolları Teşkilatı yoktu. Şirketlere ait vapurlar sefer yapıyordu. Bu vapurların bazılarının isimleri hatırımda kaldığına göre, Hüseyiniye, Seyyar, Anadolu, Saadet, Mersin, Selamet vapurlarıydı [...] 1926'da Kabotaj dediğimiz kanun çıkınca, Saadet Vapuru ve diğer vapurlar Denizyollarına geçti.*²¹⁹

Görüşmecilerimizin anlatılarından yola çıkarak Bozcaada'nın Cumhuriyet sonrası ulaşım tarihini üç ana dönem olarak okumak mümkündür. Bunların ilki, Aygen'in tanıklık ettiği zamanlarda başlayan ve 1982'ye kadar süren dönemdir. Bu dönemde anakaraya iki şekilde gitmek mümkündür: 1) Motorlarla Geyikli'ye veya Çanakkale'ye veya 2) Ayvalık ve Gemlik isimli gemilerle İstanbul'a. Bu gemiler haftada iki kere adaya uğrar, fakat iskele yokluğundan yanaşamazdı. Dolayısıyla esas ulaşım yükü, (hava koşulları elverdiğince) düzenli ulaşımı sağlayan motorlardaydı. İkinci dönem Kenan Evren'in 1982'deki ada ziyaretinden sonra çıkarma gemilerini tahsis etmesiyle başlamıştır. Yolcu ulaşımına çok uygun olmasa da, bu gemilerin sağladığı kolaylık bir dönüm noktası teşkil eder. Son dönem ise 1990'ların ortasında başlar: 1993'te Geyikli'deki yeni Yük Yeri İskelesi inşa edilir (bu tarihe kadar Geyikli'deki Odunluk iskelesi kullanılmıştır) ve 1994'te yolculuğu yarım saate düşürecek yeni gemiler hizmete girer.²²⁰ Bu, aynı zamanda turizmin de kiteselleştiği dönemdir.

²¹⁹ Aygen, a.g.e., s. 13.

²²⁰ Baki Ermiş ve Ayhan Ermiş'ten aktaran Durmuş, a.g.e., s. 119.

*Resim 18 1950'lerin Başında Yolculuk
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Yine de bütün bu dönemselleştirme içinde, adalıların hatırında en net şekilde kalan anlar Yakar, Necdet, Osman kaptanların motorlarla ulaşımı sağlandığı döneme aittir. Pek çok görüşmecimize göre insanlar, mektuplar, gazeteler, şarap fıçıları, adadaki bakkalıyelerin malları, büyük ve küçükbaş hayvanlar, her seferde ancak birer tane olmak üzere otomobiller, odun, bütün resmî dairelerin kömürü vb. motorlarla taşınır; motorlar, poyraz veya fırtına olmadığında sabah erkenden yola çıkar, akşam da adaya dönermiş. İlçede hastalık, doğum gibi acil durumlarda rutin dışında da seferler yapıldığı biliniyor.

Resim 19 Motorla Yolculuk (Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Bu dönemde “Yakar”, adanın ulaşımı açısından en çok öne çıkan isimdir. Görüşmecilerimizden Birgül Durmuş, bu aileden Hüseyin Yakar’ın kızıdır:

“Halil Yakar, Hüseyin Yakar da babam. İkisi bir çalışıyordu. İki tekne vardı o zaman ama tabii daha evvel de dedem de kaptanmış benim. Ulaşımı sağlıyormuş. O dönemlerde, kaptan olduğu dönemlerde babamların motorları, kayık diyoruz biz, ama motorlar vardı.” (Birgül Durmuş ile görüşme).

Gürüney’in aktardığına göre Yakar kardeşlerin babaları Hasan Bey Çanakkale Savaşı başlayıp da boğazlar deniz ulaşımına kapanınca Marmara adasında kalmış ve orada Hayrünisa Hanım ile evlenmiştir. Savaşın sonra Bozcaada’ya dönerek bir bakkal dükkanı açmış ve burada sirke, şarap ve kömür satmış, buna istinaden de “Yakar” soyadını almış; bir yandan da teknesiyle Yük Yeri ve Odunluk iskelelerine mal ve yolcu taşımaya başlamıştır. Neredeyse 50 yıl boyunca adanın bütün ulaşımı Hasan Bey’e ve oğulları Halil ve Hüseyin Kaptanlara emanet edilmiştir.²²¹

Resim 20 HasanYakar Motoru (Kaynak: Eski Bozcaada Tenedos Facebook Arşivi)

²²¹ Gürüney, a.g.e., s. 34.

Resim 21 Yakar Kaptan Arabaları Taşıırken
(Kaynak:Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Anakarayla bağlantı, zor koşullar karşısında verilen mücadele o kadar etkileyicidir ki, [Halil] Yakar Kaptan adanın sembollerinden biri olmuş ve Bozcaada Belediyesi kendisinin bir büstünü Zübeyde Hanım Parkı'na dikmiştir:

"Tabii o getiriyordu, mektupları şeyleri. Her şeyleri o getiriyordu. Her şeyi [...] Sert havalarda falan o gidip geliyordu. Hiç başkasına güvenemiyorduk. Yakar olursa Kaptan gideriz zati de. Ama dala bata giderdi motor. Ya tabi. Sular girerdi içine böyle ne. Öte kıyıda düzgün iskele yoktu. Tahta uzatırlardı, onunla giderdi. Arkasına bindirirler götürürlerdi. Ne çileler çekerdi millet eskiden. Şimdi kolaylık. Gemiler var." (Muazzez Kocamış ile görüşme).

"O yani hiç kimseyi bırakmadı o kaptan. Yani deniz o kadar fena, çıka bata çıka bata götürüyordu, getiriyordu." (Panayota Tabla ile görüşme).

Gerçekten de motor yolculuğu çok meşakkatlidir. Görüşmecilerimizden Hüseyin Kocamış'ın tanıklığı deniz yolunda yaşanan zorlukları ve bu yolculuğa nispeten alışmış ada sakinlerinin duygu durumunu çok canlı şekilde ortaya koymaktadır:

"70'li yıllarda, 20-25 metre boyunda, ağaç teknelerde sadece kaptana ait bir kamara olan. Yolcular dışarıda; yağmur veya denizden serpinti yememek için üzerlerine şu an kömürleri örtmek için kullanılan brandaları çekip onların altına sığınyorduk, deniz dalgasını yememek için. Buradan bir-iki saatte Odunluk'a gidiyorduk, şu anki gemilerle 25-30 dakikada gidiliyor. Çok çok tehlikeli anlar

yaşadık tabii ki [...]Bildiğim kadarıyla, benden önce de ulaşım sırasında doğum yapan birkaç kadın duyduk [...]

Kardeşimin düğünü vardı İstanbul'da, gitmek zorundaydım. O gün de o kadar deniz vardı ki, deniz ile gökyüzünü ayıramıyordun. Baktık ki gemi gidiyor, sabahleyin erkenden, 32'lik, 50'lik, 70'lik kasalarda şaraplar İstanbul'a gidiyor satış için, motora bindik, biz 2-3 tane yolcu ancak vardık. Çünkü çok cesaret istiyor öyle bir havada yolculuk etmek. Ondan sonra, Rumlar da vardı. Ne kadarsa 5-6 kişi. O direksiz motor güvertesine kadar branda çekmiş alt tabakasında bulunan şarapları korumak için. İnanın, motor dalgaların arasına iniyor ve inanın Bozcaada'yı göremiyoruz dalganın büyüklüğünden, düşünün. 5-6 metre şöyle bir indiği zaman karayı göremiyoruz. Tekrar dalganın sırtına çıkıyor, brandanın üzerindeki su diğer tarafa akıyor. O şekilde zannediyorum iki saatte falan iskeleye gittik. Tabii o anda şarabın boşalması mümkün değil. Şimdi bir dalga geliyor iskeleye yanaşınca, tekne parçalanacak, iskelenin üzerine kalacak. İskeleye dalgalardan daha büyük. Karşı tarafta bulunan kişiler bize yardım için gelmişler. İskeleye yanaşıp birkaç metre elimizi uzatıyoruz, ellerini çekiyorlar. Rumlar çıktığı zaman toprağa istavroz yaptılar, Türkler bildikleri Kuran'dan birkaç şey okudular. Ki kış günüydü, Mart falan zannediyorum, arkamızdaki monttan terlerin çıktığını yaşadık orada, öyle bir yolculuk yaptık. Ondan dolayı hatta, eşimde bir panik atak oluştu.” (Hüseyin Kocamış ile görüşme).

Görüldüğü üzere adayı anakaraya bağlayan bu yolculuk yıllar boyunca çok zor şartlarda gerçekleşmiş, Yakar Kaptan kimi zaman motorda doğumlara şahit olmuş, hastaları veya acil ihtiyacı olan başkalarını ilgili yerlere yetiştirmeye çalışmış; kimi zaman da bu yalıtılmışlık kayıplara yol açmıştır:

“Abim biraz kamburdu. Grip oldu. Ama doktorlar demişti, bu arkadaş grip olmasın. Çünkü böyle basık, ciğerleri sıkıştırıyormuş. Bir akşamda öldü. Cuma günü, cumartesi günü uğradım. Abi götürelim, gidelim dedim. Çanakkale'ye gidelim dedim. Ya pazartesi günü gideriz, dedi. O akşam öldü adam.” (Cahit Balcı ile görüşme).

“İşte ne oldu? Yakar Kaptan o gün gidemedi. Çok dalga vardı. Ondan dolayı, pratisyen bir doktor vardı, tek doktor, Turan Kaypakoğlu diye. 40 yaşında adam. “Neden öldü?” diye düşünürsek, ecel değil. İmkânsızlıklar, ulaşımın olmayışı, teknolojinin çok geri kalması.” (Hüseyin Kocamış ile görüşme).

Resim 22 Odunluk'tan Çanakkale'ye Yocu Taşıyan Özağlı Otobüsü
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Ulaşımındaki bu zorluklar, adanın ekonomik faaliyetleri ve özellikle ticareti açısından da belirleyicidir. Ticaret büyük oranda motorlarla yapılmakta, motorlar Odunluk'a veya Çanakkale'ye geçmektedir. Odunluk'a geçen birisi, Çanakkale'ye gitmek istiyorsa köy köy dolaşan eski otobüslere binmelidir (Enver Evergen ile görüşme). Emek Bakkaliesinin sahibi Hüseyin Kocamış bakkal dükkanında satılan ürünlerin nasıl temin edildiğini şöyle anlatmıştır:

"[İyi havalarda] O dediğim birkaç tane motorla, direkt olarak buradan Çanakkale'ye giderdim. Kaç mil olduğunu bilemiyorum, 6-7 mil olduğunu tahmin ediyorum. [Hava kötüyse] 2-3 saat bir otobüsle Geyikli'den Çanakkale'ye giderdim. Çanakkale'den alacaklarımı, listelenmiş olan alacaklarımı toptancıdan alırdım. O zaman un 50 kiloluktu, en küçük ambalaj. Paket hiçbir şey yoktu makama dışında. Pardon, makama da dökmeydi. Şeker çuvalları 75 kiloydu. O şeyleri hamallara toptancılar at arabasıyla Çanakkale İskeleyi'ne getirir - kamyonetle değil, hamallar onları atar, markalar yazılır, tüm mallar sayılır. O zaman nüfus 5 bine yakındı Rumlar ile Türkler. Herkes mallarını markalayıp ambara yükler, brandalar çekilir. Hava iyiye, yağmur çamur yoksa biz kamarada oturur, 4-5 saat Bozcaada'ya seyahat ederiz. İyi değilse biz eski otobüsle eski karayolundan geliriz. Bazı yollardan rampa çıkmaz, ineriz otobüsü iteriz." (Hüseyin Kocamış ile görüşme).

Yine adanın eskilerinden Cahit Balcı'nın ve Kurtuluş Durmuş'un da tanıklıkları benzerdir:

"Çanakkale'ye mal almaya giderdik. Deniz motoruyla gelirdi mallar. Kendimiz giderdik, siparişleri verirdik. At arabalarıyla iskeleye inerdik. İskeleye deniz motoruna yüklenir, dan dan dan dan buraya gelir iskeleye. Yağmur yağarsa yandın. Şeker çuvalları o zaman yetmiş beşer kiloydu. Piriç çuvalları yüz kiloydu.

At arabaları gene bekler iskelede. At arabalarıyla gelirler kapının önüne doğru, buradan içeri. Öyle bir eziyet de vardı yani.” (Cahit Balcı ile görüşme).

“Üzümler İstanbul’a 3 günde filan gidiyordu. Zaten büyük motorlar gelirdi, motorlara yüklenirdi. Bunlar direkt İstanbul’a gidiyordu Ondan sonra bu Yakar Kaptanlar Eceabat’a götürmeye başladılar. Oradan kamyonu aktardılar. Sonradan büyük gemi geldi, artık arabalar alıp gidiyor.” (Kurtuluş Durmuş ile görüşme).

Resim 23 Gemlik Gemisi

(Kaynak: <http://batmans.dynds.info:81/ulařim/gemlik-ayvalık.html>)

Aslında bu yıllarda Türkiye Denizcilik İşletmesi’nin Hollanda’da yaptırdığı Ayvalık ve Gemlik adlı gemiler haftada iki kere adaya uğrar (Kurtuluş Durmuş’la görüşme), ancak iskeleye yanaşamaz, Yakar kardeşler yine görevi üstlenir, yolcuları gemiye, gemideki yolcuları adaya taşırdı:

“Bir dönem Gemlik ve Ayvalık gemileri vardı, biliyor musunuz? Gece on ikide burada elektrik yok. Makine çalışıyor, herkese veriliyor. On ikide ışıklar söner. Işıklar söndükten sonra saat ikide kalkarız. Babam [Hüseyin Yakar] bizi de alır iskeleye ineriz. Gemi iskeleye yanaşamıyordu, liman içine. Limon dışına demir atar. Babamlar üstüne yavaşır. Yolcuları bırakır. İstanbul’dan gelen özellikle Rum zengin yolcular, onları alıp getirir. Saat ikide bu olur. Üçte yine ışıklar sönerdi (Birgül Durmuş ile görüşme).

Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş. için 1952 yılında Hollanda’da yaptırılan Ayvalık ve Gemlik gemileri 1960’lı – 1970’li yıllarda Bandırma, Çanakkale ve Gelibolu hatlarında çalışmışlardır. İbrahim Günel’in aktardığına göre bu gemiler Sarayburnu’ndan çıkar, Tekirdağ, Mürefte, Karabiga, Gelibolu, Çanakkale,

Bozcaada hattını izleyerek İmroz'a ulaşır, sonra oradan geri dönerdi.²²² Birgül Durmuş da bu gemilerin Avşa adasında durduğunu eklemiştir. Çanakkale Sürat Postasının İstanbul-İmroz rotası ve sefer saatleri aşağıdaki gibidir.

ÇANAKKALE SÜRAT POSTASI			ÇANAKKALE EXPRESS SERVICE		
Gidiş - From			Dönüş - To		
Liman - Port	Gün - Day	Varış - Kalkış Arr. - Dep.	Liman - Port	Gün - Day	Varış - Kalkış Arr. - Dep.
İstanbul	Çarşamba - C. İsmi Wed. - Saturday	08.30	Gökçeada	Perşembe - Pazar Thursday - Sunday	07.00
Marmara	" "	13.30 - 13.45	Çanakkale	" "	09.00 - 09.20
Avşa	" "	14.30 - 14.45	Gelibolu	" "	10.00 - 10.15
Karadön	" "	15.30 - 15.45	Sarıbey	" "	10.00 - 10.15
Sarıbey	" "	17.00 - 17.15	Karadön	" "	10.50 - 10.65
Gelibolu	" "	18.00 - 18.15	Avşa	" "	12.30 - 12.45
Çanakkale	" "	20.30	Marmara	" "	14.30 - 14.45
Çanakkale	Perşembe - Pazar Thursday - Sunday	01.30	İstanbul	" "	11.30
Bozcaada	" "	05.00 - 05.00			
Gökçeada	" "	05.30			

Resim 24 Çanakkale Sürat Postası
(Kaynak: Ada İnsanları Belgeseli; İbrahim Günel Bölümü)

Ulaşımında Bir Dönüm Noktası

Ada ulaşımında ikinci dönem 1980'lerde başlar. Başta belirttiğimiz gibi bu bir dönüm noktasıdır, çünkü adaya yanaşabilecek büyük gemilerin tahsis edilmesi, bir yandan adalılar açısından yaşamı kolaylaştırmışken, diğer yandan da 1990'larda gelişecek kitlesel turizmin de önünü açmıştır:

"Kenan Evren cumhurbaşkanı olunca buraya geldi. İşte istek ve dileklerin neler diye sordu. Herkes de "bizim ulaşım sorununuz var," dedi. Halil amcamız var, Halil Yakar. Onun motoru vardı, onun motoruyla karşıya gidiyorduk. Kamyon geçmez, inşaat malzemesini motorla geçiriyorduk. Bir indir bir yükle, bir çuval 5 liraysa geliyordu burada 10 lira. Sonra bu dile getirildi. Kenan Evren, hala gözümün önünde, "iki tane tatbikat gemisi gelsin, bedava taşısın," dedi. Üç gün sonra geldi, iki sene bedava çektiler karşıya: kamyonlar, arabalar, insanlar hepsi. Bu arada kamyonlar da gelip gitmeye başlayınca, üzümü burada satmaya başladık." (Süleyman Balcı ile görüşme).

"Ne zaman ki Evren Paşa ihtilalden sonra Bozcaada'ya ziyarete geldi, Köken diye esnaf bir arkadaş, "İşte bizim ulaşım sıkıntılarımız var, nakliye şudur budur falan, bize bir gemi verir misiniz?" demişti. Normandiya çıkarmasından kalma eski bir gemi tamir edilip askeriye verildi, askeriye birkaç ay ücretsiz, Odunluk

²²² Ada İnsanları belgeseli, İbrahim Günel bölümü, <https://www.youtube.com/watch?v=nFRAaT-b3Ck&t=4s>

İskelesi ile Bozcaada arasında çalıştırdı. Tabii şimdiki durumu düşünürsek çok zahmetli ama bizim için çok büyük bir şeydi. Öyle bir seyahatten sonra, kamarada seyahat edebilmek çok büyük bir lüks. Tabii birkaç yıl böyle yaşadık.” (Hüseyin Kocamış ile görüşme).

Resim 25 Bozcaada Deniz Ulaşımı ile İlgili Gazete Haberleri
(Kaynak: Vildan Onur Arşivi)

Kenan Evren tarafından tahsis edilen gemiler yolcu taşımaya çok uygun değildir, buna rağmen yukarıda aktarılan koşullarla kıyaslandığında büyük bir kolaylık sağlamıştır, üstelik birkaç yıl sonra yerlerine kamarası olan, çok daha konforlu Arıburnu ve Ezine gemileri geçmiştir.²²³ Arıburnu ve Ezine 1994 yılına kadar adayla Odunluk İskelesi arasında gidip gelmiştir. 1994'ten bu yana ise, Yük Yeri ile Bozcaada arasında sefer yapan feribotlar vardır. Konforlu yolculuğu ve düzenli sefer saatleriyle bu feribotlar, adanın anakarayla bağlantısının çok daha sıkı şekilde kurulmasını sağlamıştır. Deniz yolculuğunun zorluğu ve yalıtılmışlığı imlediği zamanların aksine, feribotlar hem adanın anakarayla bağlantısı, hem de ada mekânının uzantısı gibi görülebilir. Burgazada üzerine tezinde Çankaya, ada vapurunu adanın “mekânsal içeriğinin bir parçası” olarak tasvir etmiştir.²²⁴ Çankaya'nın tezi kapsamında görüştüğü hemen herkes, “Ada vapuru için ne düşünürsünüz?” sorusuna “Vapura binince eve geldiğimi hissediyorum” demiş, vapurun evdekine benzeyen bir tür aidiyet hissi verdiğini vurgulamıştır.²²⁵

²²³ Baki Ermiş ve Ayhan Ermiş'ten aktaran Durmuş, a.g.e., s. 119.

²²⁴ Çankaya, a.g.e., s. 66.

²²⁵ Çankaya, a.g.e., s. 92.

Bozcaada feribotu da adalılarda benzer türde duygular uyandıran, adadaki sohbetlerin sürdürüldüğü bir müşterek mekândır.

Elektrik, Altyapı ve Diğer İmkanlar

Adanın fiziki yalıtılmışlığı düşünüldüğünde ulaşım kadar önemli ikinci bir nokta elektrik üretimi ve iletişim araçlarına erişimdir. Bozcaada 1989 yılından bu yana deniz altı kablosuyla ulusal elektrik sistemine bağlanmıştır. 2000 yılından beri de 17 kulelik Bozcaada Rüzgar Enerji Santrali hizmet vermekte, buradan elde edilen elektrik adadaki tüketimi aştığından, elektrik fazlası aynı kabloyla Çanakkale'ye aktarılmaktadır (Kerim Kılavuz ile görüşme). Fakat bu döneme kadar adadaki elektrik üretimi sınırlıdır. Görüşmecilerimiz Bozcaada'ya elektriğin ancak 1960'ların başında geldiğini belirtmiştir (Sinan Tekin'e göre tahmini olarak 1962 yılında). Bu tarihe kadar geleneksel yöntemlere başvurulmuş (Hüseyin Kocamış ile görüşme), elektrik hizmeti sağlandığında öncelikle uzun jeneratörler kullanılmış (Enver Evergen ile görüşme) ve bu süre zarfında gece 12'de elektrikler kesilmiş, sabah yeniden verilmiştir (Gündüz Gökçe ve Cahit Balcı ile görüşmeler).²²⁶ Görüşmecilerimiz bu dönemi şöyle hatırlamaktadır:

“Buzluğu soğutmak için tabii etlerimizi, sularımızı. Bir testi vardı. Özel, İzmir Menemen'den gelme soğutucu bir testi. Onlan kuyulara indirirdik. Şu an buzdolabındaki soğukluğu biz doğal olarak kuyudan çıkartıp içerdik.” (Hüseyin Kocamış ile görüşme).

“Valla çok öncelerde, Adanın yerlilerinde, evlerinde kuyu değil de, amforalar olur büyük. Bilir misiniz? Küp. O şekilde küpler varmış. İnsanlar buzdolabı yokken o küplerin içinde malzemelerini soğutuyorlardı. [...] Ben onu çok çok küçükken hatırlıyorum bazı evlerde. O küpleri. Daha sonra tadilatlardan geçerken o küpler tabii bozuluyor, kapatılıyor. Ama o evlerde, Rumlarda ve Türklerde o küplerden vardı. Bizim evimizde de aynıydı. Soğutucu yerine kullanılıyordu. Elektrik o zaman gece 12'de kesiliyordu. Sabah 7'de geliyordu.” (Mehmet Uysal ile görüşme).

²²⁶ Görüşmelerimiz sırasında Ruslar tarafından kurulan bir santralden söz edildi, fakat bu bilgiyi teyit etmek mümkün olmadı.

Resim 26 Altyapı ile ilgili Haberler (1988) (Kaynak Vildan Onur Arşivi)

Bu dönemde su küplerde veya depolarda biriktirilmekte²²⁷, haberler radyodan alınabilmekte (Enver Evergen, Kurtuluş Durmuş, Muazzez Kocamış ile görüşmeler), gazeteleri ise ancak Yakar, Necdet, Osman kaptanlar anakaraya geçtiklerinde getirebilmektedir (Kurtuluş Durmuş ile görüşme). Hatta olaylar ancak Yakar Kaptan'tan öğrenilebildiği için, adadılar kendi aralarında "Yakar gazetesi" demektedir.²²⁸ Aygen'in 1930'ların başındaki tanıklığı radyonun da ancak zamanla yaygınlaşabildiğini göstermiştir:

Bu senenin en mühim hatırası Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü idi. Büyük hazırlıklar yapıldı. Onuncu Yıl Marşını öğrendik...Her senekinden bambaşka bir şekilde üç gün olarak çeşitli tören ve eğlencelerle kutlamayapıldı. O yıllarda radyo daha pek yaygın değildi. Hatırladığıma göre, Bozcaada'da sadece Kaymakam Hami Bey'in evinde pilli bir radyo vardı.

*Kaymakam Beyler, ilkokul civarında bir evde otururlardı. Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla pencereye bir hoparlör koydurtmuştu. Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutkunu ben orada dinledim. İlk defa radyo görüyör ve ilk defa hoparlörden nutuk dinliyordum.*²²⁹

²²⁷ Ada İnsanları belgesi, Naile Yıldız ve İbrahim Günel bölümleri.

²²⁸ Enver Evergen görüşmemizde bir dönem okulda "Bozcaada Gazetesi" adıyla bir gazete çıkardıklarını, 150 adet adada, 150 adet ada dışında dağıtılmak üzere, 300 kopya civarında bastıklarını aktarmıştır. Biz bu arşive ulaşamadık ama mümkün olması durumunda bu gazetenin taranması adanın kendi gündemini nasıl oluşturduğunu, neyi önemli saydığını anlamak açısından önemli bir kaynak oluşturacaktır.

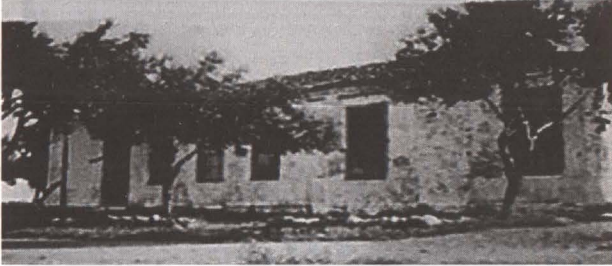
²²⁹ Aygen, a.g.e., s. 12.

1960'lara gelindiğinde, hala ana haber kaynağı radyodur. *Anayurt'ta* Dimitri'nin annesi dünyada olup bitenleri radyodan takip etmektedir. İlk televizyonlar bu dönemde adaya gelmişse de, sayıları çok sınırlıdır. 1970'lerin başlarında herhangi bir şey izlemek için hem televizyon bulunan bir eve gitmek, hem de elektrik kesintilerini aşmak gerekiyordu (Mehmet Uysal ile görüşme):

Sonradan bugünkü UEDAŞ'ın olduğu yerde bir dizel jeneratör koydular, o da hava karınca yanardı, gece 12'de de elektrikler kesilirdi. Mesela genç delikanlıydık, eniştem PTT müdürüydü, halamın kocası. Muhammed Ali'nin maçları vardı, siyah-beyaz televizyondan, onlara toplanıp giderdik, anahtar vardı PTT'de, gece [jeneratörü] çalıştırırdı öyle seyrederdik.²³⁰

Ada İçinde Karşılaşmalar

Görüldüğü üzere adada yaşam uzun yıllar zor koşullarda sağlanmış, buna mukabil ada yaşamı kendi içinde birçok karşılaşma imkânı ve mekânı etrafında şekillenmiştir.

*Resim 27 Mahfil Binası ve İçinde Ağaçları
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Örneğin şu anda artık bulunmayan Mahfil (kelime anlamı toplanma yeridir) eskiden düğünlerin, şenliklerin yapıldığı bir alandır (adalılar arasında mahfel veya mağfel şeklinde kullanımlarına da rastladık). Bozcaada'daki bu bina aynı zamanda kültür merkezi gibi iş görmüş, filmler gösterilmiş, müsamereler oynanmış, seyyar tiyatro gösterileri yapılmış, adalılar idari amirlerle burada bir araya gelmiş, adayla ilgili meseleleri burada tartışmıştır:

²³⁰ Ada İnsanları belgeseli, İbrahim Günel bölümü.

"Burada bir mahfil binası vardı işte, adanın kültür merkezi bu mahfildi. Düğünler orada yapılıyor işte, toplantılar orada yapılıyor. Kaymakam orada konuşuyor, belediye başkanı orada konuşuyor." (Enver Evergen ile görüşme).

"Şu bandıranın olduğu yerdeydi. Bütün Rum düğünleri de, Türk düğünleri de orada olurdu. Büyük toplantılar olurdu, orada olurdu. Mesela konferans falan verilecekse, belediye ile toplanılacaksa, orada toplanılırdı. Sinema da orada oynanırdı." (Cahit Balcı ile görüşme).

"Düğünler orada oluyordu. Hem Rumların hem Türklerin oluyordu. Bir aradaydık yani hep. (...) Herkes orada müracaat ettiğinde gidip yapabiliyordu. Açıldı halka." (Birgül Durmuş ile görüşme).

"Sahnesi vardı çok büyük. Salon çok büyüktü sineması içinde, Zati Sungurla İsmail Dümbüllüler buraya adaya gelir gösteri yaparlardı. Cambazlar gelir meydana kurarlardı; eski yaşantısını sonra tamamen kaybetti burası." (Nuran Güner ile görüşme).

Resim 28 Mahfilde Düğün (Tarih bilinmiyor)
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Mahfilde düzenlenen etkinlikler arasında düğünlerin özel bir yeri vardı:

"Düğünler de çok güzeldi. Mahfil vardı, orada yapılıyordu. Çok güzel hazırlıklar yapıyorlardı. Yemek yapıyorlardı, tatlı yapıyorlardı, kurabiye yapıyorlardı" (Panayota Tabla ile görüşme).

“Yani düşünler işte o zaman Rumların içinde kendi şeyleri vardı, müzik aletleri çalan Rumlar da vardı. Mesela anlar gelirdi düşünce, şu Ziraat Bankası’nın olduğu yerde-biz mahfil derdik- o zaman ince bir bina vardı.” (Sinan Tekin ile görüşme).

Bize aktarıldığı üzere, özellikle Rum düşünleri çok canlı geçmiştir. Burada küçük bir parantez açarak, şunu da belirtelim: Rumlar evlenecek kızlarına çeyiz olarak ev ve bağ, tarla veya bahçe vermiş, böylece onların geleceğini korumaya çalışmışlardır (Erkekler de genellikle çeyiz olarak babalarından bağ evi alırlardı) (Birgül Durmuş ile görüşme). Antula ve Foti Arvanitoğlu’nun anlattığı üzere,

Kız evi erkek tarafına gider ve damadı babasından isterdi. İzin alındıktan sonra düşün hazırlıkları başlardı. Rumların düşünleri pazar günü olurdu. Pazar günü önce belediyede resmi nikâh yapılır, sonra saat 14.00 gibi kilisede dini ayin yapılırdı. Dini merasim bitince Mahfil denilen düşün salonuna gidilirdi. Düşün salonunda akşama kadar eğlenilirdi. Akşam eğlenceye katılanlar dağılırlardı. Davetli olan kişiler düşün evine giderdi. Düşün evinde yemek yenilirdi. Adet olarak üç çeşit yemek yapılırdı: etli pilav, etli patates ve etli dolma. Şarap sınırsızdı. Yemekten sonra kıyafet değiştirilirdi. Mahfilde eğlenceye devam edilirdi.²³¹

“Davulcu Abbas diye biri vardı. Ezine’den gelirdi. Klarnet çalarlardı Rumların düşününde yine Ezine’den davulcular falan gelirdi. Düşünlerde pilavlar olur, kuzu doldururlar. Biri tepsiyeline alır, öbürküler kol kola girerler. Davulcu bir taraftan, klarnet çalanlar bir taraftan oyun oynarlar. Düşün evine ya da akrabaların evine geldiği zaman hepsi otururlar. Başlarlar şarkı söylemeye. Düşün evinden akrabalarından bahşiş almadan kalkmazlar. Bazen para alırlar, bazen de onlara çevre falan verirler. Benim çocukluğumun düşünleri bunlardı ondan sonra da kalmadı zaten. Davullu düşünler bitti”. (Fethi Kayaalp ile görüşme).

Mahfil dışında adalıların bir araya geldikleri diğer mekânlar sinemalar, kahvehaneler ve meyhanelerdi. Yine görüşmecilerimizin aktardıklarına göre, 1960'lara kadar filmler ya Mahfilde ya da Mustafa Özyıldırım'ın seyyar bir düzenele (bir jeneratör, küçük bir sinema makinesi, sandalyeler) kurduğu sinemada gösterilmiştir (Sinan Tekin'le görüşme). 1965'ten sonra ise adada iki tane sinema bulunuyordu: Ali Erdinç'in işlettiği, bugün Biz Bize Kafe olan, kordon boyundaki Mehtap Sineması ve Mustafa Özyıldırım'ın işlettiği, bugün Gümüş Otel olarak bilinen Yıldırım Sineması. Bunlar hem yazlık, hem kışlık sinema olarak hizmet vermiş, güzel havalarda kimi zaman adalılar Mehtap'taki filmleri kayıkla

²³¹ Antula ve Foti Arvanitoğlu'ndan aktaran Durmuş, a.g.e., s. 149.

yanaşarak denizden izlemiştir. Haftanın iki günü (Çarşamba ve Cumartesi) düzenlenen gündüz matineleeri özellikle kadınlar için önemli bir buluşma imkânı sağlamıştır (Kurtuluş Durmuş, Enver Evergen, Mehmet Uysal, Birgül Durmuş ile görüşmeler, Nadire Köken ile rehberli gezi).

"Çarşamba günleri kadınlar matinesi oluyor. Bir de cumartesi günü oluyordu yanlış hatırlamıyorsam. O zamanlar çocuklar küçük, kayınvalidem bakıyordu. Hep birlikte giderdik. Dın dın sesi de gelir makinanın arkadan. Sen de orada sinemada [...] Çok güzeldi. Mesela Filiz Akın'ın Türkan Şoray'ın filmleri, Susuz Yaz mesela. Aklımda kalanlardan birkaç tanesi." (Birgül Durmuş ile görüşme).

Resim 29 Ömer Yılmaz Taylan ve Ali Erdinç Sadri Alışık'ın "Ağlama Değmez Hayat" afişi önünde, Mehtap Sineması, 1960'lar (Kaynak Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Kahvehaneler

Adanın gündelik hayatına damga vuran bir diğer karşılaşma mekânı kahvehanelerdi. Fakat Türkler ve Rumlar alışveriş için birbirlerine gidip geldikleri halde, herkes kendi kahvesinde otururdu (Nadire Köken ile rehberli gezi). Gürüney'e göre, Türk mahallesindekiler limana yakındı: Hafız İbrahim'in, Osman Efendi'nin, Kırılı ailesinden Yeğen Osman'ın kahveleri ilk akla gelen isimlerdi. Daha içeride Hocaoglu Mehmet Efendi'nin ve sünnetçi Hasan Efendi'nin kahveleri yer alıyordu. Hüseyin Talay kahvesinin camla ayrılmış bir köşesinde berberlik yapıyor, diş çekiyor, çocukları sünnet ediyordu.²³² Fethi Kayaalp'in aktardığına göre, bu

²³² Gürüney, a.g.e., s. 56.

kahvelerde akşamları fasıllar geçilir, bir akşam muhayyerkürdi, bir akşam suzinak, bir akşam hicazkar çalınıp söylenir, babası Mehmed Şerif Bey nota okuyarak ud çalar, onun dışındakiler kanun, keman, klarnet ve darbukacı kulaktan çıkararak eşlik edermiş. Bu gelenek gramofonların gelmesiyle sona ermiş.²³³ Rum mahallesinde ise Anesti, Foti Badilari, Apostol Kalfa ve Andrea Manolidis'in kahveleri meşhurdur. Efstratios Dalı'nın kahvesinde müşterilere "denizaltı" denilen, sakızdan yapılan bir tatlı ikram edilirdi. Kahveyi Manol Leodari çeker, kahve dışında çay, ıhlamur ve somata (acı ve/ya tatlı bademlerin şekerle kaynatılmasıyla yapılan bir tür şurup) içilirdi.²³⁴ Adalılar ancak bağbozumundan sonra para kazandıklarından, o döneme kadar kahvelere borçlanırlar, borçlar bir tahta parçası üzerine atılan çiziklerle takip edilirdi.²³⁵

Resim 30 Efstratios Dalı'nın Kahvesi (Kaynak: Vildan Onur Arşivi)

Bugün Eski Kahve olan yerde Süleyman Berberoğlu'nun kahvesi bulunurdu. Süleyman Berberoğlu oğlu Alaaddin'le birlikte Ada Gazozu'nu ürettiyordu:

"Şu köşe Eski Kahve. Orası kahveymiş, şu arada, şimdi geçerken gösteririm, orada da gazoz yapıp şişeliyorlarmış. O zaman buzdolapları yokmuş kuyulara sarkıtıyorlarmış, sepetleri, onların içinde soğuyan gazozu çıkartıp servis yapıyorlarmış. İşte kaç kişi, üç kişi geldi bize üç tane gazoz, oradan üç tane beş tane alıp servis yapıyorlarmış" (Yahya Taşpınar'la rehberli gezi).

²³³ Ali Kayaalp ile kişisel yazışma.

²³⁴ Gürüney, a.g.e., s. 56.

²³⁵ Gürüney, a.g.e., s. 56.

"Gazoz fabrikası vardı, benim arkadaşımın babası işletirdi. Kendileri yaparlardı gazozlarını kahvelere verirlerdi. Sadece adaya üretirlerdi, ancak yetiştirirdi zaten" (Nadire Köken ile rehberli gezi)

"Yahya Göztepe'nin evinin karşısındaki evde, küçük, tek katlı, eski hamamın orada gazoz dükkânı vardı. Sade gazozlar yaparlardı, Alaattin gazozları. Bir de zannediyorum meyve suyunu veya kolasını yapıyorlardı. Dayımın oğluyla orada gazoz doldurmaya giderdik. Baskılı bir makine vardı. Asit oluşturan bir tüp vardı. Baskı yapan bir makineyle elle gazoz şişelerini doldururduk. Böyle tahta kasalar içinde piyasaya –şehir dışında değil şehir içinde- satışını yapardı. 1965'lerde falan zannediyorum." (Hüseyin Kocamış)

Bugün maalesef ada gazozunun da üretimi durmuş, fakat adı bir dönemi adada geçiren hemen herkesin hafızasında kalmıştır.

Eski Kahve

'Eski Kahve...1950'lerden önce Türk Mahallesi'ndeki iki kahveden biriymiş Eski Kahve. Hemen karşısında yer alan ve Hasan Cantürk tarafından işletilen diğer kahvenin aynı zamanda sünnetçi, berber, dişçi ve pansuman işi de yaptığını o günleri hatırlayarak ve tebessüm ederek anlatıyor Veli Göztepe.

Eski Kahve'yi eskiden Süleyman Berberoğlu işletiyormuş. Kahvenin önündeki kısım o vakitlerde biraz daha yüksekteymiş. Çünkü önünden dere geçiyormuş. 1975'lere kadar kahve olarak işletilen bina daha sonra işçilerin kaldığı bir ev haline dönüştürülmüş. Bağda çalışan işçilerin yatakhanesiymiş. 2007 yılında ise şimdiki halini almış ve adı da 'Eski Kahve' olmuş.

O zamanlar kahveye gelenlerin çoğu, hatta neredeyse tamamı Türklerden oluşmuş. Cami cemaati geldiğinde, akşam üzeri hareketlenirmiş. Sabit müşterileri varmış, bağ işçileri de uğrarmış kahveye. O zamanlar kadınlar sokağa da çok çıkmadığından kahvelerde de kadınlara rastlamak pek mümkün değilmiş.

Veli Amca'nın anlattığına göre, çay, kahve, gazoz ve en çok da "somata" içilirmiş. Somata acı bademden yapılan bir nevi şurupmuş ve üzerine tarçın ekilirmiş. Elbette Oralet de yine her kahvenin olduğu gibi Eski Kahve'nin geçmişinde de her daim olmuş. Buzdolabı olmadığı için gazozlar kuyuya sallandırılırmış.

Kahve sabah erkenden açılır, yatsıdan sonra da kapanırmış. Pişti, blum, 66, domino ve tavlâ oynanırmış. Radyodan ajans haberleri dinlenirmiş. Radyo daima açık olurmuş.

70'lerden sonra sahillere kafeler açılınca içerlek kalan kahveler cazibesini yitirdi, diyor Veli Amca. Türk mahallesinde dört, Rum mahallesinde beş kahve varmış. Rumlar çok fazla Türk kahvelerine gelmezlerse de, Türkler arada sırada Rum kahvelerine gidermiş o vakit.'

"Geçmişten Günümüze Eski Kahve", *Mendirek*, sayı: 29, Şubat-Mart 2019, s. 14.

Meyhaneler

Adalıların bir araya geldikleri bir diğer mekân da meyhanelerdir. Meyhaneler daha çok Rumlar tarafından işletilmiş, fakat Rumlarla Türkler içli dışlı bir şekilde, hep birlikte oralarda eğlenmiştir (Nadire Köken ile rehberli gezi). Melpomeni Muradoğlu, Rumların meyhaneye gelmek isteyen Türk erkeklerine eşleri, kız kardeşleri veya arkadaşları olan bir kadının onlara eşlik etmesini şart koştuğunu, yalnız erkeklerin kabul edilmediğini, çünkü herkesin kadınlı-erkekli eğlendiğini anlatmıştır.²³⁶

İlk meyhane 1945'ten sonra Andrea Manolidis tarafından açılmıştır. Oğlu Manol Manolidis, Andreas Grivanos, Niko Tapsara, Panayi Sarando ve Simyon Salto, Türkler arasında Hasan Özkan, Nevzat Özduvan, kardeşi Muzaffer ve oğlu Nuri bilinen diğer meyhanecilerdir (1960-75 yılları arasında).²³⁷ Fakat kuşkusuz bütün bu isimler arasında en iyi bilinen, en çok hatırlanan isim Vasil Efstratiyu'dur. Vasil Bey'in bu kadar iz bırakmış olmasında yıllar boyunca balıkları temizleyip hazırlayan, mezeleri pişiren eşi Atanasia Efstratiyu'nun payını da vurgulamak gerekir.²³⁸ Bununla birlikte Vasil Bey yalnızca pişirdiği balıklar ve çaldığı kemaniyla değil, meyhanede tesis ettiği rakı içme adabıyla da hatıralarda kalmıştır:

"O meyhanede, yani meyhane dediğimiz şu odayı bir kare haline getirin. Vasil'in meyhanesinde. Biz beraberiz. Bir gün, bir tek gün yani bir küfür, hiçbir şey duymadık. Hiç duymadık öyle bir şey. Vasil birisi fazla içse, orada bir pozunu değiştirir. Karşı bir şey yapar böyle, onlar da anlarıydı." (Gündüz Gökçe ile görüşme).

²³⁶ Açık Radyo, Deniz Aşırı programı, Madam Melpo ile Sohbet: II. Bölüm, <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/madam-melpo-yla-sohbet-ii-bolum>

²³⁷ Gürüney, a.g.e., s. 68.

²³⁸ Meyhanecilik bir erkek mesleği gibi düşünülse de, mutfağı ayakta tutanların kadınlar olması kuvvetle muhtemel. Bu anlamda meyhanelerin tarihini kadınlarla ilişkili olarak yeniden yazmak da başka bir hat açmak açısından önemli görünüyor.

*Resim 31-32 Vasil'in Meyhanesi,
Her iki resimde de en sağda Vasil Efstratiu
(Kaynak: Vildan Onur Arşivi)*

Vasil'in Meyhanesi

'Çanakkale ve Çardak'ta fıçıcılık yaparken mevsimlik işçiliğin canına tak dediği Vasil Efstratiu 1958 yılında eski belediye binasının yanındaki köşede yer alan dükkânı bankadan kredi kullanarak satın alır. Meyhane açar. Varlıklı bir adam değildir Vasil Bey bu yüzden çok çalışır. Kısa sürede borcunu öder. Meyhanesi kısa sürede adanın sevilen mekânlarından biri olur. Güler yüzlülüğü, efendiliği, yemeklerinin lezzetive en önemlisi neşelenince kemanını alıp dostlarına müzik ziyafeti çekmesi meyhaneyi en tercih edilen yer yapar. Kemanı Vasil Bey için çok değerlidir. Onu dükkânda tutmaz. Meyhanede

çalacağı zaman evinden birisiyle getirttiğinde mutlaka "şifreli" ister evdekilerden. Gönderdiği kişiye anahtarlığını verir ve evden o anahtarlığı görmeden kemanı vermezler. Daha sonraları Almanya'dan bir pikap getirir Vasil Bey ve meyhanede muhabbetler koyulaşınca hafiften Rumca ya da Türkçe çalan bir plak döndürür. Her sabah evde bir kaşık reçel ve bir bardak sudan oluşan kahvaltısından sonra Vasil Beyin ilk işi balıkçı barınağına gitmektir. Erkenden balıklarını alır, arka denizde temizler ve hazırlar. Dükkânda kömür ızgarasını yakar, külle örter. Daha sonra diğer alışverişini yapar. Domatesli kalamarı, ahtapot salatası, kâğıtta kaşarlı pastırması dillere destan olur. Adalılar için bir sosyal kulüp gibidir meyhane. Memurlar, esnaf, nadiren gelen turistlerin vazgeçilmez mekânıdır. Özellikle kış geceleri saat 22.00'den sonra lüks lambasının sarımtırak ışığında neşeli kahkahalar meyhanenin içinde kalmaz dışarı taşar. Hafta sonları daha çok Rum ailelerdir müşterileri... Bir de daimî müşterileri vardır: en yakın dostları Osman Kaptan ve Fıçı Stelyo...Meyhanenin en büyük neşe kaynaklarından biri olan küçük oğlu Apostol'un yerden fırlatarak oldukça yüksek tavana kağıt para yapıştırması numarasının sırrı tıpkı lezzetli ızgara köftesinin reçetesi gibi hala bilinmemekte...'

Vildan Onur, *Bir Ada Fenomeni: Vasil'in Meyhanesi*

(Kaynak:<https://tenedos-bozcaada-tenedos.blogspot.com/2010/12/bir-ada-fenomeni-vasilin-meyhanesi.html>)

Bugün bu meyhane kültürü de adanın içine kapalı ama yaz-kış canlı gündelik yaşamı da yerini "turist bakışına" (bu kavramı önceki bölümde tartışmıştık) göre şekillenmiş yeni bir ritme bırakmıştır: Ada kıyın neredeyse bomboştur, yazın ise fazla dolu. Oysaki 1990'lara kadar Mahfili, kahveleri ve meyhaneleriyle, 2000'lere kadar çay bahçesi ve pazarıyla yaz-kış nüfusu dengeli, insanların ihtiyaçlarını ada içinde karşılayabildikleri,²³⁹ farklı vesilelerle birbirleriyle karşılaşabildikleri bir ada karşımıza çıkar. Bu dönemde ada ahalisi içindeki ilişkilerin kişiselliğini herkesin bir lakabı olmasından anlamak mümkündür. Bu lakaplar kimi zaman bir mesleğe, kimi zaman kişinin karakterine veya bedenine özgü bir niteliğe, kimi zaman başından geçen bir olaya işaret eder; insanların birbirlerinin yalnızca adlarını değil, aynı zamanda hikâyelerini de bildiğini ele verirdi. Kuzukulaklı Ahmet (çok sakindir), Topal Taki, Deveçamı Muzaffer (Birgül Durmuş ile görüşme); gülünce altın dişleri görünen yakışıklı Altındış Ali Bey, tenekeci Pepe (peltek) Kiriyo (Fethi Kayaalp ile görüşme); dikiş makinası kullanmayı öğrenen Singerci Hasan

²³⁹ Esma Boruzan'a göre yakın zamana kadar tüm ihtiyaçlar ada içinde karşılanabilmekteydi, şimdi oğluna ayakkabı almak için bile karşıya geçmesi gerekiyor. Bkz. Ada insanları belgeseli, Esma Boruzan bölümü.

(Enver Evergen ile görüşme); Elmacı Nuri (Gündüz Gökçe ile görüşme); en namlı süngerci Deli Yorgi (Kerim Kılavuz ile görüşme); Deli Hüseyin (Ramazan Taşpınar ile görüşme); Aksona Mehmet, Kako Süleyman, Koreli (Kurtuluş Durmuş ile görüşme), Fıçı Stelyo (Mehmet Uysal ile görüşme); Kedi Ahmet (Sinan Tekin ile görüşme); bugün artık adlarını ilk kimden duyduğumuzu hatırlamadığımız Kahveci Süleyman ve Yanık Ömer ve bizzat kendileriyle görüştüğümüz Sinek Sinan (Tekin) ve Fıstıkçı Mehmet (Uysal) adanın lakaplı günlerinden hatırlarda kalan ana karakterlerdir.²⁴⁰ Herkesin birbirini tanıdığı, “anahtar kapımızda yattığımız” (Birgül Durmuş ile görüşme) bu dönem, görüştüğümüz herkes tarafından özlemle yad edilmiştir.

²⁴⁰ Bozcaada'daki lakaplar aynı zamanda Çanakkale Demokrat gazetesi tarafından haberleştirilmiştir. Mehmet Uysal'ın hatırladığına göre, 1950'lerde lakaplarıyla bilinen kişiler şunlardır: Bolşevik Panayı, Cübbeli Ahmet, Banker Selahattin, Kocapara Kadir, Anbarlı Mehmet, Aksona Harun, Börekçi Kamil, Sarı Şevket, Kara Ahmet, Cega Nikola, Rodoslu Enver, Binlik Mehmet, Gadagada Hasan Demirkol, Patata Şerafettin, Yakar Kaptan Halil, Cugili Ahmet, Binlik Mehmet, Buruşuk Mehmet, Kadiyoran Ali, Pantolan Ali, Kedikesen Kadir Yalçın, Patapat Hasan, Mafya Mustafa, Papu Hasan, Toto Metin, Fıstıkçı Mehmet Uysal, Kaz Halil, Dıgıdık Mustafa, Zogu Ahmet, Habeş Hüseyin, Aleksi Salim, Pamuk Hasan, Fıçı Stelyo, Terzi Niko, Arnavut Teologa, Delikanlı Hirosta, Varyemez İbrahim, Kör Andon, Kahveci Apostol, Arap Yorgi, Davulcu Niko.

Bkz. “Bozcaadalıların Lakapları”, 21 Mayıs 2015,

<http://www.canakkaledemokrat.com/haberdetay/Bozcaadalilarin-Lakapları/6170>

5. ÇOCUKLUK, GENÇLİK VE EĞİTİM

Adadaki çocukluk ve gençlik deneyimleri de yukarıda tarif ettiğimiz yalıtılmışlık ve karşılaşma çerçeveleri içinde gelişmiştir. Aynı dönemde anakarada yaşayanların çoğuyla benzer bir yoksunluk içinde, buna mukabil doğayla iç içe geçmiş, denizle ilişkilendirilmiş, ailelerin birbirlerini tümüyle tanıdıkları bir çocukluk deneyimi aktarılmıştır. Örneğin Esmâ Boruzan, Ada İnsanları belgeselindeki tanıklığında çocukluğunda adanın “rahat, güvenilir, huzurlu” ortamının tadını çıkardığını, aynı deneyimi kendi çocuğuna da yaşatmak istediğini belirtmektedir. Muharrem Yıldız’ın ifadesiyle,

“Bozcaada’da çocuk almak çok avantajlı bir şeydir. Çünkü adadaki herkes babanı-anneni tanıdığı için herkes herkesin çocuğunun da terbiyesinden sorumludur. Çocukluğumdan onu hatırlıyorum, yanlış bir iş yaptığımız zaman başka bir yetişkin bize sanki babamızmış gibi müdahale edebilirdi. Kulağımızı da çekerdi. [...] Sadece ilişkilerdeki yakınlığı ve duygusallığı ifade etmek açısından söylüyorum. Dolayısıyla çocuğu, anne babasının çok merak etmemesinin nedeni zaten gözü arkada değil. O nedenle biz her yerde oynardık. Tepelere çıkardık. Bağılara giderdik. Deniz kenarları bilmem ne. İşte kirpi, kirpi deriz biz denizkeşanesi çıkarır yerdik.” (Muharrem Yıldız ile görüşme).

Görüşmecilerimiz oyuncakları kendilerinin yaptıklarını, çelik çomak, tombala, kızma birader (Kerim Kılavuz ve Birgül Durmuş ile görüşmeler) gibi oyunlar oynadıklarını şikayetten ziyade neşeyle hatırlamaktadır:

“Oyuncak yoktu ki zaten. Kendi aramızda yaptığımız oyuncaklar vardı. Ne vardı? Böyle kelebekleri üst üste koyardık. Karşıdan top atardık [...] Tombala denirdi [...] Bir de bir çam kozalağı atardık ortaya. Birisi ebe olurdu.” (Cahit Balcı ile görüşme).

“Mesela tahtadan direksiyonlu, tekerlekli araba yapardık [...] Oyuncak olmadığı için mecburen kendi oyuncaklarımızı kendimiz yapardık. Yani rahat bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirdik.” (Sinan Tekin ile görüşme).

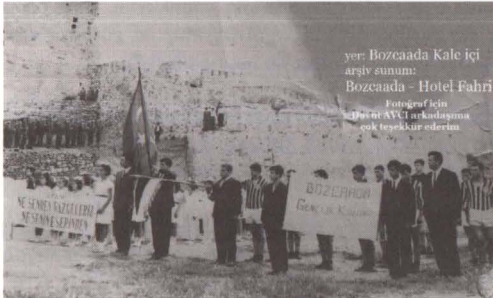
“[Babam] Küçük külâhlar şeyler yapar tenekeden. İçine saklar. İki gruba bölerdi bizi. Yüzüğü bulmaca. Hangi taraf bulursa ötekine ceza verir. Tombala. Kızma birader çok oynatırdı. Tahtadan çizirdi kendisi. Yani babam kendi kendine yaratırdı bize.” (Birgül Durmuş ile görüşme).

Aktarılanlardan çıkarabildiğimize göre, adada büyüyen çocuklar için temel belirleyicilerden biri okul hayatıdır. Tahmin edilebileceği gibi, adadaki okul sayısı

ve eğitim imkânları sınırlıdır. Okul hayatı adalılar için hem milli eğitim sistemi içinde yetişmenin, hem de bazı etkinlikler ve kulüpler aracılığıyla müfredatla sınırlı olmayan bir dünyaya açılmanın yoludur. Adanın eski öğretmenlerinden Enver Evergen, görüşmemizde, kurdukları gençlik kulübünün Kemallı, Geyikli ve Mahmudiye gibi yerlerde futbol maçları yapmaya gittiğini, tiyatro oyunları sergilediğini anlatmış; öğretmenlerin Türk Halk ve Sanat Müziği korolarını yaşama geçirdiğini ifade etmiştir.

Resim 32 Görüşmecilerimizden Enver Evergen ile ilgili haber (1983)
(Kaynak: Vildan Onur Arşivi)

Resim 33 Bozcaada Gençlik Kulübü (Tarih Bilinmiyor)
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

*Resim 34 Futbol Oynayan Gençler (Ağustos, 1965)
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Okul hayatı aynı zamanda çalışmamızın önceki bölümlerimizde aktardığımız ve adanın Rum ve Türk cemaatleri arasındaki ilişkilerin de önemli bir veçhesini oluşturmaktadır. Adadaki okullar gerek erken Cumhuriyet'in Türkleştirme politikalarından gerekse Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimlerden ve bu gerilimler neticesinde çıkarılan yasalardan fazlasıyla etkilenmiştir (süreci aşağıda detaylı bir şekilde açıklıyoruz). Rum nüfusun göçmesindeki temel etkenlerden birisi adadaki Rum okullarının 1964 yılında tamamen kapatılması ve Rum nüfus için ana dilinde bir eğitim imkânının kalmamış olmasıdır.²⁴¹ Bu da adadaki eğitim hayatının demografik ve ekonomik dönüşüm üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

²⁴¹ "Burada eğitimi kapatıverince Türkiye mecburen gittiler. Okutmak için. Önce gençler gittiler, sonra anne-baba derken, yaşlılar kaldı. Yaşlılar da birer birer, ölünceye dek çocuklarına hasret gittiler. Çünkü çocuğunu okutmaya diye gönderen askerlik yapmadığı için bir daha Türkiye'ye gelemedi." (Nuran Güner ile görüşme).

*Resim 35 Bozcaada Rum İlkokulu (Tarih Bilinmiyor)
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Cumhuriyet Döneminde Bozcaada'da Okullar

Bozcaada'daki ilk eğitim kurumunun ne zaman açıldığına dair kesin bir bilgiye rastlamamış olmakla birlikte, Şemsettin Sami'nin *Kâmûsü'l- a'lâm*'ına (1889) göre adada bir rüştiye mektebi, bir medrese ve Rumlara mahsus bir rüştiye ve bir idadiye olduğunu bilmekteyiz. Ali Cevâd Bey'in *Memâlik-i Osmâniyye'nin Târîh ve Coğrafya Lügatı*'na (1913) göre ise adada bir rüştiye ve beş sıbyan mektebi bulunmakta olup toplam öğrenci sayısı 550'dir.²⁴² Bu bilgileri detaylandırmak mümkün değilse de, görüşmelerimiz aracılığıyla Cumhuriyet öncesinde adada biri kız, diğeri erkek öğrenciler için olmak üzere iki Rum okulu bulunduğunu teyit edebiliyoruz (Atanasia Efstratiyu ile görüşme). Macar, bu iki okulda 1923 öncesinde (tam hangi tarih olduğu belirtilmemekle birlikte) 450 öğrenci okuduğunu aktarıyor.²⁴³ Gürüney'in kayıtlarına göre ise, adadaki kızlar okulunun adı Pinelopio'dur ve bu okul, 1856-1922 yılları arasında yıllık yaklaşık 200 öğrenciye eğitim vermiştir.²⁴⁴ Kızlar Okulu Kimisis tis Theotokhou Kilisesi ile bugün Ege Otel olarak hizmet veren bina arasında büyük, bahçeli bir yapıdır. Bu

²⁴² İki kaynağı da aktaran Aygen, a.g.e. Bu bilgilere dikkat çektiği için Vildan Onur'a teşekkür ederiz.

Araştırma ekibimizden Murat Arpacı *Kâmûsü'l- a'lâm*'daki "Bozcaada" maddesini yeniden okumuştur. Buna göre özetle, Bozcaada ahalisi 7663 kişiden ibaret olup, 4121'i Müslim ve Türk, küsuru (yani kalanı) Rum'dur (3542). Mahsulünün başlıcası üzumdür. Şarabı meşhurdur. Adada 3 cami, 1 tekke (dergah, tekke), 1 medrese, 1 kilise, 1 rüştiye ve Rumlara mahsus zükur (erkekler) ve inas (kadınlar) için münasip rüştiye ve idadiye vardır ("Bozcaada", Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l- a'lâm*, Cilt: 2, İstanbul, 1889 (Hicri: 1306), s.1831).

²⁴³ Macar, a.g.e., s. 373. Macar bu bilgiyi şuradan alıyor: İmbros (Atina İmrozlular Derneği dergisi), 18-19, 1993, s. 21.

²⁴⁴ A.g.e., s. 14. Atanasia Efstratiyu ile bu bölümde eksik bilgileri tamamlamak üzere yeniden görüşen Vildan Onur'a teşekkür ederiz.

yapı daha sonra yıkılmış, parsellenmiş ve bu parseller üzerine birçok ev inşa edilmiştir (Atanasia Efstratiyu ile görüşme).

Erkekler Okulu ise bugünkü Ege Otel binasında yer almaktaydı; Cumhuriyetin ilanı ve azınlık okullarının kapatılmasıyla İstiklal İlkokulu'na dönüştürülmüş ve eğitim, okulun bugünkü binasına taşınmasına kadar orada sürdürülmüştür. Bozcaada'nın eğitim tarihindeki ilk önemli kırılma işte budur. Giriş bölümünde aktarıldığı üzere, 1151 Sayılı Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun (1927), Lozan Anlaşması'nın 14. maddesi ile söz konusu adalara taahhüt edilen idari özerkliği sekteye uğratmış; bu bağlamda ilgili kanunun 14. maddesi eğitimi, Maarif Teşkilatı Hakkındaki Kanun ve İlk Tedrisat Kanunu'na bağlamıştır. Kaya'nın dikkat çektiği gibi, bu müdahalenin gerekçesi, azınlık okullarının "ayrı duygu ve düşünce, değişik kültür ve davranışa sahip insanların yetişmesine sebep olduğu ve bunun da ülkede milli kültürün gelişmesini büyük ölçüde engellediğine" duyulan inançtır.²⁴⁵ Bu minvalde, yine 14. maddede yer alan "Tedrisat Türkçe, umumi, meccani ve ladinidir" ifadesi, Rum cemaatinin çocuklarına okul müfredatı dahilinde din ve dil eğitimi verme imkânını ortadan kaldırmış; aynı zamanda eğitimin ladinî (seküler) olması gerektiği ilkesini getirmiştir. Söz konusu dil ve din eğitimleri ancak ders saatleri dışında ve teftişe tabi tutulmak koşuluyla, Rum ahalinin ücretini kendi karşılayacağı öğretmenler tarafından verilebilecektir. Rum öğretmenlerden Türkçe sınavına girmeleri de istenmiştir (1925).²⁴⁶ Böylece Rum okulları kapatılmış ve adada eğitim İstiklal İlkokulu'nda sürmüştür. Rum cemaatinin Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi Hukuki İşler ve İnsan Hakları Komitesine verdiği bilgilere göre, Bozcaada'daki okul kapatıldığında öğrenci sayısı 240'ın üzerindedir.²⁴⁷

Resim 36 Bugün Ege Otel
(Kaynak: <http://egeotelbozcaada.com/otel.html>)

²⁴⁵ Kaya, Nurcan, *Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler Projesi Alan Araştırma Raporu, Cilt 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 2. Kaya bu gerekçeyi Milli Eğitim Bakanlığı'nın web sayfasından aktarıyor: http://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilapları/egitim/tevhibi_tedrisat.htm

²⁴⁶ Macar, a.g.e., s. 374.

²⁴⁷ Rapor, a.g.e., s. 8.

"Mesela okulumuz, Ege Otel var ya, orası İstiklal İlkokulu'ydu, Cumhuriyet mahallesindeki. Ben orada okudum. 62 senesine kadar orası ilköğretim olarak kullanıldı. Daha önce orası Rum okuluydu. Cumhuriyet'ten sonra bizim bütün büyüklerimiz orada okudu. Orayı Özel İdare aldı, şimdi otel oldu, şahıs malı oldu." (Nadire Köken ile görüşme).

Nadire Köken'in de vurguladığı gibi, adada büyüyen çocukların hemen hepsinin yolu bu binadan geçmiştir. Bu bağlamda en erken tanıklıklardan biri, çocukluğunu 1920'lerde Bozcaada'da geçiren Saadettin Aygen'in *Bozcaada* kitabında yer almaktadır. Aygen'in babası hem ilkokulun başöğretmeni, hem de ilköğretim müdürüdür ve karma eğitime geçiş sürecini o düzenlemiştir:

8 Ocak 1924'te Necati Aygen (babam) 50-60 kadar öğrenciyi üç sınıf üzerine düzenleyerek öğretime başlamış ve Rum Okulu İstiklal Okulu haline getirilmiştir. Bu okul, Kiliseden kuzeye doğru bir sonraki sokaktaydı. Altı boş bir depo halindeydi. Daha sonra resmini gördüğümüz İstiklal Okuluna geçildi [okulun bugün hizmet verdiği bina]. İstiklal Okulu, 5 sınıflı idi.²⁴⁸

Ben, ilkokula, 1928 yılında Bozcaada İstiklal İlkokulunda başladım. O sene yeni yazı kabul edilmiş, babam beni bir numaraya kaydettirmişti. Bu sebeple okul kaydım 1 No.lu Mehmet Saadettin'dir. Okul, Rum mahallesinde iki katlı bir bina idi. Fakat alt kat daha ziyade depo ve bodrum olarak kullanılıyordu. Ön ve arkada bahçesi vardı.

Birinci sınıfta öğretmenimiz Celal Beydi. Celal Bey Giritli olup Rumca da bilirdi. Rum çocuklarını okula alıştırmak için babam, Celal beyi birinci sınıfta vazifelendirmişti.²⁴⁹

Cumhuriyetin bu ilk dönemine dair fazla kaynağa ulaşamamış olmakla birlikte, Rumca bilen bir öğretmenin görevlendirilmiş olması, adadaki Rum cemaatinin etkisinin ve Türkçe eğitime geçişi yumuşak bir çerçeveye oturtma çabasının bir işareti olarak okunabilir. 1923 Bozcaada doğumlu Fethi Kayaalp'in tanıklığı da belirgin bir Türkleştirme vurgusuna rağmen, bu dönemden aklında kalan esas duygunun dostluğa işaret ettiğini göstermektedir:

"İlkokulu orada bitirdim, ilkokul arkadaşlarımın hepsi Rum çocuklardı. O mahallede oturduğum için. Ama Rum mahallesindeki çocuklarla Türk mahallesindeki çocuklar arkadaştı, zaten okulda birleşiyordu [...] Evvela şunu

²⁴⁸ Aygen, a.g.e., s. 106-7.

²⁴⁹ Aygen, a.g.e., s. 8.

anlatayım: O zaman Türkçe konuşmak mecburdu, Rum çocukları da Türkçe bilirdi. Biz yazın bir ay bağdaki evimizden Rum çocuklarla birlikte okula gelirdik.” (Fethi Kayaalp ile görüşme).²⁵⁰

Çocukluğunu 1930’larda yaşamış görüşmecimiz Muazzez Kocamış da, kendisine okul arkadaşları sorulduğunda “Rum-Türk belli değildi ki, tabii oynardık” demiştir. Okula 1942 yılında başlayan Atanasia Efstratiyu İstiklal İlkokulu’nda Rum-Türk, kız-erkek karışık okuduklarını, evde yedikleri öğle yemekleri dışında bütün günü okulda geçirdiklerini hatırlamaktadır. Elbette bu birkaç tanıklık genelleme yapmak için yeterli olmamakla birlikte, kaydedebildiğimiz anılar okul yaşamına etki eden asıl gerilimin 1960’lardan sonra hissedildiğine işaret etmektedir.

Bozcaada’nın eğitim tarihinde ikinci önemli kırılma, 1151 sayılı Kanunun 14. maddesinin değiştirilmesiyle Rum okullarının yeniden açılmasıdır (1952). Bu dönemde Amerika’ya, Avustralya’ya, Midilli’ye göç imkânı olanlar para gönderir; imkânı olmayanlar başka türlü yardımlar yapar, örneğin Atanasia Efstratiyu’nun babası küfesinde kum taşır; böylece okul yeniden açılır (Atanasia Efstratiyu ile görüşme). Stefanos Tenedios babalarının, dedelerinin bu okulu kayalardan, taşlardan elleriyle yaptığını aktarmıştır.²⁵¹ Türkler de, örneğin Arallar da çok yardım eder (Atanasia Efstratiyu ile görüşme). Gürüney’e göre bu okulun öğrenci sayısı yılda ortalama 170’tir.²⁵² Görüşmecimiz Nuran Güner’in aktarımıyla,

“Sonra okul açıldı onlara, ayrıldık. Türk Okulu, Rum okulu diye. Rum okulu 6 yıl eğitim veriyor, hem Yunanca hem Türkçe hem İngilizce veriyorlar. Ve bizim o zaman 97 okul mevcudu, onların 120 - ki ondan sonra daha da kalabalıklaştılar. Bir ara onların 200’e falan çıktı çocuk sayıları, merasime indikleri zaman bütün meydanı doldururlardı. Öyle dönemlerdi, çok güzeldi.” (Nuran Güner ile görüşme).

²⁵⁰ Fethi Kayaalp’in başka bir bağlamda aktardığı okul anıları da şöyle – burada Celal Bey’in adı yine geçmekte:

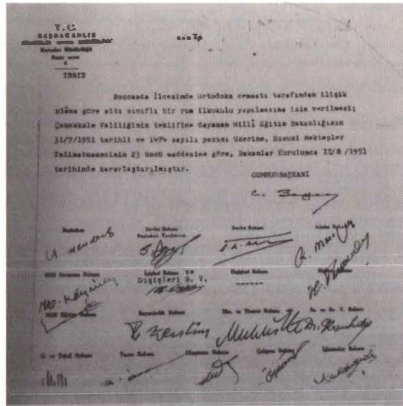
Adadaki okulun güzel marangoz takımları vardı; araç gerek hem yeni hem boldu. Resim hocamızın adı Enver Bey’di. İzmir’de muallim mektebinde okumuştı; keman çalardı. Bize kum ve tutkalla kabartma bir Türkiye haritası yaptırmıştı. Fakat denizleri, nehirleri, gölleri nasıl boyayacağız? Derken hocamız bir çanta çıkardı; içinde tüpler, boyalar, fırçalar. Onları kullanarak haritayı bitirdik. Resim malzemelerini ilk orada gördüm.

Diğer derslere önce Aziz Bey geldi ama hastaydı, bıraktı dersleri. Onun yerini Giritli Celal Bey aldı. Latin harflerini Celal Bey’den öğrendik. Adalılar Latin harflerini çabuk öğrenmiştir. Rumların alfabetiyle Latin alfabesi benzerdi; onlar hemen öğrendiler.

Aktaran Kayaalp, Ali, “Temkin bu işin anahtarıdır; dürüstlük ise olmazsa olmazı”, Fethi Kayaalp ile söyleşi, İstanbul Art News, Kasım 2015.

²⁵¹ Stefanos Tenedios ile kişisel yazışma.

²⁵² Gürüney, a.g.e., s. 14.

*Resim 37 Rum Okulunun Yeniden Açılmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı (1951)
(Kaynak: Gürüney, a.g.e., s. 15)*

1950'ler bu anlamda olumlu başlamıştır. Yine de Rum okulu öğrencilerinin Türkiye Devleti'nin milli eğitim mantığından muaf olduğunu söylemek mümkün değildir. Antula Arvanitoğlu'nun aktardığına göre 1957 yılında 10 Kasım anma törenleri için Rum okulu müdürü öğrencilerle görüşmüş, kız öğrencilerin başlarına siyah kurdele takmalarını, beyaz çorap, siyah ayakkabı ve siyah önlük giymelerini; erkeklerin ise yakasız siyah önlük, beyaz çorap, siyah ayakkabı giyerek okula gelmelerini istemiştir. Rum okulu tek tip kıyafetle, siyah bir şekilde anma törenine katılmış ve öğrenciler adalıların takdirini toplamıştır.²⁵³

Aslında Arvanitoğlu'nun bu anısı, 1950'lerin sonlarına doğru yükselen gerilimin bir işareti olarak da okunabilir. 1958'de Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türk okullarını kapatması, okullaşma sürecine etki eden politikalar açısından önemli bir adımdır. Bozcaada'ya baktığımızda, 1960'lara gelindiğinde adanın eğitim hayatına damga vuran iki önemli gelişme karşımıza çıkar. Bunların ilki, 1961 yılında yeni bir ilköğretim binası inşaatına başlanması ve 1961-1962 eğitim-öğretim yılında ilkokulun bu yeni binaya taşınmasıdır. İstiklal İlkokulu'nun mevcut binası Cumhuriyet Meydanı'ndaki bu yapıdır.

²⁵³ Antula Arvanitoğlu'ndan aktaran Durmuş, a.g.e., s. 117.

Resim 38 Bugün Sağlık Ocağı Olarak Kullanılan Rum Okulu (Tarih Bilinmiyor)
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

İkinci gelişme, 16 Temmuz 1964'te yürürlükten kaldırılan 14. maddenin yeniden uygulamaya konmasıyla Rum okullarının tekrar kapatılması ve Rum öğrencilerin Türk okuluna naklidir (aşağıdaki 1966 tarihli fotoğrafta çok sayıda Rum öğrenci olması da bu gelişme ışığında okunabilir, bkz. dipnot 254). Bu gelişme bir yandan Batı Trakya'daki Türk okullarının kapatılmasına bir cevap, diğer yandan da Kıbrıs olaylarıyla yükselen gerilimin bir yansımasıdır. Böylece Rum okulları bir kez daha kapatılmış, Bozcaada'da Rum İlkokulu olarak kullanılan bugünkü Sağlık Ocağı ve o dönemde yine tamamen Rum ahalinin imkânları dahilinde inşaatı devam eden kreş/düğün salonu (bugünkü Mahalli İdare Başkanlığı Sosyal Tesisleri) binasına el konmuştur. Enver Evergen'in aktarımıyla,

"Ondan sonra, askeri hükümet olumca biz de onların okullarını kapattık. Ben o zamanlar müdür yardımcısıydım. Müdür de Gökçeada cemaat başkanı Vangel Marangoz. Kaymakam, ilkokul müdürü ve ben üçümüz birleştik, Vangel Marangoz'a "okulu teslim et" dedik." (Enver Evergen ile görüşme).

*Resim 39 İstiklal İlkokulu'nun Yeni (Mevcut) Binası, 1966²⁵⁴
(Kaynak: Vildan Onur Arşivi)*

Daha önce de vurguladığımız üzere, pek çok görüşmecimize göre bu müdahale, Rumların kitlesel göçünü tetikleyen en önemli etkenlerden biridir. İmkânı olan aileler çocuklarını eğitimlerini Rumca sürdürmeleri için İstanbul'a gönderebilmiş, fakat çoğu ailenin ekonomik gücü buna yetmemiştir. Kalanlar içinse, Rum okulunun 6, Türk okulunun 5 yıllık müfredat üzerinden düzenlenmiş olması, eğitim dilinin ve müfredat içeriğinin farklılık göstermesi öğrencilerin naklini çok zorlaştırmıştır.²⁵⁵ Örneğin Atanasia Efstratiyu'nun oğlu Paleologo 1965 yılında İstiklal İlkokulu'na başlamadan önce anneannesinden Türkçe öğrenmek ve eski Rum Okulu öğretmenlerinden Mihalidis'ten matematik dersi almak zorunda kalmıştır (Atanasia Efstratiu ile görüşme).²⁵⁶ Aynı zamanda bu dönemde adaya anakaradan atanan öğretmenlerin bir tür 'doku uyumsuzluğu' yaşadığı, adadaki iki ahali arasındaki ilişkileri kavrayamadığı yönünde genel bir kanı da vardır. Görüşmecilerimizden Muharrem Yıldız, okul döneminde Türk arkadaşlarından birinin bir soruyu bilemediğini, öğretmenin "Bu Rum nasıl bilir de sen bilemezsin" diye bu öğrenciye çıkıştığını hatırlamaktadır. Çalışmamızın nüfusun dönüşümü üzerine bölümünde aktardığımız gibi, *Anayurt*'un baş karakteri Dimitri Kakmioğlu da İstiklal İlkokulu'nun üçüncü sınıfına başladığı ilk gün "Madem Türk

²⁵⁴ Mehmet Uysal'ın hatırlayabildiği kadarıyla fotoğrafta yer alan öğrenciler şunlar (soldan sağa): Üst Sıra: 1- Hilal Çapraz 2-Niko Kanavuç 3-Apostol Efstratiyu 4- ? 5- Sibel Talay 6- ? 7- Niko Pavlari 8- Maria Salto; Orta Sıra: 1-? 2-Anna Bubulya 3-Ahmet Uysal 4-Gönül Karakaş 5-6-7-8 - ? Alt Sıra: 1- Bahattin Balcı 2-Ahmet Denizir 3-Hatice Uysal 4-? 5- Kadir Yalçın 6-Sevgi Kuru 7-Nail Akgün. Kendisine bu bilgiler için teşekkür ediyoruz.

²⁵⁵ Durmuş, a.g.e., s. 11. Ayrıca Enver Evergen ile görüşme.

²⁵⁶ Şunu da belirtmekte fayda var: Erişebildiğimiz bazı anlatılarda sezilen ve Rum öğrencilerin bu nedenle başarısız oldukları yönündeki varsayım sorgulanabilir görünüyor. Örneğin Paleologo Türkçe öğrenip matematik dersi aldıktan sonra sınava giriyor ve okula üçüncü sınıftan başlatılıyor. Elbette bunun genellenebilir bir duruma işaret etmesi için, daha fazla ipucuna ihtiyacımız var.

değilsin, yediğin ekmek zıkkım olsun” dendiğini duymuştur.²⁵⁷ Türk arkadaşlarıyla arasında fark olmadığını ama “anakaradan gelen” öğretmen için bunun herhangi bir anlam taşımadığını düşünür. Aynı öğretmen, dalıp da “Atatürk’ün cumhuriyeti, çok yaşa!” demeyi unutan Dimitri’nin kulağını tahta bir cetvelle parçalamış, bunun üzerine Dimitri’nin annesi okulda büyük bir kavga çıkarmıştır.²⁵⁸

Bu döneme dair anlatılar bir yandan bu gerginliği, diğer yandan da Rum ve Türk çocuklar arasındaki dostluğu ele vermektedir. Rum ve Türk çocuklar kimi zaman gruplar halinde birbiriyle kavga etmekte (Kerim Kılavuz ile görüşme²⁵⁹), kimi zaman da birbirlerine sahip çıkmaktadır. Örneğin Dimitri’yi teselli eden en yakın arkadaşları da Türk çocuklarıdır. Görüşmecimiz Birgül Durmuş okula giderken Rum arkadaşlarını teşvik ettiğini anlatırken, aslında bir tür korkuya da işaret etmektedir:

“Nebahat Hoca’ydı benim hocam, bir de Mehmet Eroğlu. Hadi Birgül yürü, derdi. Ben koşa koşa giderdim bütün Rum arkadaşlarımla evlerden okula getiriyordum zorla. Gelin işte hiçbir şey olmayacak hep birlikte okuyacağız, gidip hep böyle onları almıştım.” (Birgül Durmuş ile görüşme).

Bu korku Kıbrıs’taki ve Türkiye’nin diğer yerlerindeki (özellikle de İmroz’daki) olayları duyan, kendi geleceğini artık Bozcaada’da göremeyen ailelerin korkusudur. Böylece ana dilde eğitim hakkından mahrum kalan, kendi müfredatlarına uygun şekilde dil ve din eğitimi veremeyeceklerini anlayan Rum ahali zamanla adayı terk etmiş ve çocuklarının geleceğini farklı topraklarda kurmaya karar vermiştir. Adada kalanlar da, çocuklarını ilkokulu bitirdikten sonra ya İstanbul’a ya da Efstratiyu ailesi gibi Yunanistan’a başka akrabalarının yanına göndermiştir.

Rum Okulu’nun kapatılmasından sonra İstiklal İlkokulu binasının da yetersiz kalmaya başladığını ve bu nedenle eğitimin, birkaç sınıfına el konan ve anaokuluna dönüştürülen Sağlık Ocağı binasında sürdüğünü görüşmecilerimizin aktarımından takip edebiliyoruz (Yasemin Aydın ile görüşme).²⁶⁰

²⁵⁷ Kakmioğlu, a.g.e., s. 28.

²⁵⁸ Kakmioğlu, a.g.e., s. 46-47.

²⁵⁹ “Biz bir de toplanınca kavga ederdik çocukken Rum dadaları ve Türkler [...] Allah Allah niddalarıyla. Biz bu tarafta bayırdayız Türk tarafında, onlar Rum tarafında karşı bayırda. Okuldan sonra toplanırdık, okuldayken kavga yok okuldan sonra kavga ederdik yani her şeyin saati var.” (Kerim Kılavuz ile görüşme)

²⁶⁰ Bu görüşmeyi ekibimiz adına gerçekleştiren Vildan Onur’a teşekkür ediyoruz.

*Resim 40 Dimitri Kakmioğlu ve Katina Pavlara (1969)
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Eğitim İmkânlarının Eksikliği ve Başka Yerlere Göçler

Ancak Bozcaada'dan göçlerin tek sebebi yukarıda aktarılan süreç değildir. Aynı zamanda ortaokul ve özellikle lise eğitiminin eksikliği, pek çok Türk aileyi de çocuklarını başka yerlerde okutmaya, zamanla oralarda ev kurmaya itmiştir. 1970'lerin sonlarına kadar ilkokulu ve ortaokulu tamamlayan pek çok genç İstanbul başta olmak üzere İzmir, Çanakkale, Balıkesir gibi yakın yerlerde eğitimine devam etmiştir (Sinan Tekin, Süleyman Balcı, Birgül Durmuş ile görüşmeler). Ayrıca 1960'lı yıllarda, devletin açtığı gezici köy kurslarıyla²⁶¹, 1966 yılında kurulan Halk Eğitim Merkezi'nin de katkıları anılmaya değerdir.

Resim 41 Gazi Ortaokulu (1963) (Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

²⁶¹ Örneğin görüşmecimiz Süleyman Balcı 1962-1963 Geyikli'de açılan marangozluk kursuna 8 ay boyunca katıldığını belirtmiştir.

Resim 42 Gazi Ortaokulu Gezi Dönüşü (Tarih bilinmiyor) (Kaynak Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Adada kurulan ilk ortaokul, ilkokulun mevcut yerine taşınmasından sonra Ege Otel binasında eğitime başlayan Gazi Ortaokulu'dur (1962-1963 eğitim-öğretim yılı). Gazi Ortaokulu 1964'te bugün Gazi Lisesi olarak kullanılan binaya taşınmış; lise sınıfları da 1978 yılında açılmıştır. 8 yıllık eğitime geçilmesinin ardından ortaokul İstiklal İlkokulu binasına taşınarak İstiklal Ortaokulu haline gelmiştir. Bugün adadaki eğitim kurumları İstiklal İlkokulu, İstiklal Ortaokulu ve Gazi Lisesi'dir.

Anke Teyzenin Kampı

'Gerek Rum, gerekse Türk çocuklarını okulların yokluğu nedeniyle başka yerlere gitmek zorunda bırakan Bozcaada için Anke Teyze'nin Kampı hareketin tersine işlediği, istisnai bir örnek oluşturuyor. 1980'li yıllardan 1990'ların ortalarına kadar Türkiye'nin başka köşelerinden birçok genç, önce Ayana'da, sonra Sulubahçe'de düzenlenen bu kampa katılmak üzere adaya gelmiş. Aşağıda Anke Atamer'in kampını Vildan Onur'un kaleminden aktarıyoruz:

"Seksenli yıllarda Bozcaada henüz bu kadar bilinen turistik bir yer değilken "Anke'nin Kampı" ile anılmaya başlamıştı. Adalıların ne olduğunun tam olarak farkında olmadıkları o yıllarda yazın gelen giden sayısı birden artar olmuştur.

Gelenler adalıların pek de görmeye alışkın olmadıkları insanlardı. Orta boylu bir hanımın etrafında bir grup çocuk denilecek yaşta genç, adanın ormanlarında, kırlarında bayırlarında, koylarında dolaşıyorlardı. Kiminin anne ve babası çocukların kaldığı süre içerisinde adada kalıyordu, kimi sadece çocuğunu getirmeye ya da almaya geliyordu.

İki üç yaz ada içerisinde geçirdikten sonra kamp Ayana'da kurulmaya başlandı. Panayota Tabla'nın damında. Elektrik yok. Su yok. Çadırlarda. Üç yıl sonra da

Sulubahçe'ye taşındı çadırlar. Başlarda yine elektrik jeneratörden sağlanıyordu.

Kampın ünü zamanla hızla yayılmış, bir devre yetmez olmuş, çocuk ve kamp nedeniyle adaya giden gelen sayısı çok artmıştı. Kamp için adanın ilk organize turizm hareketinin başlangıcı da denilebilirdi aslında.

Bakıldığında halleri vakitleri iyi görünen bu çocukların, birçok yoksunluklar içerisindeki kampta nasıl olur da keyifleri bu denli yerinde olabilir? Sorusu kampta çalışan adalılar ve önünden geçenler tarafından merak konusu olmuştu. Tabii neden bu kadar keyifleri yerinde olduğuna ilişkin sorunun en doğru yanıtını o kampta kalan çocuklar verebilirlerdi.

[...]Peki Anke Teyzenin Kampının başarısının sırrı neydi?

İki sırrı olduğunu söyleyebiliriz:

Birincisi Anke Atamer'in kişiliği, ikincisi de kampta uyguladığı program. Basit olduğu kadar açıklaması zor, karmaşık olduğu kadar da yalın iki sebep. Anke Atamer'in kişiliği ve biyografisi, adaya birçok renk katan "bizden biri" olarak bir başka yazının konusu olmalıdır.

Kamptaki Eğitimci Anke Atamer için "eğitimci olunmaz doğulur" düsturu ise en uygun tanımlama olabilir. Kampa katılan çocukların bulundukları en zor gelişim dönemlerinde onları bir birey, bir kişilik gibi algılayabilen; o yaşta en çok ihtiyaç duydukları "emirden az ama tavsiyeden fazla" otorite dengesini oluşturan, hayat arayışlarında onları destekleyip yönlerini bulmalarına rehberlik eden bir eğitimcidir Anke Atamer.

Aynı anda öğretmen, teyze, güvenilir bir yetişkin, sırdaş, arkadaş, rehber, yargıcı, psikolog gibi birçok rolü birbirine karıştırmadan, doğru yerde ve zamanda öne çıkaran ve " oynamadan" yerine getiren bir eğitimcidir Anke Atamer. Kolaya kaçmadan, kandırmadan ve satın almadan yerine getiren bir eğitimci. Eğitim programlarına gelince şu kadarını söylemek herhalde yeterince açıklayıcı olacaktır:

Öğretmen yetiştiren fakültelerin programlarına Eğitimde Drama dersi iki binli yılların başlarında konulmuştur. Anke'nin kamp programında ise drama ve oyunla eğitim seksenli yılların başlarında uygulanıyordu ve başlıca yöntemdi.

Anke Atamer'in kampındaki programlarda odaklanılan şey gençlerin yapamadıkları değil yapabildikleriydi. Yeteneksiz oldukları alanlar değil yetenekli oldukları alanlardı. "Güzel basket oynayamıyor" yerine "güzel şarkı söylüyor", ya da "güzel yazı yazamıyor" değil "güzel taklit yapıyor" , "iyi matematik yapamıyor" değil, "iyi bulaşık yıkıyor" idi. Gençlere bundan daha fazla özgüven kazandıran ve suçluluk, aşağılık duygularından alıkoyan bir odaklanma yoktur.

Kampta uygulanan program, yabancı dil derslerinden "su savaşlarına", "hazine avcılığından" yüzme, açık hava doğa kamplarından talent show'a kadar

değişen çeşitlilik ve zenginlikteydi. Gençlerin zihinsel, fiziksel, sosyal, duygusal gelişim alanlarının tümüne birden yönelik ve en önemlisi bu uyarılar bombardımanını bir oyun ve eğlence formatında sunan bütünsel bir program. Gençlerin bitmez tükenmez enerjisini onların gelişiminde rasyonel bir girdiye dönüştüren iyi tasarlanmış ve uygulanmış bir program.

Ailelerin, gençlerin eğitiminde en baş edemedikleri ve başarısız oldukları davranış kazandırma yolları bu programın sosyal ilişki temeliydi aslında. Sofra kurma, kendi ve başkalarının servisini yapma, bulaşık yıkama, yatağını toplama ve odasını (çadırını!) temizleme ve düzenli tutma, kişisel bakım ve hijyenini sağlama gibi pek çok davranışın oluşması temel öğrenme ve beceri kazandırma konuları olmuştur kampta. Anke Atamer'in Kampı Türkiye için ilk özgün gençlik kampı örneğidir.'

(Kaynak: *Anke Teyzenin Kampı*, [https://tenedos-bozcaada-](https://tenedos-bozcaada-tenedos.blogspot.com/2010/12/bir-bozcaada-fenomeni-anke-teyzenin.html)

[tenedos.blogspot.com/2010/12/bir-bozcaada-fenomeni-anke-teyzenin.html](https://tenedos-bozcaada-tenedos.blogspot.com/2010/12/bir-bozcaada-fenomeni-anke-teyzenin.html))

6. BAYRAMLAR, KUTLAMALAR, ANMALAR VE SOFRALAR

Bozcaada'nın ikili demografik yapısından ve denizle anakaradan ayrılan, yakın zamana kadar nispeten kapalı gündelik yaşamından, bu yaşamın özgün yönlerinden söz etmiştik. Bu son bölümde, Bozcaada'nın iki cemaatinin dini bayramları başta olmak üzere, toplu kutlama ve anmalara odaklanmak istiyoruz. Bu etkinlikler iki cemaatin kültürel açıdan farklılaştıkları, ama aynı zamanda bir araya geldikleri anlara ve çoğu zaman sofralara işaret ediyor. Gerçekten de gerek görüşmecilerimizle sohbetlerimizde gerek başvurduğumuz diğer kaynaklarda kutlama ve anmalarla ilgili anlatıların, adanın mutfak kültürüne dair işaretler taşıdığını gördük. İşte bu bölümde sırasıyla yortular ve bayramlar, Bozcaada'ya özgü mübareke törenleri, kurama denilen müşterek yemek adeti ve yerel tatlar ve yemek alışkanlıkları üzerinde duruyoruz.

Yortular ve Bayramlar

Yunancadan gelen “yortu” kelimesi, Hristiyanlık inancına göre kutlanan dini bayramları ifade ediyor. Görüşmecilerimizin en çok hatırladığı yortular Noel, Paskalya ve Azize Paraskevi Bayramı (Ayazma Panayırı olarak da biliniyor). Uzunca bir zaman her yıl coşkuyla kutlanan bu dini bayramlar döngüsünü, Noel bayramı (25 Aralık) ile başlatmak mümkün. Noel hem İsa'nın doğumunu simgeliyor hem de yaklaşımakta olan yeni yılı müjdeliyor. Antula ve Foti Arnavutoğlu'nun bu iki güne ilgili tanıklığı şöyle:

*“25 Aralık'ta İsa Peygamberin doğumu için saat 04.00'te çan çalınırdı. Tüm ahali kiliseye giderdi. Saat 8.00'e kadar ayin yapılırdı. Bundan sonra isim günü olanların yani adı Hristo olanların evleri ziyaret edilirdi [...] 31 Aralık akşamı ise Rumlar belirli evlerde toplanırdı. Envai çeşit yemek hazırlanırdı, bunlar şarap eşliğinde yenilirdi. Bu yemekler 24.00'e kadar yenilir, saat 24.00 olunca tüm herkes masanın etrafında toplanırdı. Ev sahibi masaya yılbaşı pastasını getirirdi. Yılbaşı pastası hazırlanırken içine bir tane altın lira konulurdu. Pasta masaya geldikten sonra evdeki tüm ışıklar söndürülür ve mumlar yakılırdı. Herkes aynı anda Noel şarkısını söylemeye başlardı. Şarkı bitince ev sahibi pastayı keserdi. Pastanın ilk parçası Meryem Ana ve İsa Peygamber için ayrılırdı. İkinci parça fakir fukara ve öksüz insanlar için ayrılırdı. Üçüncü parça ev sahibinin olurdu. Kalan parçalar ise misafirlerle ikram edilirdi. Altın lirayı bulan o yılın şanslı insanı seçilirdi”.*²⁶²

²⁶² Antula ve Foti Arvanitoğlu'ndan aktaran Durmuş, a.g.e., s. 150.

Yılbaşından birkaç gün sonra Epifani yortusu (6 Ocak) gelir. Epifani İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edildiği ve Kutsal Ruh'un üzerine bir güvencin görünümünde indiği gündür (Matta 3:13-16). Bu vaftiz anına atfengence Ocak soğuşunda suya atılan haçı çıkarmak için yarışır. Kakmioğlu, *Anayurt*'ta bir Epifani yortusu günü, limanı bir uçtan diğerine kaplayan Rumları ve merakla kale surlarına dikilmiş Türkleri anlatmıştır. Hava çok soğuktur, insanlar birbirlerine sokulmuş, suları kutsayarak *kalikanzaros*'ları kovalayacak Papazı beklemektedir.²⁶³ Türkçede karakancaloz olarak bildiğimiz²⁶⁴ bu kötü cinlerin yer altında yaşadıklarına, fakat Noel'i Epifani yortusuna bağlayan 12 gün süresince yeryüzüne çıkarak düzeni bozmaya, nifak sokmaya çalışıklarına inanılır.²⁶⁵ *Anayurt*'un kahramanı küçük Dimitri imansızları yakalayıp çocukları kaçırır bu öcülerden korkar. Papaz, yardımcıları ve korodaki çocuklarla nihayet çıkageldiğinde, rüzgâr kırmızı ve altın günbatımı rengi cübbesini havalandırır, şapkasını uçurur. Herkes çok üşümüştür. Papaz duasını bitirir, haçı suya atar ve altı genç peşinden suya dalar. Yüze ilk çıkan, nefes nefese haçı havaya kaldırır ve öper. Kalabalık sevinçle haykırmaktadır.

*Resim 43 Bir Ayin (Tarih Bilinmiyor)
(Kaynak: Otel Fahri Facebook Arşivi)*

²⁶³ Kakmioğlu. a.g.e., s. 88.

²⁶⁴ Kara kancalozun Türkçedeki kullanımı Hristiyanlığa atıf yapmaz. Nişanyan, Türkçe ile Yunanca arasındaki alıntı yönünün de açık olmadığını yazmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/?k=karakancaloz&lnk=1>).

²⁶⁵ <http://www.paranormal-encyclopedia.com/wiki/Articles/Kalikantzaros>.

**Resim 44 Kimisis tis Theotokou Kilisesi Çan Kulesi (Tarih Bilinmiyor)
(Kaynak Otel Fahri Facebook Arşivi)**

Bir süre sonra Bahar gelir. Bahar aynı zamanda Paskalyanın da habercisidir.²⁶⁶ Paskalya çarmıha gerilen İsa'nın yeniden dirilişini simgeler, aynı zamanda büyük perhizin de sonudur. Görüşmecilerimiz genel olarak Paskalya ile Maskarayı da anmıştır. Maskara büyük perhizi önceleyen üç haftalık eğlencenin son günü düzenlenen karnavaldır. Bugünün gecesinde insanlar yüzlerini boyayarak veya maske takarak kılık değiştirir, şarkılı ve danslı alaylar halinde sokaklarda gezerdi. Öyle anlaşıyor ki Maskara-büyük perhiz-Paskalya dönemlerine dinen önem verilmiş ve bu dönemlerin heyecanı adalıların hatırında kalmıştır. Görüşmecilerimizden Hüseyin Kocamış, Maskara zamanı, Rum arkadaşlarıyla birlikte palyaço gibi boyandığını, gece vakti tanıdıkların evine gittiğini, gittikleri evlerde kurabiye, şarap ne varsa, onlarla karşılandığını aktarmıştır (Hüseyin Kocamış ile görüşme). Paskalyalarda ise yumurtalar boyanmış, paskalya çörekleri hazırlanmış ve kuzu dolmaları pişirilmiş, kiliselerde kalabalık ayinler yapılmıştır:

“Paskalyalan olurdu, böyle kırmızı yumurtalar yaparlardı, kurabiye yaparlardı.”
(Kurtuluş Durmuş ile görüşme).

“O zaman biz çok güzel eğleniyorduk. O zaman çok güzel Paskalya da yapardık. Bayramları da yapardık. O zaman ayırım yoktu. Onlar geliyordu bize, biz

²⁶⁶ İlkbahar Ekinoksunu takip eden ilk dolunaydan sonraki Pazar günü Paskalya Pazandır. Karmaşık bir takvim hesabıyla bulunan bu tarih (her zaman astrolojik takvimle çakışmaz) her yıl değişiklik göstermekle birlikte, ekinoksu takiben gerçekleştiği için genellikle Nisan ayının ilk birkaç Pazar gününden birine denk gelir. Bkz. <https://www.ortodokslistopluglu.org/manevi-yasam/neden-ortodoks-hristiyanlar-paskalyayı-farklı-tarihlerde-kutlarlar/>

gidiyorduk onlara. (...) Yumurta boyuyorduk, çörek yapıyorduk, ondan sonra kurabiye. Çörek pidesi içine para koyuyorduk, kuzu kesiyorduk.” (Panayota Tabla ile görüşme).

Panayota Tabla’nın işaret ettiği gibi, bu bayramların coşkuyla ve kalabalık şekilde kutlandığı bir dönem vardır. Önceki bölümlerde aktarmaya çalıştığımız, gündelik hayatı, mekânı paylaşmaktan gelen duygudaşlık burada da karşımıza çıkar. Kurtuluş Durmuş’un ifadesiyle, “komşuyduk, hep beraber iç içe yaşıyorduk” (Kurtuluş Durmuş’la görüşme). Kurtuluş Bey’in eşi Birgül Durmuş ve Cahit Balcı da daha önce bir kısmını aktardığımız tanıklıklarında bu duygudaşlığa değinmiştir:

“Mesela onların Poskolyolrı olurdu. Biz üç kızdık, giderdik hepsinin ellerini öpmeye. Beyaz mendil, mavi mendil, kırmızı mendil. Onların içine göre yumurtalarımız hazır. En altında para harçlıklarımız hazır. [...] Çok güzel böyle saç örgülü çörekleri [vardı], tadı değişik. Onu yaparlardı. Yumurta kaynatırlardı renkli renkli [...] Mesela hatırlıyorum çocukluğumdan, kiliseye giderdik. Arkalarından bakardık, onlar mumlarını yakarlar böyle çok güzel, ayinlerini yaparlar falan. Sonra kutlamalara giderdik evlerine sırayla. Papazın evine giderdik muhakkak.” (Birgül Durmuş ile görüşme).

“Paskalyaya katılırdık. Onların Paskalya bayramları, bizim Kurban Bayramımızdı. Onlar et yerler o gün. Kırk gün et yemezlerdi o güne kadar. Bizdeki oruç, onlarda perhizdir. Yağ yemezler, zeytin yerler mesela. Bizim Ramazan günlerinde Rum arkadaşlar yanımızda sigara içmezler, çay da içmezlerdi.” (Cahit Balcı ile görüşme)

*Resim 45 Kimisis tis Theotokou Kilisesi (1935)
(Kaynak Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Paskalya Çöreği Tarifi

2 kg. un

12 yumurta

650 gr. toz şeker

500 gr. erimiş margarin

250 gr. süt

2 çorba kaşığı kuru maya

1 tatlı kaşığı toz mahlep

1 tatlı kaşığı dövülmüş damla sakızı

Önce kuru maya 1 bardak ılık su ile eritilir ve 4 yemek kaşığı un ile karıştırılıp bulamaç haline getirilir. Ağız kapalı şekilde 15 dakika sıcak bir yerde bekletilir. Yumurta ve şeker iyice çırpılır. Un, mahlep ve sakız ilavesi ile çırpılır. Hamurun ortasına bir çukur açılır ve içine süt ile karıştırılmış maya konur ve iyice yoğrulur. Yoğurma sırasında erimiş yağ azar azar ilave edilir. Yoğrulan hamur 2 saat üstü örtülü şekilde sıcak bir yerde bekletilir. Saç örgüsü şekli verilir ve tepsiye dizilir. 2 saat böylece bekletilir. Orta ısı fırında pişirilir.

Hamlacıbaşı, *Kala Afiyet*, s. 81.

Bahar biter, yaz gelir. Adanın Rum cemaatinin coşkuyla kutladığı ve Türk görüşmecilerimizin de net şekilde hatırladığı bir diğer yortu Azize Paraskevi Bayramıdır (Kakmioğlu'na göre adadaki en büyük dini bayram budur²⁶⁷). Adadaki manastırlar, şapeller bulundukları yerlere göre adlandırıldığından ve Azize Paraskevi Şapeli da Ayazma mevkiinde bulunduğundan, 25 - 26 - 27 Temmuz tarihlerine denk gelen bu kutlamalar Ayazma Panayırı olarak da bilinir. Azize Paraskevi şapeli,

Adanın güneyindeki seki çınarın altında, küçük bir kilise[dir]. İki küçük yapı ve iki oluklu bir çeşmeden oluşan, bugün sayfiye yeri olarak kullanılan bir yerdir. Söylentiye göre, bir zamanlar burada kırk çınar ağacı varmış. Bir papaz çok susamış, burada hayvan otlatmakta olan çobandan bir salkım üzüm ister. Çoban da bir salkım üzüm verir. Üzümün tanelerini avucunda sıkarak papaz suyu içer. Elinde kalan üzüm posalarını atar. Posaların düştüğü yerden kaynak su fışkırır. Suyun fışkırdığı yere bir kilise yaparlar. Bu olayın 26-27 Ağustos'ta olduğu varsayılır [26-27 Temmuz, Aygen sehven bu şekilde yazmış olmalı]. Her yıl bu tarihlerde Ayazma Şenliği yapılmıştır. Kilisenin altında bulunan kaynağın olduğu mahzene genç kızlar birer yüzük bırakır, delikanlılar da mahzene girip kızlar tarafından bırakılan yüzüklerden birer tane alırlar. Delikanlıların aldığı yüzüğün sahibi genç kız o

²⁶⁷ Kakmioğlu, a.g.e., s. 142.

delikanlının eşi olarak seçilmiş olur. İki gün süren Şenlik bir bakıma bağbazumu şenliği biçimine dönüşmüştür.²⁶⁸

Görüşmecilerimizin de tanıklık ettiği gibi, Ayazma Panayırı adadaki en büyük dini bayramlardan biridir. Herkes kilimini, halısını alır, yemeğini küfelere doldurur; atı olan atla, olmayan eşekle Ayazma'nın yolunu tutar, üç gün üç gece bayram yapardı. Yataklar kilimler serilir, kuzular doldurulurdu. Herkes oynar, eğlenir, yer içerdi (Fethi Kayaalp, Muazzez Kocamış ile görüşmeler²⁶⁹). Bu ayinde aynı zamanda yılın ilk üzümü kutsanır, bu ürün için Tanrı'ya şükredilmiş (Dindar adalılar bu ayinden önce üzüm yemezlermiş – Vildan Onur'la görüşme). Panayır aynı zamanda bağbozumu öncesi bir soluklanma ve genç kızlarla erkeklerin tanışması için de bir fırsat olarak görülmüştür.²⁷⁰ Türkler de günübirlik de olsa bu kutlamalara gitmiş, eğlenceleri izlemişlerdir:

"Burada Ayazma Panayırı yapılıyor 25-26-27 Temmuz. Ben çocukluğumda onları da hatırlıyorum. 3 gün orada kalırlar. Her ailede ya eşek ya at vardır. Küfeleri vardır. İçine 3 günlük yiyecekler, konur içecekler konur. Şarabından yemeğinden her şeyine varıncaya kadar. Oraya gidilir. Orada kızlar devamlı oynar. Çünkü kızlar oynarken erkek seçiyor. Bizde tam zıttı. Bizde oğlan evi kız evine nasıl gidiyorsa kız evi de oğlan evine orada [...] Biz gece gündüz kalamıyorduk. Biz gidip akşam evimize dönüyorduk. Çünkü o zaman zaten ulaşım zordu. Yürüyerek, sırayla binerdik [eşek'in] üstüne. Bindirirdi beni babam komşumuzunkine, azıcık giderdik. Sonra öbürkü binerdi, sonra öbürkü binerdi. Yürüyerek giderdik yürüyerek dönerdik." (Birgül Durmuş ile görüşme).

Panayota Tabla'nın yakındığı gibi bugün bu coşkulu bayramdan geriye kalan, yarım saatlik bir ziyaretir. Adanın Rum cemaati bugün 25-30 kişiye düşmüştür. Aynı zamanda bağbozumu öncesinde yapılan turistik bağ gezileri Temmuz ayında başladığından, Ayazma Panayırı bağbozumu ile karıştırılır hale gelmiştir.

²⁶⁸ Aygen, a.g.e., s. 88-89.

²⁶⁹ "Panayır nasıl olur, 3 gün 3 gece sürer. Halılar serilir, yataklar getirilir. Gece orada yatarlar ve karşından davulcular gelir. 3 gün orada eğlenirler. Türkler ne yapar onlar da gider dışardan seyeder. Türkler için çok büyük bir şey bu. Farklı bir şey çünkü düğünden başka eğlenceleri yok." (Fethi Kayaalp ile görüşme).

"Rumlar yapardı. Orda üç gün üç gece oynarlardı. Üç gün üç gece hiç yemek memek yapmazlar, kuzular dolar, eskiden doldururlardı öyle. Eşeklerle giderlerdi, atı olan atla giderdi, küfelere koyarlardı yiyeceklerini, orada hem oynarlardı, eğlenirlerdi. İlem de yerler, içerlerdi. Biz de bakmaya giderdik oraya." (Muazzez Kocamış ile görüşme).

²⁷⁰ Bu tespiti Şahin yapıyor, bkz. Şahin, Haluk, *Poyrazaltı. Bozcaada Değişirken*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 30.

Resim 46 Ayazma Panayırı (Tarih Bilinmiyor)

(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)

Bir Tanıklık: Ayazma'da Bayram

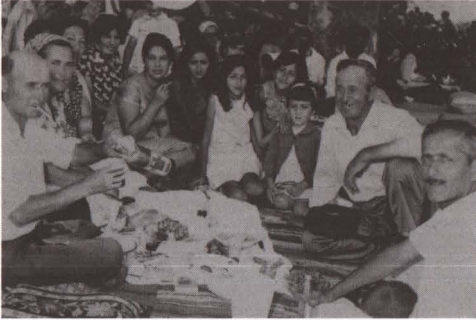
Amerikalılar aya indikten kısa süre sonra Aziz[e] Paraskevi Bayramı geliyor. Adadaki en büyük dini kutlama ve yazın geldiğinin en kesin işareti. Üç günlük bayram için uzak İstanbul'dan, hatta 1923'teki nüfus mübadelesinde pek çok Tenedoslu'nun gittiği kuzey Yunanistan'dan insanlar geliyor. Şafaktan itibaren kesintisiz bir eşek, katır, at ve araba seli kırlarda sallana sallana ilerliyor. Ayazma'daki kutsal şapele gidiyorlar. Günün şerefine, yoldaki evler süslenmiş. Çiçek, meyve, sebze ve bereket boynuzlarıyla bezenmişler. İnsanlar diğerlerinden daha iyisini yapmaya çalışıyor ve havada sevinçli bir his var. Vadi kahkahalar ve coşkulu seslerle çınlıyor. Aileler evlerinin dışında durup kâğıt fırıldaklar sallıyor, düdük öttürüyor, teneke çalıyor, şarkılar söylüyorlar [...]

Şapel kumsalın üzerinde, yüksekte, gölgeli bir koruluğun içinde. Bizimki kadar gösterişli değil, ama konumu daha iyi ve bol bol tatlı suyu var. Şapelin altında kutsal bir pınar, alt taraçada iki çeşme var. Suyun huzur verici şırıltısı ve çınarların hisırtısı sene boyunca sürüyor [...]

Vardığımız zaman, taraçalar piknik sofralarında oturan insanlarla dolu. Gruptan gruba geziniyor, konuşuyor, gülüyor, yemek yiyorlar. [...]

Papaz şafağa kadar vaaz verecek [...] Gerçekten dindar küçük bir grup, gittikçe solan mum ışığında vaaz verecek olan kutsal adama eşlik etmek için uyanık kalacak. Diğerleri şekerleme yapacak, dualar ve dedikodular arasında biraz kestirecek. Ama çoğu bu akşam gidecek.

Kakmioğlu, *Anayurt*, s. 142, 143, 147.

*Resim 47 Ayazma Panayırı (Yıl Bilinmiyor)
(Kaynak: Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Zamanında adanın yıllık ritmini şekillendiren, fakat artık eskisi gibi kutlanmayan diğer özel günler, Müslümanların Ramazan ve Kurban bayramlarıdır. Bu bayramlarda genelde adet olduğu üzere evler temizlenir, misafirler için hazırlıklar yapılır; aile büyükleriyle namaza gidilir; merkezdeki bayram yeri hazırlanır, çocuklar için oyunlar düzenlenirdi.

“Ev lokumu derler, nohuttan korulur. Veyahut evde pişi yapılırdı. Mutlak baklava olurdu. Herkes yapardı ev baklavası. Onlar gelenlere ikram edilirdi. Büyüklere küçükler gelirdi.” (Muazzez Kocamış ile görüşme).

“Benim erken çocukluğumda ciddi bir bayram yeri olurdu. Şu caminin yan tarafında. Hani çocuklar oraya toplanırlar. İşte macun satılır. Çeşitli oyunlar falan tertip edilir, çocuklar için. Böyle bir adet vardı. Ama çocukluğumun ilerleyen yıllarında bu olmadı. Yine geleneksel olarak sabah kalkılır, babanla beraber namaza gidersin. Ondan sonra konu komşuyu gezersin. El öpersin. Para kazanırsın. O paralarla da bir şeyler alırsın, yersin.” (Muharrem Yıldız ile görüşme).

Lokum

Lokum bir tür ekmektir. Kimyasal maya yerine nohuttan hazırlanmış doğal maya ile kabartılan bir ekmektir. Düğünlerde, kına gecelerinde, hidrellezde, kandillerde ve bayram arifelerinde hazırlanır. Rum evlerinde de yılbaşı, Paskalya, Ayazma günü ve Meryem'in ölüm gününde hazırlanan bir ekmektir. 1 su bardağı kuru nohut dövülerek un haline getirilir. Bu un 1 kaşık un, 1 çay kaşığı tuz ve ılık su ile ıslatılır, ağzı kapalı bir kaptan 25 derecelik bir yerde 12

saat bekletilir. 12 saat sonra üstünün köpüğü ve nohut maya olarak kullanılır. Yeterince un, nohut mayası ve ılık su ile ekmek hamuru tutulur. Burada önemli olan hamuru üşütmemektir yoksa hamur kabarmaz. Hamur ılık bir yerde dinlenir ve iyice kabarr; hamurdan toplar kopartılır ve zeytinyağı ile her tarafı yağlanır ve fırın tepsisine dizilir. Üstüne çörek otu serpilir ve parlak olması için yağlı su sürülür. Fırında pişirilir.

Arife günlerinde mahalle fırınına yakın olursanız gidengelen tepsilerden lokum nasibi almanız çok kolaydır. Pişirmesi uzun emek isteyen bu ekmek bayatlayınca da kızartılarak yenir. Kendine has kokusu ve tadı kahvaltıya ayrı bir lezzet katar.

Hamlacıbaşı, *Kala Afiyet*, s. 44.

*Resim 48 1962-63 Yıllarında Bir Bayram Kutlaması
(Kaynak Hotel Fahri Facebook Arşivi)*

Esmâ Boruzan da *Ada İnsanları* belgeselinde coşkulu bir bayram sabahı tarif etmiştir:

*Benim babaannemin evi de şu anda arka denizde Corvus'un işlettiği bir bina. Orada hepimiz toplanırdık, darbukalar çalınırdı, TRT1'deki bayram müzikleri açılırdı son ses, oyunlar oynanırdı eş-dost, yani muhteşem bayram sabahlarımız-unutamadığımız, hala kendi çocuklarımıza anlattığımız [...] tadı damağımızda kalan bayram sabahları geçirdik.*²⁷¹

Bu kutlamalar mutlaka Rum komşularla ilişkileri de kapsar, çoluk çocuk toplanıp Atanasia Teyzenin [Efstratiyu], Papazın ellerini öpmeye giderler, onlar da mendil,

²⁷¹ *Ada İnsanları* belgeselinde Esmâ Hanım'ın konuk olduğu bölüm.

şeker, para gibi çocuklara verilecek hediyeleri hazırlayıp onları beklerdi: “Rum mahallesinde çalmadığımız kapı bırakmazdık” diye anlatmıştır Esra Hanım.²⁷²

Ancak gerek adada sürekli oturan nüfusun azalması, gerekse adanın bayramlarda İstanbul’dan ve diğer büyük şehirlerden gelen ziyaretçilerin akınına uğraması, Türk nüfusun kutladığı bayramların da eski heyecanını yitirmesine neden olmuştur. Zamanla dini bayramlar kadar, hıdrellez gibi geleneksel kutlamalar da, mübareke veya kurama gibi adaya özgü adetler de izlerini kaybettirmiştir.²⁷³

Mübarekeler

Görüşmecilerimizin aktardıklarına göre mübarekeler, nişan, evlilik, lohusalık, sünnet gibi zamanlarda ilgili kişinin (ailenin) üç hafta boyunca Cuma öğle namazından sonra ziyaret edilmesine, birlikte kahve içilmesine ve hediyelerin verilmesine dayanan, Türk ahaliye özgü bir tebrik biçimidir (Mehmet Uysal, Muazzez Kocamış, Birgül Durmuş ile görüşmeler). Durmuş’un²⁷⁴ aktardığına göre, sünnetlerde çocuğun yatağı özel olarak süslenir, eve gelen misafirler, önce kendilerine ikram edilen kahveyi içer, sonra yatağında yatan çocuğa hediyelerini verip giderlerdi. Gelin evinde ise üç hafta her Cuma gelin kıza gelinlik giydirilir, bir köşeye oturtulurdu. Gelen misafirler geline hediye taktıktan sonra kendilerine ikramlar yapılırdı. Üç haftanın sonunda gelin evi mübarekeye gelen herkesi yemeğe davet ederdi. Kız ve erkek taraflarının getirdiği yemekler yenir, misafirler ağırlanırdı.²⁷⁵ Bu süreçte misafirlerin hızlı bir şekilde ağırlanabilmesi için bir kahvecinin davet edildiğini, bu kişinin içine hemen kahve karıştırmak üzere şekerli bir miktar suyu hazır tuttuğunu biliyoruz (Birgül Durmuş ile görüşme). Hamlacıbaşı da, bu kişinin adada isim yapmış kahve pişiricilerden birisi veya ev sahibinin bir akrabası, yakın bir arkadaşı olabileceğini not düşmüştür.²⁷⁶ Görüşmecilerimizden Muazzez Kocamış bizzat yaşadığı mübarekeyi şöyle aktarmıştır:

Yani mesela yeni evlenene, gelinlik giyiyorsun mübarekede. Ben de giymiştim. Gelinliği giydiriyorlar. Bir güzel gelin oluyorsun. Gelin hiç kıpırdamıyor. Herkes geliyor. Mesela hediyesini getiren, biraz oturuyor. Sadece kahve var ama. Çikolata, şeker yanında... Eğer ki üzerine başka misafirler gelirse, onlar hemen

²⁷² Ada İnsanları belgeseli, Esma Boruzan, <https://www.youtube.com/watch?v=yOT1G8Ag6Gc&t=25s>

²⁷³ Örneğin Muazzez Kocamış’ın tanıklığı: “Hıdrellezde gene bu lokum mayalar konur, adet. Kuşburnu deriz, onlar yapılır. Ondan sonra, nişanlı kızlar bir kabın içine yüzük korlar akşamdan. Gülün dibine gömerlerdi onu. Sabahleyin de evlenmeyen bir kızın başında onun bağı çözerlerdi. Sonra yüzükler çıkardı, maniler oluyordu. Şimdi hiç onlar yok artık. Hiç yok.” (Muazzez Kocamış ile görüşme).

²⁷⁴ Durmuş, a.g.e., s. 151.

²⁷⁵ Durmuş, a.g.e., s. 151.

²⁷⁶ Hamlacıbaşı, Ümit, *Kala Afiyet*, Troya Yayıncılık, Muğla, 2005, s. 47.

kalkıyor. Öyleydi yani, o çok güzeldi. Her Cuma öğleden sonra, öğle ezanından sonra. Üç Cuma yapılıyordu. Gene var ama artık gelinlik giyilmiyor. Lohusalarda diyelim, lohusalarda da bebek olduğu zaman da geceliğini, sabahlığını giyiyor anne. Çocuk da çok güzel giydiriliyor. Yine aynı şekilde lohusaya işte hediyesini, bebeğe hediyesini. Gelinin de eskiden çeyizleri asılıyordu, bebeğin de asılıyordu. Kayınvalide ne yapmış, işte görünce ne yapmış herkes bakıyordu böyle, duvarlara asılıyordu. Sünnette de sünnet yatağı var sadece.” (Muazzez Kocamış ile görüşme).

Türk Kahvesi En Çok Nerede İçilir?

“Bozcaada’da en çok Türk kahvesi nerede içilir?” diye bir soru sorulsa cevabı çok kolay olurdu: Mübareke evinde.

Bozcaada’da düğünlerde ve doğumlarda mübareke yapılır; hediyeler kabul edilir [...] Ev sahibi adada isim yapmış kahve pişiricilerinden birini tutar veya yakın bir arkadaş, bir akraba da aynı görevi üstlenebilir. Gelin, gelinliğini giyip takılarını takip evin en güzel köşesinde oturtulur. Sünnet ise, çocuk sünnet yatağına yatırılır. Doğum ise anne en güzel gecelikleri ile yatağa yatırılır, bebeği de aynı şekilde yanına hazırlanır. Bu sırada özel olarak hazırlanan yataklar da gayet süslü bir haldedir. Düğünde gelen takılar takılır veya başucuna asılır. Misafirler genellikle azından sonra hediyeleri ile birlikte mübareke evine giderler. Mübareke evinde önceden planlanmış bir görev dağılımı vardır. Gençlerden biri hemen kolonya ikram eder, arkasından çikolata veya şeker nihayet köpüklü ve lezzetli bir fincan kahve. Misafir evdeki oturma durumunu takip eder ve yeni gelene yer açmak için vedalaşır ve gider. Saatlerce ikram edilen kahvenin hesabı tutulmaz.

Adalı gelinler üst üste kaç mübareke yaptıklarının sözünü çok ederler. Çünkü çok misafir çok ilgi ve çok tanınmışlık demektir.

Hamlacıbaşı, *Kala Afiyet*, s. 47.

Bugün eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte, mübarekeler kısmen sürdürülmektedir; fakat aşağıda görüleceği gibi adada müşterek yemek hazırlayıp yemeğe dayalı adetler artık neredeyse unutulmuştur.

Kurama

Çocukluğunu (1920’lerin sonu, 1930’ların başı) Bozcaada’da geçiren Aygen’in aktardığına göre, kurama birkaç kişinin para katmasıyla yemek hazırlamak ve hep beraber yemek tir:

Kuramayı ekseriya Değirmen bayırında yerdik. Topladığımız parayla biraz et bir miktar pirinç alır göveçe koyarak Yalı Camiinin yanındaki fırına verirdik. Herkes

*evinden kaşık getirir, ekmek temin eder, böylece hep beraber yemek yer, sonradan muhtelif oyunlar oynardık. Bir sene kuramayı Taşada'nın yanında batmış olan Ankara vapurunun güvertesinde yedik.*²⁷⁷

Hamlacıbaşı'nın aktardığına göre ise, kurama pilavı Kurban bayramlarında, evdeki telaş bittiğinde hazırlanmış: "Anneler bakır karavanalarda kurban eti ile hazırlanmış bulgur veya pirinç pilavı pişirirlermiş [...] Mahallenin gençleri bir araya gelip annesine pilav nazı geçen pilav karanasını kapıp, geçmeyen pilav kaşığını kapıp kırlara pikniğe giderlermiş".²⁷⁸ Aygen'in tanıklığı ile birleştirildiğinde, bu müşterek yeme adetinin her zaman evlerde pişirilen pilavla yerine getirilmediği, gençlerin kendi aralarında da topladıkları para veya erzakla pilav pişirip yedikleri sonucuna varmak mümkün. Görüşmecilerimizden Sönmez Uğurtu da kurama adını vermemekle birlikte, imece usulü hatırlanan bir tür şükran yemeği yendiğini anlatmıştır.

"Eski adanın bir geleneği vardı. O gelenekte imece usulü, adada herkes bir şükür yemeği diye bir adet vardı burada. Mayıs olması lazım. Mayıs ayında bütün herkes, siz işte ne bileyim bir teneke yağ verirsiniz. Siz bir çuval pirinç verirsiniz. İşte nohut verirler. Tavuk verirler. Et verirler böyle adada yaşayan kişiler de imece usulü hepsini temizlerler, ederler, kazanlarda yaparlar falan. Ondan sonra da gerek ada gerekse karşıdaki Geyikli ve civarındaki köylere de haber verilir. Bütün herkes adaya gelir ve tabağını kaşığını alan gelir. Oradan yemeğini alır. Böyle bir adet vardı" (Sönmez Uğurtu ile görüşme).

Uğurtu'nun anımsadığına göre bu yemek yağmurların yağması, bağların gelişmesi, yılın iyi geçmesi için adadaki Türkler tarafından yapılmış, ve kimi zaman adadaki askeriyenin desteğini almıştır. Eski kale içine askeriye çadırları kurulmuş ve yemekler orada dağıtılmıştır. Ancak bu gelenek de zaman içinde unutulmuş, büyük miktarlarda pirinç ayıklamak "artık külfet gibi gelmeye başlayınca" iki sene hiç yapılmamıştır. Bir süre de dernek eliyle para toplamak ve bir firmadan hizmet satın almak suretiyle yapılmaya çalışılmışsa da, zamanla geride kalmıştır.

Bozcaada Mutfağı

Gerek yukarıda paylaştığımız alıntılar gerekse aşağıdaki iki tanıklık, adanın Rum ve Türk ahalisinin bayram ve kutlamalarında yemek alışkanlıklarının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

²⁷⁷ Aygen, a.g.e., s. 5.

²⁷⁸ Hamlacıbaşı, a.g.e., s. 59.

"[Rumlarda]İşte deniz kestanesi yenir, kestane yortusu vardır, o gün herkes kasalarla denizden toplarlar, getirirler zeytinyağı, limon orada o gün onu yerler. Ondan sonra dolma panayın derler, herkes evinde yaprak dolmaları sarmış, pişirmiş, hazırlamış, işte peçeteler, masalar, şunlar bunlar manastırın etrafını sararlar, otururlar sabah erkenden dualarını yaparlar oradaki yatırılarına, orada yer, içer." (Muazzez Kocamış ile görüşme).

"Mesela ben hatırlıyorum çocukluğumda bizim bir halamız vardı [...] Muhakkak bayramlarda onun evinde bütün akrabalar bir araya gelinirdi. O güne halam mesela kocaman tencerede etli dolma yapardı küçücük. Dolmacı Emine derlerdi. [...] Tutmaç çorbası tavuk suyuna. Kap açarak böyle küçük küçük cümcüklersin. Sahan mantımız vardı mesela yine kap açarak kıymalı yapılır. Üstüne sanmsaklı yoğurt dökülerek kabartıldıktan sonra yapılır. Bir de bir tatlı, baklava veya ne varsa. Muhakkak oraya el öpmeye giden bütün herkes birbirini görmüş olur. O ev o gün zaten hiç boşalmaz." (Birgül Durmuş ile görüşme).

Eski adalı bir aileden gelen Ali Kayaalp'in "Adadaki Yaz Sofralarını Anımsamak" başlıklı yazısı da ada yaşamının vazgeçilmezi olan sofraların yerel mutfağı yaşatmakta, gündelik hayata tat vermekte, aileleri bir araya getirmekte ve kuşaklar arası aktarımda ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermiştir.²⁷⁹ Ne var ki bu adetlerin büyük kısmı Rumların göçü ve adadaki kalıcı nüfusun azalmasıyla silinip gitmekte, geleneksel yemek alışkanlıkları da bu süreçte yerini hızlı tüketime yönelik yeni bir yeme-içme kültürüne bırakmaktadır. Hamlacıbaşı'nın ifadesiyle "önceleri çiğdem çıtlatan, taze nohut içleyen, bahar aylarında okula giderken kuzu kulağı toplayan çocuklar" bugün paketlenmiş hazır yiyecekleri tercih etmeye başlamıştır.²⁸⁰

Aslında adanın yaklaşık yüzyıllara uzanan ve Rumlarla Türklerin "aynı tencerede pişirdiği"²⁸¹ yemeklerden müteşekkil, sade ama zengin bir mutfağı vardır. Unutulmamalıdır ki, Bozcaada'nın anakarayla ilişkisi yakın zamana kadar çok zor sağlandığı için, bu mutfak adada (mevsimine göre) bulunabilen ne varsa, onun etrafında kurulmuştur²⁸². Ekonomik etkinliklerle ilgili bölümde anlattığımız balıklar; petalides, kolfades gibi bugün adını az duyduğumuz deniz ürünleri; otlar bu mutfağın belli başlı öğeleridir. Ümit Hamlacıbaşı Bozcaada Halk Eğitim

²⁷⁹ Kayaalp, Ali, "Adadaki Yaz Sofralarını Anımsamak", Manifold, <https://manifold.press/adadaki-yaz-sofralarini-animsamak##ref05>, 9 Ağustos 2020. Kayaalp hangi öğünlerde nelerin yendiğini, nelerin konuşulduğunu, nelerin dinlendiğini büyük bir keyifle aktarıyor. Elbette adadaki her sofranın bu kadar zengin olduğunu söylemek mümkün değil, sofraların da ağız tadının da sınıfsal bir boyutu var. Fakat ada mutfağının büyük oranda yerelde tedarik edilebilenlere dayanması bir yandan da ada sofralarının birçok açıdan ortaklaşmış olabileceğini düşündürüyor.

²⁸⁰ Hamlacıbaşı, a.g.e., s. 8.

²⁸¹ Hamlacıbaşı, a.g.e., s. 8.

²⁸² "Dışardan sebze falan gelmezdi eskiden. Biz üretirdik burada" (Muazzez Kocamış ile görüşme).

Merkezi'nde birlikte çalıştığı kursiyerlerle yüzü aşkın yemek tarifini derlemiş ve *Kala-Afiyet* kitabında bunları bir araya getirmiştir (yukarıda ve aşağıda aktardığımız tarifler bu kitaptan).²⁸³ Görüşmecilerimizin de vurguladığı üzere, Bozcaada mutfağında Rumların etkisi çokça hissedilmiş; özellikle reçel yapımını Rumlar Türklere öğretmiştir²⁸⁴:

"Tabii yiyecek ve içecek yönünden Rumları biliyorsunuz, böyle özel günlerine çok düşkünler. Bayramlarına, doğumlarına, doğum günlerine falan çok düşkünler mesela. Bugün gitseniz, size bir kahve ikram etseler mesela, mutlaka eskiden adet olarak gelmiş, bir domates reçelini veyahut üzüm reçelini muhakkak yanına koyarak, küçük bir tabakta, o şekilde sunum yaparlar. Bunlar yani en acılı günlerinde de en sevinçli günlerinde de bu şekilde devam ederler." (Birgül Durmuş ile görüşme).

"[Rumlar] İncir reçeli, kavun reçeli, karpuz reçeli, ayva reçeli, vişne reçeli, üzüm reçeli... her şeyden reçel yapıyorlar." (Muazzez Kocamış ile görüşme).

"Hepsini biz gösterdik. Hepsi bizden öğrendiler. Domates ondan sonra üzüm, sonragül, incir. Şimdi bu kadar bu kadar incir reçeli yapıyorlar. Kesiyorlardı boyun boyun. Bugün kim yapar bunu?" (Panayota Tabla ile görüşme).

Gerçekten de ekonomik getirisi nedeniyle reçel yapımı devam etse de, tariflerin incelikleri unutulmuş ve verilen emeğin niteliği büyük oranda değişmiştir.²⁸⁵ Aslında bütün yemek kültürü nüfustaki ve ekonomik etkinliklerdeki dönüşümün, gündelik hayatı teslim alan turistikleşmenin etkisi altındadır. Rumların göçü ve kalıcı nüfusun azalması hem Rumların yemek alışkanlıklarını unutturmuş hem de ada baklavası, sahan mantısı, etli dolma, yaprak sarma, mafiş tatlısı gibi (Muazzez Kocamış 'la görüşme) adaya özgü tariflerin nesilden nesle aktarılmasının önüne

²⁸³ Kala-afiyet yani Rumca yani Türkçe bir isim. Haluk Şahin kitaba yazdığı sunuş yazısında, bunun Rumların bağbozumunda üzüm toplamaya başlarken sarf ettikleri "kala bereket" (bol bereket) sözünden geldiğini aktarıyor.

²⁸⁴ Görüşmecimiz Nuran Güner'in tanıklığı ise, Rumların yalnız yemeklerin nasıl pişirildiği değil, aynı zamanda nasıl tüketildiği üzerinde de etkisi olduğunu göstermektedir.

"10-12 yaşındayken ben [Güner 1947 doğumludur], başladık Rumlarla daha fazla [görüşmeye]. Onlar bizi davet ediyor, biz onları davet ediyoruz. Bu davetlerde onların yaşam sistemini kendimize geçirmeye başladık. Onlar masada yemek yiyor, ayrı tabakta yemek yiyor. Bizimkiler ocaktan alıyor getiriyor, orta yere koyuyor, herkes bir kaşık alıp yiyor. Babam, dedi, kızım bak, madem arkadaşımız, komşumuz böyle yiyor, biz de bundan sonra böyle yiyeceğiz. Çünkü düşünürsen, hastalık, birbirimizin kaşığı ağzımızdan çıkıyor, dedi, yaşlılarımız var, dedi. Ondan sonra yemeği masa koymaya başladık." (Nuran Güner ile görüşme).

²⁸⁵ Bozcaadalı Kadınlar Kooperatifi gibi yakın dönemde çalışmaya başlayan girişimler bu açıdan birer istisna gibi duruyor. Özellikle yerel tatları ve kadın emeğini öne çıkarması açısından bu tür bir girişim, burada tarif edilen süreci yavaşlatmak adına da önemli görünüyor. Bkz. <https://m.bozcaadahaber.net/bozcaadali-kadınlar-kooperatif-kurdu/7836/>

geçmiştir. Yanlış avlanma balıkçılığı bitirmiş; ekim-dikim yapılan alanların ranta açılması bahçeciliği unutturmuş; turizmden elde edilmesi beklenen hızlı ve nispeten kolay gelir bağcılık da dahil olmak üzere temel yiyecek ve içecek maddelerini temin eden işlerin yok olmasına neden olmuştur. Geride balığını bile başka yerden getiren, turistin ağız tadına ve hızlı tüketime odaklanmış bir mutfak kalmıştır.

Bozcaada Reçelleri

Yakın zamana kadar tüketim malları, bu kadar çeşitli olarak adaya ulaşamazken reçeller, çikolata ve şeker gibi ikram edilirdi. Özellikle Bozcaadalı Rumların evlerinde şık çay tabaklarına konmuş, mutfagın en nadide çatalına batırılmış, pırlıl pırlıl parlayan mis kokulu domates ve incir reçelleri, yanında zarif bir bardak su ile ikram edilirdi. Bu alışkanlık sınırlı olarak da olsa halen sürmektedir [...]

Domates Reçeli Tarifi

50 adet ince uzun İtalyan domatesi,
50 adet taze iç badem,
1 paket vanilya
1 kg. toz şeker,
1.5 bardak su,
Yarım limon suyu

Domateslerin kabukları soyulur ve kireç kaymağında iki saat bekletilir. Kireç kaymağından çıkartılan domatesler üç kere bol su ile durulanır. Domatesler sivri ucundan delinir ve avucumuzun içine tam olarak yerleştirilerek patlatmadan iyice sıkılır. Domatesleri patlatmadan sıkmak az sonra koyacağımız taze bademin içinde kalması için çok önemlidir. Sıkığımız domatesin içine akşamdan ıslatıp kabuğunu soyduğumuz taze badem içinden bir adet sokulur ve tekrar sıkılır. Bu işlem bütün domatesler için tekrarlanır. Şerbeti için 1 kg. şeker ve 1.5 bardak su kaynatılır. Kaynayan şerbete önce bir paket vanilya daha sonra hazırladığımız domatesler atılır. Yarım saat kadar daha kaynatılarak ateşten alınır. Domates reçelinin özelliği bademinin içinde olması ve suyunun olabildiğince açık renk olmasıdır [...] Bütün reçellerde geçerli kural, şekerlenmeyi önlemek için reçeli sıcakken kavanozuna boşaltmak ve burada soğuduktan sonra kapağını kapatmaktır.

Hamlacıbaşı, Kala Afıyet, s. 62.

Mafış Tarifi

3 yumurta,

Yarım çay bardağı zeytinyağı,

1 tatlı kaşığı sirke,

Aldığı kadar un

Şerbeti için:

3 bardak şeker, 2.5 bardak su

Hamur için gerekli malzemenin hepsi birden yoğurulur ve kulak memesi kıvamına getirilir. Elde ettiğimiz hamur 6 eşit parçaya bölünür. Bu parçalara beze denir. Bezeler teker teker küçük birer yuvarlak oluncaya kadar açılır. Daha sonra açılmış bezelerden ikisi üst üste getirilerek yeniden daha büyük açılır. Hamurdan önce dikdörtgen parçalar kesilir, sonra her parçanın ortası büzülür. Bol yağda kızartılan hamur parçaları fiyonk görünümünü alır. Soğumaya bırakılır. Su ve şeker, şerbet kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Şerbet sıcakken, fiyonklar içine atılır, şerbeti iyice emmesi sağlanır. Daha sonra süzülerek tabağa alınır. Hamura değişik şekiller vermek konusundaki yaratıcılıkta sınır yoktur. Şerbetli tatlılarda kural her zaman sıcak/soğuk kuralıdır. Şerbet soğuk ise Hamur sıcak veya şerbet sıcak ise hamur soğuk olmalıdır.

Hamlacıbaşı, *Kala Afiyet*, s. 77.

7. SONUÇ YERİNE

İlk olarak 2017 yazında, Bozcaada Doğayı Koruma Kültür Sanat Derneği ve Bozcaadalılar Derneği'nin davetlisi olarak başladığımız bu çalışma kapsamında, adanın içinden geçtiği doğal, tarihsel ve güncel toplumsal süreçlerle ilgili kapsamlı bir araştırma ortaya koymaya çalıştık. Bu bağlamda, adada doğal ve yapılı çevrede meydana gelen dönüşümleri çizmeye; Rum ve Türk ahali, eski adalılarla yeniler arasındaki karşılaşma, dayanışma ve çatışma biçimlerini anlamaya; bağcılık ve geleneksel zanaatlardan turizme uzanan yolun neler aleyhine kat edildiğini kavramaya ve eş zamanlı olarak gündelik hayatın muhtelif yönleri ile nasıl dönüştüğünü takip etmeye çalıştık. Ada sakinlerinin teşviki, önerisi ve katılımıyla temeli atılan ve Önsöz'de adlarını zikrettiğimiz geniş bir araştırmacı grubunun desteğiyle tamamladığımız bu araştırma, ada sakinlerinin adayla ilişkileri, ada yaşamına dair hafızaları ve deneyimlerini derlemek üzere niteliksel araştırma tekniklerine başvurmuştur.

Bozcaada, tarihsel, mekânsal ve toplumsal dinamikleri ve gündelik hayat deneyimleri itibarıyla giriş bölümünde de aktarmaya çalıştığımız "adalık" kavramı etrafında anlaşılabilir bir özgün bir yapıya sahiptir. Mekânsal yansımaları son derece görünür olan etno-dinsel farklılaşma, etno-dinsel farklılaşmanın yerel ekonomik iş bölümü ile kesişen boyutları, Lozan Antlaşması'ndan başlayarak ulus-devletleşme sürecinin tetiklediği nüfus hareketleri, konut yapıları, sokak düzenlemeleri ve doğa ile ilişkileri etkileyen yerel kent kültürü, coğrafi koşulların yeşerttiği birlikte yaşama pratikleri bu yapının çalışmamızda öne çıkan veçheleridir.

Çalışmamız bu veçheleri mevcut yazılı ve görsel kaynaklar ve görüşmecilerle tanıklıkları ışığında bir araya getirmeye çalışmış, mümkün olduğunca geniş bir çerçevede bir Bozcaada monografisi oluşturmuştur. Bu monografinin merkezinde Rum göçüyle başlayan ve 1970'lerden sonraki nüfus hareketleriyle tetiklenen dönüşüm süreçleri yer almaktadır. Rumların gidişine paralel şekilde, önce Bayramiç'ten gelen ve bağlarda çalışan aileler yerleşik hale gelmiş; ardından ada (ulaşım ve altyapının da gelişmesiyle) kültürel ve ekonomik sermaye birikimi yüksek, kent yaşamını geride bırakmak isteyen kişiler için cazip bir istikamet haline gelmiştir. Ada son 30 yılda devasa bir dönüşümden geçmiştir. Unutmayalım ki Arif Damar, kitabevinde yasak yayınlar bulundurduğu gerekçesiyle Bozcaada Tutukevi'nde hapis cezasına çarptırıldığında (1982) burası hala bir sürgün bölgesi sayılmaktaydı:

Uzun bir yıl
Uzakta
Orda

O kimsesiz
 Ah o yoksul Ayazma'da
 Martılar iner
 Kargalar savrulurken
 Kız parmaklarından dökülen
 O canım su
 Bitmeden tükenmeden
 Akacak mı dersiniz
 Duracak mı yerli yerinde
 Erişilmez yuvaları kuşların

Orda
 Ah ıssız Ayazma'da
 Martılar iner
 Kargalar savrulurken²⁸⁶

Ayazma dün de çok güzeldi, bugün de çok güzel. Ama Damar'ın işaret ettiği gibi, 1980'lerin başında ıssız ve yoksuldu. Bugün ise adanın yükünü çekmekte zorlandığı, kısa süreli/günübirlik turizmin odak noktalarından biri. Turizm ada için önemli bir gelir kapısı elbette ama doğal çevrenin, mimari mirasın ve ada belleğinin tahribatı anlamına da geliyor. Damar'ın "bitmeden tükenmeden akacak mı dersiniz" dediği "o canım su" artık akıyor sahiden, Ayazma'daki pınar kurudu.

Eldeki çalışma bu kayıpların en azından bir kısmını kayda geçirme umuduyla yazıldı. Fakat aynı zamanda adalı kimliği ve genel olarak kimlik üzerinde yeniden düşünmek için bir fırsat da var burada. Bozcaada'nın burada ancak belirli sınırlar çerçevesinde ele alabildiğimiz kısa tarihinin gösterdiği gibi kimlik, her zaman sandığımızdan daha çetrefil bir ilişkilene biçimi. Tarihsel olarak ve başkalarıyla bağlarımız içinde kuruluyor, dönüşüyor. "Bozcaadalılar kim?" sorusu basit bir soru değil. Bu noktada zamanın kimler lehine ve tabii kimler aleyhine nasıl işlediğini görmek de önem kazanıyor. Bayramiçli bir aileden gelen Naile Yıldız, Yunanistan'a göçen eski ev sahibi Irini Avagianos'la iletişim içinde kaldıklarını, oğlu Muharrem'in her yıl "bir avuç toprağını kara üzümle, ak üzümle, bostan, karpuzla iki koca koli yapıp" ona yollamaya devam ettiğini anlatmıştı. Buradan göçen pek çokları gibi, Irini Avagianos da Selanik yakınlarındaki Nea Tenedos'ta

²⁸⁶ Arif Damar'ın "Bozcaada/Tenedos'tan" şiiri (*Eski Yağmurları Dinliyordum*, YKY, İstanbul, 2009) kendi sesinden şuradan dinlenebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=cmUW5Zc3UpY>

(Yeni Bozcaada) yaşıyordu.²⁸⁷ Ailesiyle Melbourne'e göç eden Stefanos Tenedios, adaya ancak 41 yıl sonra -buraya dair bütün anılarını silmiş olarak- geri döndüğünde, ilk okul arkadaşları Halide Göztepe ve Şükran Sevinç'le karşılaşmış, ağlayarak "bıraktıkları yerden" yeniden başlamıştır. Bütün bu hikâyeler hala yazılmayı bekliyor, hayatta tutan dostluk kadar, göçe mecbur bırakan karanlık da. Ali Kayaalp'in dikkat çektiği gibi,

*Artık Atina'da, Selanik'te, Sydney'de, Melbourne'de yaşayan insanların kendileri yoklar ama hikâyeleri hayaletler gibi etrafımızı kuşatıyor adada. Lokantalar, oteller, hediyelik eşya dükkânları onların isimlerini taşıyor- ama onlar yoklar. Peki nasıl gittiklerini de anlatmak gerekmez mi? Bunu onlara borçluyuz galiba.*²⁸⁸

İşte bu çalışmayı da bu tür bir dikkatle gerçekleştirmeye çalıştık. Elbette Bozcaada'nın bütün tarihini hakkıyla gündeme getirdiğimizi iddia etmek mümkün değil. Ancak araştırmamızın üç yönden katkısı olacağını umuyoruz: Bir yandan daha spesifik çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar için bir başlangıç noktası sağlayabilir. İkinci olarak araştırmacı olmayan ama Bozcaada üzerine okuma yapmak isteyen ziyaretçiler ve ilgililer için de bir imkân yaratmaya çalıştık. İnternet "Bozcaada" anahtar kelimesiyle yapılan taramalara, çok sayıda ama büyük oranda birbirini tekrar eden, genel geçer bilgiler ve klişelerle cevap veriyor. Burada bu kişiler için de tarihsel araştırmaya ve adalılarının tanıklıklarına dayanan geniş ve mümkün olduğunca farklı kaynaklardan teyit edilmiş anlatılar bulmak mümkün olacaktır. Son olarak, çalışmamızın adada yaşamış ve yaşamakta olanlar için bir tür ada belleği gibi çalışacağını, onların katkılarıyla gelişip genişleyeceğini, burada izlerini sürmeye çalıştığımız hikâyelere yeni hikâyelerin katılacağını umuyoruz.

²⁸⁷ Ada İnsanları belgeseli, Naile Yıldız bölümü, <https://www.youtube.com/watch?v=fmJm4mMuNek&t=542s>

²⁸⁸ Bu meseleleri daha sarıh bir şekilde düşünme ve ifade etmeme yardımcı olan Ali Kayaalp'e teşekkür ederim. Manifold'da yayımlanan iki yazısında olduğu gibi kişisel yazışmalarımızda da bu meseleye çokça dikkatimi çekti, buradaki paragrafı bana yazdığı bire-postadan aldım (daha önce referans verdiğim şu iki yazıya buradan ulaşılabilir: <https://manifold.press/ali-kayaalp>).

KAYNAKÇA

- Akdemir, Ali; Demircan, Osman; Yılmaz, Selehattin; Takaoğlu, Turan ve Erginal, Evren (der.) *Bozcaada Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale, 2008.
- Akgönül, Samim, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yay., İstanbul, 2007.
- Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2014.
- Akyol, Okan ve Ceyhan, Tevfik, "Bozcaada (Ege Denizi) Kıyı Balıkçılığı ve Balıkçılık Kaynakları", *Journal of Fisheries Sciences.com*, 5(1), 2011, 64-72.
- Alexandris, Alexis, "İmbros and Tenedos: Turkish Attitudes Towards Two Ethnic Greek Island Communities Since 1923", *Journal of the Hellenic Diaspora*, 7(1), Bahar 1980.
- Arı, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000.
- Aslan, Şükrü, Yardımcı, Sibel vd. *Türkiye'nin Etnik Coğrafyası: 1927-1965 Anadil Haritaları*, MSGSÜ, İstanbul, 2015.
- Ataol, Gülşah, *Bozcaada'da Üretilen Kırmızı Şaraplarda Üretim Aşamalarının Antioksidan Yapıları Üzerine Etkisi*, T.C. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları: 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat, Etnisite*, Dipnot Yay., Ankara, 2013.
- Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi, Hukuki İşler ve İnsan Hakları Komitesi tarafından hazırlanan 6 Haziran 2008 tarihli rapor, "Gökçeada (İmbros) and Bozcaada (Tenedos): preserving the bicultural character of the two Turkish islands as a model for co-operation between Turkey and Greece in the interest of the people concerned", raportör: Andreas Gross. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=12011>.
- Aygen, Mehmet Saadettin, *Bütün Yönleriyle Bozcaada*, Türkeli Matbaası, Afyon, 1979.
- Baldacchino, Godfrey, "Islands – Objects of Representation", *Geografiska Annaler*, 87B (4), 2005, 247-251.
- Balta, Evangelia, Nüfus Mübadelesi, İnkılap Yay., İstanbul, 2015.
- Bourgeault, Cynthia, "Thinking Like an Islander", *Island Journal*, 7, 1990, 36-37.
- Conkling, Philip, "On Islanders and Islandness", *The Geographical Review*, Vol. 97(2), 2007, 191-201.

Çankaya, Aylin, *Bir İçe Kapalılık ve Dışa Açık Olma Hali Olarak Adalık ve Ada Hakkı: İstanbul Adaları ve Burgazada Örneği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Çapa, Mesut, "Lozan Antlaşması'ndan sonra İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada'da Türk Egemenliğinin Yeniden Kurulması: Adalar Hakkında Bir Rapor", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 22, 2017, s. 91-108.

Çetinkaya, Doğan, *Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak*, İletişim Yay., İstanbul, 2015.

Çetinkaya, Hikmet, "Üzüm, Şarap ve Efendi", *Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları* içinde, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1995.

Dardeniz, Alper, Bahar, Elman ve Şimşek, Levent, "Bozcaada Bağcılığında Gelişmeler, Sorunlar ve Önerileri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Bahar, 2007, 147-161.

Deleuze, Gilles, "İssız Ada", *İssız Ada ve Diğer Metinler: Metinler ve Söyleşiler 1953-1974* içinde, Yay. Haz. David Lapoujade, çev. F. Taylan- H. Yücefer, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002.

Durmuş, Hüseyin, *Bozcaada'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kültürü*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Dündar, Fuat, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim Yay., İstanbul, 2019.

Eryılmaz, Lütfiye, "A Study on the Fishes of Bozcaada Island (North Aegean Sea)", *Turkish J. Marine Sciences*, 9(2), 2003, 121-137.

Hamlacıbaşı, Ümit, *Kala Afiyet*, Troya Yayıncılık, Muğla, 2005.

Genç, Tülay Turgut, Çıldır ve İlknur Nezahat, "Bozcaada Üzüm Çeşitli Üzerinde Non-Saccharomyces Mayaların Dağılımı", *Biyoloji Araştırma Bilimleri Dergisi*, 5(1), 2012, 115-120.

Gillis, John, *Islands of the Mind: How the Human Imagination Created the Atlantic World*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.

Gökacı, Mehmet Ali, *Nüfus Mübadelesi*, İletişim Yay., İstanbul, 2017.

Gökçe Acar, Gevher ve Gökçe Erkmen, Elvan, "Doğa-Mimari Mekân İlişkisini Bir Adadan Dinlemek, ya da Doğaya Müdahalenin anlam ve Sınırları Üzerine", GreenAge Symposium, MSGSÜ, Mimarlık Fakültesi, 6-8 Aralık 2010.

Gökçe Acar, Gevher ve Gökçe Erkmen, Elvan, "'Farklı Kültürler Üzerinden Tarihi Çevrede Mimari Kimlik Okumaları ve Bozcaada Örneği' ya da 'Bir Adaya Dokunmak'", <http://bozcaadaforumu.blogspot.com/2013/07/farkli-kulturler-uzerinden-tarihi.html>

Gürüney, M. Hakan, *From Tenedos to Bozcaada. Tale of a Forgotten City*, Tenedos Local History Research Center, Bozcaada, 2012.

Hay, Pete, "A Phenomenology of Islands", *Island Studies Journal*, 1(1), 2006, 19-42.

- Hirschon, Renée, *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007.
- Islands of the Northern and Eastern Aegean*, (Anonim), H.M. Stationary Office, Londra, 1920.
- İnceoğlu, Necati, *Bozcaada Yazıları*, Mendirek Yayınları, Bozcaada, 2017.
- İnceoğlu, Necati, *Bozcaada Bağ Rehberi*, Mendirek Yayınları, Bozcaada, 2019.
- İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, TTK Yay., Ankara, 1999.
- Kakmioğlu, Dimitri, *Anayurt*, çev. Niran Elçi, E Yayınları, İstanbul, 2009.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu: 1830-1914*, Timaş Yay., İstanbul, 2010.
- Katsanos, Yorgos ve Macar, Elçin, "İmroz'dan Gökçeada'ya Giderken: 1964'te Ne Oldu?", *İstanbul Rumlar ve 1964 Sürgünleri* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Kaya, Nurcan, *Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler Projesi Alan Araştırma Raporu, Cilt 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kayaalp, Ali, "Adadaki Yaz Sofralarını Anımsamak", *Manifold*, <https://manifold.press/adadaki-yaz-sofralarini-animsamak#ref04,9> Ağustos 2020.
- Kayaalp, Ali, "Adalı Kimliği", *Manifold*, <https://manifold.press/adali-kimligi>, 1 Ekim 2020.
- Kerkineoglou, Apostolos, "Γιατι Χαθηκε Η Τενεδος", *I Tenedos*, 6, Nisan-Mayıs 2008, <http://users.otenet.gr/~TenedOs/GiatixathikeiTenedos.htm>.
- Koraltürk, Murat, *Ekonomi Türkleştirilmesi*, İletişim Yay. İstanbul, 2011.
- Macar, Elçin, "İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye'ye Bırakılması ve 1928 Tarihli Bir Rapor", *Suriçi'nde Bir Yaşam Toktamış Ateş'e Armağan* içinde, yay. haz. Fahri Aral, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Maccannell, Dean, "Staged Authenticity: Arrangement of Social Space in Tourist Settings", *American Journal of Sociology*, 79(3), 1973 DOI: [10.1086/225585](https://doi.org/10.1086/225585). https://www.researchgate.net/publication/247636835_Staged_Authenticity_Arrangement_of_Social_Space_in_Tourist_Settings
- Mağ, Abdulgani, *Türkiye'de Merkezi İdareye Bağlı Taşra Örgütlenmesi ve Mali-İdari Özerklik İlişkisi: Bozcaada Örneği*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- McMullen, Thomas, *Hand-Book of Wines*, D. Appleton and Company, New York, 1852.
- Millas, Herkül, *Göç: Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, İletişim Yay., İstanbul, 2014.

Mutlu, Ayşe Neslihan, *Bozcaada'nın Demografik ve İktisadi Yapısı (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2018.

Münüsoğlu, Hasan, "Ötekinin Üçüncü Hali: İmroz'da Otantiklik ve Turizm", *Rum Olmak, Rum Kalmak* içinde, der. Hakan Yücel, İstos, İstanbul, 2017.

Onaran, Nevzat, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, Evrensel Yay., İstanbul, 2013.

Onaran, Nevzat, *Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, Evrensel Yay., İstanbul, 2013.

Onaran, Nevzat, *Türk Nüfus Mühendisliği 1914-1940*, Kor Yay., İstanbul, 2017.

Ozil, Ayşe, *Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*, Kitap Yay., İstanbul, 2016.

Öksüz, Hikmet, "Lozan Sonrasında Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada'da Rumların Askere Alınması", *Tarih ve Toplum*, 200, 2000, 41-46.

Parlak, Cengiz, "Çanakkale Merkeze ve İlçelerine Yerleştirilen Giritli Mübadil Göçmenler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 10(13), 2012, s.127-154.

Pekin, Müfide, *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005.

Putz, George, "On Islanders", *Island Journal*, 1, 1984, 26-39.

Shell, Marc, *Islandology. Geography, Rhetoric, Politics*, Stanford University Press, Stanford, 2014.

Şahin, Haluk, *Poyrazaltı. Bozcaada Değişirken*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

The Wine-Drinker's Manual, (Anonim), Marsh and Miller, Londra, 1830.

Tournefort, Joseph Pitton de, *A Voyage into the Levant*, Vol II. D. Midwinter vd., Londra, 1741.

Urry, John, *Mekanları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Urry, John, *Turist Bakışı*, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2009.

Vannini, Phillip, "Constellations of Ferry (im)mobility: Islandness As the Performance and Politics of Insulation and Isolation", *Cultural Geographies*, 18(2), 2011, 249-271.

EKLER

Ek 1 Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi "Bozcaada" Anahtar Kelimesi Geçen Belgeler

Belge Adı	Tarih
İmroz ve Bozcaada Rumlarından olup evvelce dışarıya çıkanların tekrar adı geçen adalara dönmelerine izin verilmesi.	06.05.1933
Eastern Telgraf Kumpanyası'nın, Rusya'dan Odesa ve İstern-Bozcaada kablo yolları ile İtalyan adalarına geçirilecek muhaberat için 7 santim ücret alınması.	15.05.1933
İmroz ve Bozcaada Rumlarından 20 kişinin memleketleri olan adalara dönmelerine izin verilmesi.	12.04.1934
Çeşitli sebeplerle dışarıya gitmiş olup tekrar memleketlerine dönmek isteyen İmroz ve Bozcaada Rumlarından 27 şahsın dönüşlerine izin verilmesi.	12.05.1934
Selanik'te Venizelos Fırkasına mensup Elefteros Tipos Gazetesi'nden Bozcaada ve İmroz adaları hakkında çıkan makale.	28.05.1934
Çeşitli sebeplerle yurt dışına çıkan İmroz ve Bozcaada Rumlarından 21kişinin, dönüşlerine izin verilmesi.	26.06.1934
Çeşitli sebeplerle memleketi terk eden Bozcaada ve İmrozlu Rumlardan 27kişinin, yurda dönmesine izin verilmesi.	20.09.1934
Yunan uyruklu Dora Pinelopi ve Kaliopi'nin Bozcaada'ya gelmesine izin verilmesi.	19.07.1939
M. Dimitre Fitchev, Dimitre Topalski ve Borislav Raikov'un karaya oturan Bulgar bandralı Çar Ferdinand gemisini kurtarmak üzere Bozcaada'ya gitmesine izin verilmesi.	30.03.1940
Bozcaada'daki birliklerin ıslahına tahsis edilmek üzere buradaki Kostanti Hiristodolu oğlu Riga'ya ait bahçe ile mağazanın Milli Savunma ihtiyaçları için istimlakı.	05.10.1942
Bozcaada-Geyikli arasında PTT denizaltı kablosunu kıran İtalyan vapuru aleyhine açılan davanın masrafa karşılık 3000 TL alınarak uzlaşma ile halledilebileceği.	07.11.1942

Bozcaada-Geyikli PTT İdaresi'ne ait denizaltı kablosunu kopardığı için İtalyan bandıralı Dridne R.105 Driana Gemisi Acentası aleyhine açılan davanın sulhen düşürülmesi.	15.10.1943
Emet, Arapsun, Erbaa, Bozcaada, Mihaliççık, Sivrihisar kaymakamlıkları, 3. Umumi Müfettişlik Evrak Müdürlüğü ve Bolu Mektupçuluğu'na yapılan tayinler.	15.10.1943
Eceabat, Yenice, Canpazarı, Bolayır, Kepez, Ezine-Bahçeli, İmroz-Gökçeada ve Bozcaada halkevi ve halkodaları binalarına ait yazışma ve planlar.	18.07.1949
Bozcaada ve İmroz'da Sünger İşleri üzerinde incelemede bulunmak üzere İngiliz Harold May'ın Aralık 1949'da yukarıda belirtilen 2. yasak bölgelere girmesine izin verilmesi.	26.12.1949
İmroz ve Bozcaada'da Sünger işleri üzerinde incelemede bulunmak üzere İngiliz uyruklu Harold May'ın adı geçen yerlerde bulunan 2. yasak bölgelere girmesine izin verilmesi.	26.11.1950
Bozcaada ilçesinde Ortodoks Cemaati tarafından bir ilkokul binasının yapılmasına izin verilmesi.	11.08.1951
Merkezi Bozcaada olmak üzere, Bozcaada Şarapçılık Türk Anonim Ortaklığı'nın kurulmasına izin verilmesi.	07.01.1953
4/23 sayılı Kararla kurulmasına izin verilen Bozcaada Şarapçılık TAŞ ana sözleşmesinin sermayeye dair 7. maddesinin değiştirilmesi.	10.03.1954
Bozcaada Şarap Fabrikası'nın açılış törenine Başbakan Adnan Menderes'in davet edildiği.	29.07.1956
Kaçakçılığın men ve takibi için TC Kara Suları ile İmroz ve Bozcaada'da emniyet bölgesi kurulması ve bu bölgede dahiliye ve Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti'nin kontrolü.	07.06.1958
Çanakkale'ye bağlı Bozcaada ve İmroz ilçelerinde bulunan bazı yer adlarının değiştirilmesi.	17.09.1965
İmroz ve Bozcaada'nın Çanakkale ile denizden olan irtibatının, Maliye ve Ulaştırma Bakanlıkları tarafından beraberce yapılacak çalışmalarla devamlı olarak sağlanması.	15.12.1967
Yüksek Planlama Kurulu'nun, Bozcaada Hükümet Konağı yapımının 1968 Yılı Programına alınmasıyla ilgili raporunun onaylanması.	24.04.1968
Çanakkale ile İmroz ve Bozcaada arasındaki ulaşımın takviyesi maksadıyla inşa edilecek gemi hakkındaki raporun onanması.	29.08.1968

Bozcaada araba vapuru yanaşma yerlerinin Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı'na devredilmesi.	13.11.1975
Çanakkale ili Bozcaada Belediyesince işletilen iskeleden geçirilecek eşyadan alınacak ücret tarifelerinin onaylanması.	26.12.1978
Fatsa, Ünye, Sinop, İnebolu, Amasra, Karamürsel, Şile, Gemlik, Bozcaada, Geyikli, Karabiga, Eceabat ve Dikili Belediyelerince işletilen iskeleler ile Muğla ili Özel İdaresince işletilen Gökova ve Ören iskelelerinden geçirilecek eşya için uygulanacak ücret tarifesinin onayı.	12.06.1980
Çanakkale Boğazında belirlenen alanlar ile Gökçeada ve Bozcaada'nın 2805 Sayılı Kanun kapsamı dışında tutulması.	23.08.1983
Çanakkale ili Bozcaada Feribot İskelesi ve Rıhtım ilavesinin kullanım hakkının Bozcaada Belediyesine devredilmesi.	26.08.1983
Bozcaada, Eceabat, Gelibolu, Gemlik, Bartın Belediyelerince işletilen iskelelerden geçen eşya ve vasıttan alınacak ücretler ile Fırat Nehri üzerindeki geçitlerde çalıştırılan kayık ve sallarla taşınan yolcu, hayvan, taşıma araçları ve eşyadan alınacak ücretlere ait tarifelerin onaylanması.	11.07.1984
Ardeşen, Pazar Kirazlık, Abana Balıkçı Barınakları ile Ayancık, Amasra, Gemlik, Erdek, Marmara Adası, Karabiga, Gelibolu, Odunluk, Eceabat, Bozcaada, Kilitbahir, Gökova, Ören ve Anamur iskelelerinden geçen eşya ve araçlardan alınacak ücretler ile Mardin il sınırları içindeki nehirlerde çalıştırılan kayık ve sallarla taşınan yolcu, hayvan, taşıma araçları ve eşyadan alınacak ücretlere ait ekli tarifenin tasdiki.	13.04.1988
Gökçeada ve Bozcaada Belediyelerinin Türkiye Elektrik Kurumundan aldıkları elektrik enerjisine uygulanacak satış tarifi hakkındaki Kararın yürürlüğe konulması.	06.09.1990
26.08.1983 tarihli ve 83/7025 sayılı Kararnameye ek olarak Çanakkale ili Bozcaada Feri İskelesi ve Rıhtım İlavesinin kullanım hakkının Bozcaada Belediyesi'ne devredilmesine ilişkin 26.08.1983 tarihli ve 83/7025 sayılı kararname hükümleri saklı kalmak kaydıyla her yıl adı geçen iskele ve rıhtım ilavesinin kullanım hakkı sonucunda oluşan gayrisafi iradının yüzde 20 nisbetindeki meblağın Bozcaada İlçesi İl Özel İdaresine devredilmesi.	21.02.1995
Mübadil Rumların mevsim seyahatlerinde Bozcaada ve İmroz adalarında 3 ay müddetle ikametlerine izin verilmesi.	21.03.1938

Bazı il ve ilçelerin belediye teşkilat kadrolarında değişiklik yapılması.	26.03.1943
Bazı hakimlerin terfileri ile bazı hakim ve savcılarının tayin ve nakilleri.	06.07.1945
Bazı hâkim, savcı ve savcı yardımcılıklarına yapılan tayinler.	15.04.1950
Bazı hâkim, savcı ve yardımcılıklarına, Ticaret Mahkemesi Üyelikleri ve adliye müfettişliklerine yapılan tayinler.	16.06.1958

Ek 2 YÖK Tez Arşivi “Bozcaada” Anahtar Kelimesi Geçen Tezler

Anabilim Dalı	Tür	Yıl	Üniversite	Tez Başlığı	Yazar
Arkeoloji	DR	1993	Ege	Tenedos Arkaik ve Klasik Nekropolü (2 Cilt)	Turhan Özkan
Arkeoloji	YL	2006	ÇOMÜ	Antik Dönem Denizcilğinde Tenedos / Bozcaada: Kıyasal Kullanım Ve Ticaret	Onur Baymacı
Biyoloji	DR	2017	ÇOMÜ	Bozcaada Karalahna Ve Çavuş Üzümlerinin Olgunlaşma Sürecinde Mikrobiyal Yükünün, Küf Türlerinin Ve Mikotoksin Profillerinin Belirlenmesi	Gülçin Özcan
Biyoloji	YL	2001	İstanbul	Bozcaada Littoralinin Makrobentos Faunası Ve Ekolojileri Üzerine Bir Araştırma	Herdem Aslan
Biyoloji	YL	1997	Gazi	Bozcaada Heteropterlerinin Fauna Ve Ekolojisi Üzerine Araştırmalar	Özlem Yılmaz
Çevre Bilimleri	YL	2006	BOUN	Local Agenda 21 For Bozcaada Turkey With Target 100% Renewable Energy And Eco Labeling Perspective	Nilüfer Selen Önal
Coğrafya	YL	2012	Balıkesir	Bozcaada'da Turizm: Siyasal Ekolojik Yaklaşım	Melis Güzel
Coğrafya	YL	1984	Ege	Bozcaada'nın Fiziki Coğrafyası	Şahabettin Hocaoğlu
Elektrik Elektronik Mühendisliği	DR	1987	ODTÜ	The Role of Wind Energy Conversion Systems in Bozcaada's Electric Energy Planning Problem	Muhittin Aday
Gemi ve Deniz Teknoloji Mühendisliği	YL	2018	İTÜ	A Potential Offshore Wind Farm Arrangement Off the Bozcaada Shores	Oğuzhan Turhanlar

Gıda Mühendisliği	YL	2017	ÇOMÜ	Bozcaada'da Yetiştirilen 'Vasilaki' Üzümlerinden Spontan Ve Saf Maya Fermantasyonuyla Üretilen Beyaz Şarapların Karakteristik Özellikleri	Özgür Özkan
Gıda Mühendisliği	YL	2016	ÇOMÜ	Ticari Maya Kullanımının Karalahna Üzümlerinden Üretilen Kırmızı Şarapların Karakteristik Özellikleri Üzerine Etkileri	Burcu Şişli
Gıda Mühendisliği	YL	2012	ÇOMÜ	Bozcaada'da Üretilen Kırmızı Şaraplarda Üretim Aşamalarının Antioksidan Yapıları Üzerine Etkileri	Gülşah Ataol
İşletme	YL	2010	Trakya	Destinasyon Pazarlamasında Destinasyon Seçimi Karar Verme Süreci Üzerine Bir Çalışma: Bozcaada Örneği	Elif Ülker
Kamu Yönetimi	YL	2015	ÇOMÜ	Türkiye'de Merkezi İdareye Bağlı Taşra Örgütlenmesi Ve Mali - İdari Özerklik İlişkisi: Bozcaada Örneği	Abdulgani Mağ
Mimarlık	YL	2015	Gazi	Bozcaada'da Geleneksel Konut Mimarisi: Tipoloji Çalışması	Abdurrahman Sedat Saygı
Mimarlık	YL	2010	Yıldız Teknik	Bozcaada Yerleşiminde Geleneksel Dokunun Koruma Amaçlı Çözümlemesi	Melike Didem Anık
Peyzaj Mimarlığı	DR	2007	Ege	Özgün Peyzaj Karakteristiklerine Sahip Mekanlara Yönelik Bir Peyzaj Planlama Yönteminin Ortaya Konulması; Bozcaada Örneği	Çiğdem Kaptan Ayhan
Peyzaj Mimarlığı	YL	2019	ÇOMÜ	GAP (Boşluk) Analizi Yöntemiyle Bozcaada'nın Korunan Alanlarının İrdelenmesi	Merve Akbaş

Peyzaj Mimarlığı	YL	2017	İstanbul Teknik	Kırsal Peyzaj Dönüşümleri: Bozcaada Örneği	Şahika Çelenk
Şehir ve Bölge Planlama	YL	2018	Mimar Sinan	Sürdürülebilir Ulaşım Politikaları Bağlamında Ekohareketlilik Yaklaşımının İncelenmesi Ve Uygulanması: Bozcaada Örneği	Şhiqprim Ahmeti
Tarih	YL	2019	ÇOMÜ	Bozcaada'nın Demografik Ve İktisadî Yapısı (XVI.-VIII. Yüzyıllar)	Ayşe Neslihan Mutlu
Tarih	YL	2006	Osmangazi	Bozcaada'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Kültürü	Hüseyin Durmuş
Turizm	DR	2014	ÇOMÜ	Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimi Bağlamında Adalar: Bozcaada Üzerine Bir Model Önerisi	Mustafa Doğan
Turizm	DR	2012	Balıkesir	Hizmet Kalitesinin Bir Unsuru Olarak Atmosferin Müşteri Sadakati Üzerine Etkisi: Bozcaada'daki Otellerde Konaklayan Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma	Murat Aksu
Turizm	YL	2019	Medeniyet	Bozcaada'daki Yerel Halkın Turizmin Etkilerine Karşı Yaklaşımlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma	Esin Bildin
Turizm	YL	2013	ÇOMÜ	Etkinlik Turizmi Çeşidi Olarak Festivaller: Bozcaada Yerel Tatlar Festivali Örneği	Gizem Beyaz Kömürcü
Turizm	YL	2012	ÇOMÜ	Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Bozcaada Örneği	Nahide Övgü Demiral
Turizm	YL	2008	ÇOMÜ	Yiyecek Turizmi Ve Yiyecek Turizmi Açısından Bozcaada'nın Kaynakları	Fatma Ümit Hamlacıbaşı
Turizm	YL	2006	ÇOMÜ	Bir Turizm Ürünü Olarak Şarap Kültürünün Bozcaada Turizmine Etkileri	Bahadır Sezer

Uluslararası İlişkiler	YL	2012	ÇOMÜ	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardımları (IPA): Yardımların İkili İlişkilere Yönelik Amaçları Bağlamında Bozcaada Örneği	İbrahim Çenet
Ziraat	DR	2014	ÇOMÜ	Bozcaada Topraklarının Detaylı Etüt-Haritalanması Ve Sınıflandırılması, Toprak-İklim-Coğrafi Konum (Terroir) Özelliklerine Göre Bağcılığa Yönelik Arazi Değerlendirmesi	Yusuf Yiğini
Ziraat	DR	1992	Ankara	Çavuş Üzüm Çeşidinde Tohum Taslakları Ve Embriyo Gelişimi İle Boş Çekirdekliklik Arasındaki İlişkiler Üzerinde Araştırmalar	Birhan Marasalı
Ziraat	YL	2015	ÇOMÜ	Farklı Mevkilerin Bozcaada Çavuşu Üzüm Çeşidinin Kalite Özellikleri Üzerine Etkileri	Ramazan Eren
Ziraat	YL	2008	ÇOMÜ	Farklı Bakım-Koruma Uygulamaları Yapılan Bozcaada Bağ Alanlarındaki Toprağın Bazı Fiziksel Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma	Gürkan Vatansever

Ek 3 “Ege Adaları” Üzerine Yazılmış Tezler

(Türkiye-Yunanistan ilişkileri, sınır sorunu ve “Ege Adaları Sorunu” üzerine yazılmış Uluslararası İlişkiler ve Tarih tezleri hariç)

Anablim Dalı	Tür	Yıl	Üniversite	Tez Başlığı	Yazar
Arkeoloji	DR	2019	Ankara	Bakla Tepe buluntuları ışığında M.Ö. 3. binin ilk yansında Batı Anadolu sahil kesimi mimarisi ve yerleşim modelleri	Ümit Gündoğan
Arkeoloji	DR	2009	Selçuk.	İ.Ö. 3.yy'da Batı Anadolu ve adalarda heykeltıraşlık faaliyetleri	Fatma Bağdatlı
Arkeoloji	YL	2013	Trakya	Gökçeada Uğurlu/Zeytinlik Höyük Kazısı Işığında MÖ 5. Binde Batı Anadolu Ve Doğu Ege Adaları	Melek Kuş
Arkeoloji	YL	2008	Adnan Menderes	Batı Anadolu, Ege Adaları Ve Kıta Yunanistan'da Ele Geçen Hitit Kökenli-Etkili Eserler	Serkan Bulut
Arkeoloji	YL	2005	Hacettepe	M. Ö. 3. bin yılda Ege Dünyası'nda görülen taş aletler ve silahlar	Fatma Bağdatlı
Biyoloji	DR	1995	Trakya	Gökçeada Ve Bozcaada Adalarının Kemiricileri	Beytullah Özkan
Biyoloji	YL	2018	Hacettepe	Gökçeada Ve Bozcaada Coleoptera Takımına Ait Türler Üzerinde Faunistik Çalışmalar	Deniz Sezer
Biyoloji	YL	2008	ÇOMÜ	Gökçeada Ve Bozcaada'daki Atmosferik Polenler	Aydın Bilgiç
Coğrafya	YL	2013	ÇOMÜ	Bozcaada, Eceabat Ve Gökçeada İlçeleri (Çanakkale İli)	Tarık Akkoç

				Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi	
Enerji Bilim ve Teknoloji	YL	2012	İTÜ	Açık Deniz Rüzgar Enerjisi, Fizibilite Adımları İle Bozcaada Ve Gökçeada Örnek Çalışması	Barış Güzel
Halk Sağlığı	YL	2015	Hacettepe	Gökçeada Ve Bozcaada'dan 01.01.2009-31.12.2013 Tarihlerinde 112 Ambulanları İle Sevk Edilen Hastaların Ambulans Hasta Kayıt Formlarının Değerlendirilmesi	Cüneyt Çalışkan
İç Mimarlık	YL	2014	Maltepe	Türkiye'deki Ege Adalarında Butik Otellerin Yatak Odalarının İç Mekân Özellikleri Üzerine Bir İnceleme	Meriç Kemik Çamlıdere
İnşaat Mühendisliği	YL	2014	İTÜ	Wave Power Potential Assessment Of Aegean Sea	Navid Jadidoleslam
Jeodezi ve Fotogrametri	YL	2003	İTÜ	Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemi Entegrasyonu 'Gökçeada Ve Bozcaada Örneği'	Filiz Bektaş
Müzik	YL	2017	Bahçeşehir	İmroz Şarkılarının Toplumsal Bellek, Kimlik İfşası Ve Ada Kültüründeki Yeri: Milliyetçilik Akımları Ve Kıbrıs Olaylarının Gölgesinde Şekillenen Öznel Bir Repertuvar Ve Günümüze Uzanan İcra Ve Aktarım Pratikleri	Murat Arcun Tanju
Peyzaj Mimarlık	DR	2008	Ankara	Gökçeada Ve Bozcaada'nın Doğal Ve Kültürel Peyzaj	Lerzan Erdinç

				Özelliklerinin Belirlenmesi Koruma Ve Geliştirme Olanakları	
Sanat Tarihi	YL	1997	Hacettepe	Ege Adalarında MÖ. 2. Bin Ev Mimarisi	Hülya Bülbül
Su Ürünleri	YL	2017	ÇOMÜ	Kuzey Ege Denizi'nde Kullanılan Çapari Takımlarının Teknik Özellikleri Ve Yapısal Farklılıklarının Belirlenmesi	Selahattin Madentepe
Tarih	DR	2005	Dokuz Eylül	Doğu Ege Adaları'nın Osmanlı hakimiyetinden çıkışı ve bunun Aydın vilayetine etkileri	Elif Yeneroğlu Kutbay
Tarih	DR	1992	Ankara	Tahrir defterlerine göre Boğazönü adaları (XV. ve XVII. yüzyıllar)	Yasemin Demircan
Tarih	YL	2019	Dokuz Eylül	Ege Adaları Çerçevesinde Osmanlı-Venedik İlişkileri	Hülya Çiçek
Tarih	YL	2019	Sıtkı Koçman	Ptolemaiosların Küçük Asia Ve Ege Politikası (MÖ 305-30)	Ebru Özer
Tarih	YL	2016	Trakya	Uluslararası İlişkiler Bağlamında Mora Ve Ege Adalarında Rum İsyanı Ve Yunanistan Krallığı'nın Kurulması	Uğur Sezer
Tarih	YL	2014	Ege	İtalyan İşgali Sırasında Doğu Ege Adaları	Elif Charlotte Nelson Keleş
Tarih	YL	2013	Gazi	XV Ve XVI. Yüzyıllarda Ege'de Adalar Ahalisinin Kıyı Muhafazasına Katkısı	Orçun Nalezen
Tarih	YL	2008	Ankara	İngiliz Ve Fransız Seyyahlara Göre 17. Ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) Ve Çevresi	Güner Doğan

Tarih	YL	2005	Gazi	Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Adalar Meselesi	Mustafa Bostancı
Tarih	YL	1995	Trakya	Türkiye ile Yunanistan Arasında Ege Adaları Meseleleri	Osman Kasap
Tarih	YL	1991	Anadolu	Ege Adaları	Zafer Koşlu
Tarih	YL	1991	İstanbul	Tarihten Günümüze Ege Adaları	Aysun Tokatlıoğlu
Turizm	YL	2002	ÇOMÜ	Gökçeada Ve Bozcaada'nın Turizm Potansiyelinin Tespiti Ve Adalarda Turizmin Gelişme Olanakları	Cem Pekcan
Uluslararası İlişkiler	YL	2016	ÇOMÜ	Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Boğazönü Adaları	Melih Asaroğlu
Uluslararası İlişkiler	YL	2000	Kırıkkale	Batı Anadolu'nun Ege Denizi (Adalar Denizi)'ne Uzantısı Olan Ada, Adacık Ve Kayalıklar	Yaşar Ertürk

Ek 4 Dolaylı Olarak Bozcaada'nın Adının Geçtiği Tezler

Anabilim Dalı	Tür	Yıl	Üniversite	Tez Başlığı	Yazar
Arkeoloji	YL	2010	ÇOMÜ	Troas Bölgesi İlk Tunç Çağı Konut Tipolojisinin Arkeolojik Ve Etnoarkeolojik Açından Değerlendirilmesi	Sadiye Esra Akgün
Avlama ve İşleme Teknolojisi	YL	2018	ÇOMÜ	KuzeyEge Denizinde Kullanılan Çaparı Takımlarının Av Kompozisyonu Ve Hedef Dışı Av Oranlarının Belirlenmesi	Gençtan Erman Uğur
Bitki Koruma	YL	2006	ÇOMÜ	Salkım Güvesi (Lobesia Botrana Den.-Schiff) ile Mücadelede Bacillus Preparatları Ve Trichogramma Türlerinin Kullanım Olanakları	Burak Polat
Bitki Koruma	YL	2004	ÇOMÜ	Çanakkale Bağ Alanlarında Zararlı Salkım Güvesi (Lobesia Botrana Den.-Schiff)'nin Popülasyon Gelişmesi Ve Döl Sayısının Belirlenmesi	Aziz Albayrak
Biyoloji	DR	2019	ÇOMÜ	Türkiye'nin Kuzeyinde Dağılışı Gösteren Anguidae Familyasına Ait Türlerde Yaş Tayini Ve Bazı Biyolojik Özelliklerin Araştırılması	Batuhan Yaman Yakın

Biyoloji	YL	2004	Trakya	Çanakkale Böcekçil (Mammalia: Insectivora) Türleri	İnci Bingöl
Biyoloji	YL	2007	ÇOMÜ	Çanakkale Adaları Kuş Popülasyonları Ve Habitat İlişkileri Üzerine Gözlemler	İnanç Sevim
Biyoloji	YL	2012	ÇOMÜ	Bozcaada (Çanakkale, Türkiye) Üzümleri Yüzeyinden İzole Edilen Non-Saccharomyces Maya Türlerinin Tanımlanması Ve Moleküler Analizi	İlknur Nezahat Çıldır
Biyoloji	YL	2016	Ankara	Marmara Bölgesi'nde Yayılış Gösteren Mus L., 1758 (Mammalia: Rodentia) Cinsinin Mitokondriyal DNA (Sitokrom B Ve Kontrol Bölgesi) Varyasyonları	Ayşegül Önverdi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	YL	2019	ÇOMÜ	Okul Yöneticilerinin Koçluk Becerilerinin İncelenmesi: Çanakkale İli Örneği	Burcu Ayhan
Çevre Bilimleri	YL	1997	Hacettepe	Bandırma, Bodrum, Bozcaada Ve Çeşme Bölgeleri İçin Rüzgar Enerjisi Potansiyellerinin Belirlenmesi	Cihan Dündar
Disiplinler Arası Bölgesel Çalışmalar	YL	2016	ÇOMÜ	Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Boğazönü Adaları	Melih Asaroğlu
Edebiyat	YL	2016	Ardahan	Hale Seval'in Hikâyelerinde Yapı Ve İzlek	Fatma Aktemür
Eğitim Bilimleri	YL	2017	ÇOMÜ	Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin	Emel Dinçkal

				Maruz Kaldıkları Veli Kaynaklı Yıldırma Davranışları Ve Veli Tanımlamaları	
Elektrik ve Elektronik Mühendisliği	YL	2000	İTÜ	Rüzgâr Santralleri Ve Enerji Sistemlerinde Bağlantıların İncelenmesi	Utku Polat
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	YL	2015	Mevlana	Türkiye Denizlerindeki Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli Ve Deniz Üstü Rüzgâr Santralleri Kurulabilecek Bölgelerin Belirlenmesi	Volkan Yerci
Endüstri Mühendisliği	YL	2018	Gazi	Açık Deniz Rüzgâr Enerjisi Türbinlerinin Kurulum Yeri Seçimi İçin Bir Model Önerisi	Sinem Akalın
Enerji Sistemleri Mühendisliği	DR	2017	Şeyh Edebalı	Enerji Sistemlerinde Rüzgâr Hızı Modellemesi İçin Geliştirilen Finsler Geometrisi Tabanlı Yeni Bir Yaklaşım Analizi Ve Uygulaması	Emrah Dokur
Film Tasarım	DR	2018	Marmara	Toplumsal Yabancılaşmanın Sinemaya Yansıması / Hayat Bazen	Cem Hakverdi
İnşaat Mühendisliği	DR	2019	Gazi	Türkiye Kıyıları Rüzgâr Ve Dalga İklimi İle Enerji Potansiyelinin CBS Tabanlı Elektronik Atlası	Tarık Buyruk

İnşaat Mühendisliği	YL	1996	ODTÜ	Short-Term Statistical Analysis of Wind-Wave Characteristics Measured Along The Turkish Coast	M. Murat Turhan
İnşaat Mühendisliği	YL	2011	Yıldız Teknik Üni.	Ege Denizi-Akdeniz Dalga Atlası Ve Küresel İklim Değişikliğinin Dalga İklimine Etkisi	Remziye Alpli
İnşaat Mühendisliği	YL	2014	İTÜ	Wave Power Potential Assessment of Aegean Sea	Navid Jadidoleslam
İnşaat Mühendisliği	YL	2015	Balıkesir	Ayvalık – Bozcaada – Bandırma Kıyı Bölgeleri İçin Rüzgâr Ve Dalga İklimi Çalışması	Dilek Çapanoğlu Bacanlı
İnşaat Mühendisliği	YL	2019	Atılım	Wave Climate of Northern Aegean Coastline of Turkey: Empirical and Numerical Method Comparisons	Omar Ahmad Abdallah Al Shoubaki
Jeofizik Mühendisliği	YL	2016	İstanbul	Sismik Veri İşlem Ve Deniz Sismiği Yansıma Verilerin Yorumu	Tuğçe Uzer
Jeoloji Mühendisliği	DR	2009	Hacettepe	Gökçeada ve Marmaris Arasında Yer Alan Ege Körfezlerinin (Batı Türkiye) Güncel Ostrakod Faunası	Gönül Çulha
Jeoloji Mühendisliği	DR	2016	ÇOMÜ	Gökçeada, Bozcaada ve Çanakkale Boğazı Kıyılarının Kuvaterner Jeolojisi Ve Jeomorfolojisi	Mustafa Avcıoğlu
Jeoloji Mühendisliği	YL	1998	Ankara	Gökçeada-Bozcaada-Çanakkale Bölgesi	Uğraş Işık

				Genç Kuvatemer Molluska Faunası	
Kentsel Tasarım	YL	2018	İTÜ	Kentsel Etkinlikler Kapsamında Festivaler Ve Kentsel Mekana Etkileri: İki Mekan İki Festival	Büşra Yılmaz Şirin
Makine Mühendisliği	YL	1998	Yıldız Teknik	Rüzgâr Atlas Çalışmaları Ve Türkiye İçin Bir Uygulama	Kerem Tunçer
Makine Mühendisliği	YL	2000	Süleyman Demirel	Research for the Designing Principles of Wind Energy Powerplants	Orhan Kısa
Makine Mühendisliği	YL	2004	İTÜ	Türkiye'deki Rüzgâr Gücü Potansiyeline Göre Türbin Güçlerinin Saptanması Ve Tasarımı	Barış Samsun
Makine Mühendisliği	YL	2017	Yıldız Teknik	Türkiye'de Kurulabilecek Deniz Üstü Rüzgar Santrallerinin Teknik Ve Ekonomik Analizi	Ahmet Mert Özdilim
Meteoroloji	DR	1997	İTÜ	Saatlik ve Aylık Rüzgar Verisiyle Rüzgar Enerjisi Modellenmesi	Ferdi Türksoy
Resim	YL	2019	ÇOMÜ	Romantik Resimde Pitoresk Görünüm Gökçeada ve Bozcaada Peyzajlarından Etüdlar	İlker Eği
Su Ürünleri Temel Bilimleri	DR	2003	Ege	Türkiye'nin Ege Denizi Kıyıları Sublittoral Bentik Amphipod'ları Ve Biyo-Ekolojik Özellikleri	Murat Sezgin

Tarih	YL	2003	Gazi Osman Paşa	Osmanlı Devleti'nde Kale-Bend Cezası: 5 Numaralı Kale-Bend Defterli-1150-B. 1151	Güler Bayraktar
Tarih	YL	2005	Gazi Osman Paşa	929/A Numaralı Nefy Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi	Sibel Kavaklı
Tarih	YL	2019	Trakya	Yunanistan Belgelerine Göre Selanik'ten İzmir'e Göçler (1923 - 1925)	Gamzie Chatip
Ziraat	DR	1992	Ankara	Türkiye Kırsal Alanları İçin Optimal Rüzgâr Enerjisi Çevrim Sistemlerinin Modellemesi	Mustafa Bülent Coşkun
Ziraat	DR	2001	Ankara	Boş Çekirdekli Sofralık Üzüm Çeşitlerinin Melezleme Islahında İn Ovulo Embriyo Kültüründen Yararlanma Olanakları	Ayfer Karlı İlbay
Ziraat	YL	1993	Trakya	Kum Havuzlarının Aşılı Köklü Asma Fidanı Üretiminde Kullanılması	F. Cem Kuzucu
Ziraat	YL	1996	Ankara	Safranbolu Bağcılığı Ve Yörede Yetişen Üzüm Çeşitlerinin Ampelografik Özelliklerinin Belirlenmesi	Ahmet Küçükhascul
Ziraat	YL	1996	Trakya	Standart Dışı Çeliklerin Aşılı Köklü Asma Fidanı Üretiminde Kullanılması	Yusuf Mert Kocamaz

Ek 5 Bozcaada Üzerine Yazılmış Kitaplar

(Ad Sırasına Göre Alfabetik)

Yazar	Kitap İsmi	Yayınevi	TÖR	Yayın Yılı
Adalı Yaşar	Bir Masal Ada Bozcaada	Akademik Kitaplar	Araştırma-İnceleme	2011
Bülent Akgezer	Tenedos Bozcaada: Rüzgarlı Söylencelerin Adası	Yitik Ülke	Araştırma-İnceleme	2017
H. Can Yücel	Tarih Denizinde Bozcaada (deniz tarihi üzerine)	Mendirek	Araştırma-İnceleme	2019
Hale Seval	Duvarsız Avlu – Bozcaada	Pia	Edebiyat	2010
Haluk Şahin	Bozcaada Kitabı	ArkeoPera	Deneme-Araştırma	2016
Haluk Şahin	Büyüyor Üzümler Bağlarda - Bozcaada Haikuları	Yitik Ülke	Şiir	2014
Haluk Şahin	Poyrazaltı Bozcaada Değişirken	Arkeoloji ve Sanat Yayınları	Deneme	2013
Hasan Ali Göksoy (yay. haz.)	Türk Tarihinde Bozcaada	Bozcaada Müftülüğü	Araştırma-İnceleme	2002
Hüseyin Durmuş	Geçmişten Günümüze Bozcaada	Kendi Yayını	Araştırma-İnceleme	2004
Kadir Aydemir (derleyen)	Bozcaada Öyküleri	Yitik Ülke	Edebiyat	2009
Kolektif	Bozcaada-Gökçeada	Boyut	Araştırma-İnceleme	2003
M. Hakan Gürüney	Bozcaada Fotoğrafları	Bozcaada Yerel Tarih Araştırma Merkezi	Araştırma-İnceleme	2009
M. Hakan Gürüney	Tenedos'dan Bozcaada'ya Unutulmuş Bir Ada Hikâyesi	Bozcaada Yerel Tarih Araştırma Merkezi	Araştırma-İnceleme	2009
M. Sadettin Aygen	Bütün Yönleriyle Bozcaada	Türkeli	Araştırma-İnceleme	1979
Mesut Doğan	Beşeri Coğrafya Açısından Bozcaada	İmleç Yayınları	Araştırma - İnceleme	2011
Murat Aksu	Bozcaada Destinasyonu	Detay	Araştırma-İnceleme	2015
Necati Inceoğlu	Bozcaada Bağ Rehberi	Mendirek)	Araştırma-İnceleme	2019

Necati İnceoğlu	Bozcaada Yazıları	Mendirek	Deneme	2017
Nejat Hamlacıbaşı	Üzüm Adasından Sözüm Ona Hikayeler	Chiviyazılan	Edebiyat	2012
Neslihan Yurttaş	Bozcaada Mezeleri Yemekleri ve Tatlıları	Kişisel	Araştırma- İnceleme	2012
Nezih Başgelen	Ozanın Gününde Bozcaada	Arkeoloji ve Sanat	Araştırma- İnceleme	2010
Tolga Aydoğan	Kalbimde Bir Yara Bozcaada	Minval	Edebiyat	2014
Ümit Hamlacıbaşı	Kala Afiyet - Bozcaada Yemekleri	Chiviyazılan	Araştırma- İnceleme	2015

Ek. 6 Derinlemesine Görüşme Tablosu

Adı – Soyadı	Meslek	Yaş	Cinsiyet	Görüşme Yeri	Görüşme Tarihi
Atanasia Efstratiyu	Ev Hanımı	80+	Kadın	Bozcaada	Adaya ilk ziyaret: 11-15 Ekim 2017
Enver Evergen	Emekli Öğretmen	80+	Erkek	Bozcaada	
Hüseyin Kocamış	Esnaf	65	Erkek	Bozcaada	
Muazzez Kocamış	Ev Hanımı	65	Kadın	Bozcaada	
Ramazan Taşpınar	Bağcı	80	Erkek	Bozcaada	
Birgül Durmuş	Emekli Bankacı	63	Kadın	Bozcaada	Adaya 2. ziyaret: 14-18 Şubat 2018
Kerim Kılavuz	Emekli Mühendis, Balıkçı, Süngerci	63	Erkek	Bozcaada	
Kurtuluş Durmuş	Emekli, Balıkçı	60	Erkek	Bozcaada	
Muazzez Kocamış	Ev Hanımı	86	Kadın	Bozcaada	
Panayota Tabla	Ev Hanımı	80+	Kadın	Bozcaada	
Sinan Tekin	Bağcı	68	Erkek	Bozcaada	
Sönmez Uğurtu	Turizmci	73	Erkek	Bozcaada	
Süleyman Balcı	Bağcı	70+	Erkek	Bozcaada	
Gündüz Gökçe	Emekli Profesör	85	Erkek	İstanbul	4 Mayıs 2018
Fethi Kayaalp	Ressam-Emekli Profesör	95	Erkek	İstanbul	16 Mayıs 2018
Ali Ertan	Emekli	70	Erkek	Bozcaada	Ada ya 3. ziya

172 2 mahalle 1 ada **bozcaada**

Ayşe Deniz	Mimar	60	Kadın	Bozcaada	
Cahit Balcı	Bağcı, Esnaf	76	Erkek	Bozcaada	
Fedon Songür	Emekli	83	Erkek	Bozcaada	
İbrahim Günel	Esnaf	60	Erkek	Bozcaada	
Mehmet Uysal	Emekli Muhasebeci Muhtar	56	Erkek	Bozcaada	
Muharrem Yıldız	Öğretim Görevlisi	50	Erkek	Bozcaada	
Nuran Güner	Esnaf	71	Kadın	Bozcaada	
Özcan Germiyanoglu	Pansiyon İşletmecisi	71	Kadın	Bozcaada	
Sabri Güler	Emekli, Bağcı	61	Erkek	Bozcaada	
Teresa Songür	Ev Hanımı	73	Kadın	Bozcaada	
Fahri Bukut	Bağcı	85	Erkek	Bozcaada	Adayı 4. zıyalet: 24-28 Mayıs 2019 (Ayrıca bkz. Ek7)
Gül Sefa Bukut	Ev Hanımı	83	Kadın	Bozcaada	
Halil Acar	Bağcı	83	Erkek	Bozcaada	

Ek 7 Rehberli Geziler

(24-28 Mayıs 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.)

Adı - Soyadı	Meslek
Baki Ermiş	Bağcı
Birgül Yakar	Emekli bankacı
Ege Boruzan	İlkokul öğrencisi
Erdoğan Şenol	Kaptan
Esmâ Boruzan	İşletmeci
Hande Nur Kocamış	Ev hanımı
İbrahim Azır	Şarap fabrikasından emekli işçi
Özgür Özkan	Gıda mühendisi (Talay Şarapçılık)
Öznur Evergen	Eczacı
Nadire Köken	Ev hanımı
Vildan Onur	Emekli öğretim üyesi
Yahya Taşpınar	Elektrik teknikeri

Ek 8 Rumların Göçünü Etkileyen Olaylar

Tarih	Olay	Sonuçları
1821-1830	Yunan bağımsızlık savaşının başlaması ve Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi.	Anadolu'daki Rumlar bu süreçten itibaren Yunanistan'a göç etmeye başlamışlardır.
1914	Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve bütün gayrimüslimlerin askere alınması.	Savaşa katılmak istemeyen Rumların bir kısmı Yunanistan'a göç etmiştir.
1920-1922	Türk-Yunan Savaşı	Savaş Batı Anadolu'daki Rumları doğrudan etkilemiş ve Yunanistan'a kitlesel olarak göç etmelerine neden olmuştur.
1923	Lozan Barış Antlaşması	Antlaşmaya ek olarak konulan Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi karan Anadolu'daki Rumların kitlesel olarak Yunanistan'a göçlerini zorunlu kılmıştır.
1926	Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketlerde Türkçe konuşulmasının ve yazışmaların Türkçe yapılmasının zorunlu hale getirilmesi.	Anadolu'da ticari faaliyet gösteren Rumlar üzerinde baskı yaratmış ve göç sürecini hızlandırmıştır.
1928-1930	"Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyaları	Azınlıkların kendi dillerini konuşmalarını yasaklayan ve baskı ortamı oluşturan kampanyalar Rumların üzerindeki sosyal baskıya ivme kazandırmış ve Türkiye'deki Rumların Yunanistan'a ve Avrupa'ya göçünü artırmıştır.
1932	Birçok meslek ve zanaatların Türk olmayanlara yasaklanması	Rumların faaliyet gösterdiği birçok mesleğin Türk olmayanlara yasaklanmasıyla birlikte Rumların üzerindeki ekonomik baskı artmış ve göç sürecini etkilemiştir.
1939	Azınlıkların askere alınmasıyla ilgili kararname	Askere gitmek istemeyen Rumların Yunanistan'a göç etmelerine neden olmuştur.
1942	Varlık Vergisi	Azınlıklara getirilen ağır vergi yüküyle Rumların ekonomik gücü

		daha da zayıflamış ve göç etmelerini tetiklemiştir.
1949-1951	İstanbul, Ankara ve İzmir’de Kıbns Türklerini destekleyen gösteriler.	Rumlar üzerindeki sosyal baskıyı arttırmıştır.
1954	Türkiye basınında Yunan karşıtı kampanyaların başlaması.	Rumlar üzerindeki sosyal baskıyı arttırmıştır.
1955	6-7 Eylül Olayları	Rumların mallarının yağmalanması, Rumlara yönelik şiddet olaylarıyla sonuçlanan Rum-karşıtı saldırılar yaşanmış ve Rumların Türkiye’den ayrılmalarında etkili olmuştur.
1957	Türkiye Rumlarının bireysel olarak sınır-dışı edilmeye başlanması	Alınan kararlarla birçok Rum sınırdışı edilmiş ve Rumlar üzerindeki baskıyı arttırmıştır.
1958	İstanbul Rum Birliği’nin kapatılması	Rumlar üzerindeki baskıyı arttırmıştır.
1958	Galata Rum Kilise’nin yakılması	Rumlar üzerindeki baskıyı arttırmıştır.
1960	Kıbns’ın resmen bağımsız olması	Kıbns kaynaklı Türk-Yunan gerilimi artmıştır.
1963	Kıbns’ta Türk ve Rumlar arasında kanlı çatışmalar yaşanması.	Türkiye’deki Rumlar üzerindeki baskı artmış ve Yunanistan’a göçü tetiklemiştir.
1964	Türkiye basınında Rum ve Yunan karşıtı kampanyanın başlaması.	Türkiye’deki Rumlar üzerindeki baskı artmış ve Yunanistan’a göçü tetiklemiştir.
1964	Türkiye’de yaşayan Yunan uyruklu Rumların banka hesaplarının ve gayrimenkullerinin bloke edilmesi	Türkiye’deki Rumlar üzerindeki baskı artmış ve Yunanistan’a göçü tetiklemiştir.
1964	Türkiye’de yaşayan 12 bin Yunan pasaportlu Rum’un yanlarına sadece 20 kg eşya ve 20 dolar almalarına izin verilerek sınırdışı edilmesi	Kitlesel bir sürgün gerçekleştirilmiş ve geride kalan Rumların da Yunanistan’a göç etmesine ivme kazandırmıştır.
1965	Gökçeada’ya jandarma taburunun yerleştirilmesi	Rumlar üzerindeki baskıyı artmıştır.
1971	Heybeliada Ruhban Okulu’nun kapatılması	Rumlar üzerindeki baskıyı artmıştır.
1974	Kıbns’ta askeri darbenin yaşanması ve Türkiye’nin Kıbns’a asker göndermesi	Türk-Yunan gerilimini arttırmıştır ve Anadolu’da az sayıda kalan Rumların Yunanistan’a göçünü hızlandırmıştır.
1996	İstanbul’daki Rum Aziz Eleftherios Mezarlığına saldırı	Rumlar üzerindeki baskıyı artmıştır.

2002	Gayrimüslim vakıflarının mal edinmelerini güçleştiren Vakıflar Genel Müdürlüğü Yönetmeliği'nin çıkarılması	Rumlarla birlikte azınlıkların sosyal ve kültürel olarak gelişmelerini zorlaştırmıştır.
2007	Hrant Dink'in öldürülmesi	Türkiye'de tüm azınlıklar üzerinde baskı ve korkunun yeniden ivme kazanmasında etkili olmuştur.

K A R A R N A M E

3708

- 1- Çanakkale ilinin İmros ve Bozcaada ilçelerinde bulunan ilişik listelerdeki yabancı kökten gelme tabii yer adlarının hisselerinde gösterilen türkçe adlarla değiştirilmesi, 5442 sayılı kanunun 2 inci maddesi gereğince kararlaştırılmıştır.
- 2- Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

17 Eylül 1965

CUMHURBAŞKANI
C. Gürsel

BAŞBAKAN

İÇİŞLERİ BAKANI

030	11	1		314	27	14
-----	----	---	--	-----	----	----

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
İller İd. Ca. Md.

Şb. Md. : 2,22105/ 6224

Ankara
15/9/1965

Konu : İroz ve Boscaada
İlçelerinde bulunan
yabancı tabii yer ad-
ları Hk.

Başbakanlık Makamına

Çanakkale ilinin İroz ve Boscaada ilçelerinde bulunan yabancı kökten gelme tabii yer adlarının, Türkçe adlarla değiştirilmesi hususunda hazırlanan kararaame iligikte sunulmuştur.

Gereğine müsaade buyrulmasını arz ederim.

İzzet Gener
İçişleri Bakanı

Ekler

- 3- Karar
- 1- Gerekçe
- 1- Liste

030 11 1 3422 12

MP.

Acele
öğr. ve M. Y. Z. g. n. Md.
15-9-1965
DASBAKANLIK EVRAKI
Tarih: 15/9/1965
No: 4/10185.9223/8

G E R E K Ç E

Çanakkale ilinin İmros ve Bozcaada ilçelerinde,Büyük Ölçekli Haritalara geçiş bulunan yabancı kökten gelme tabii yer adları,

Başbakanlık Yüksek Makamının 19/10/1957 gün ve 4/9595 sayılı emirleri gereğince, Bakanlığımızda görevli ihtisas komisyonunca incelenmiş ve hisalarında gösterilen Türkçe adlarla değiştirilmesi uygun görülmüştür. Bu konuda düşünülen liste , Çanakkale İli yetkili kurullarından gerekli kararlar alınmak üzere Valiliğe gönderilmiş İl İdare Kurulunca Genel Meclis tarafından aynen kabul edilmiştir.

Bunun Üzerine İmros ilçesinde 351 Bozcaada ilçesinde 12 tabii yerin eski ve yeni adlarını ihtiva eden ilişik listeler düzenlenmiştir.

Bu listelerdeki, yabancı kökten gelme adların,hisalarının da gösterilen türkçe adlarla 5442 sayılı kanunun 2 inci maddesi gereğince değiştirilmesi amacıyla bu kararname hazırlanmış bulunmaktadır.

030 11 1 34/23/14

İli : ÇANAKKALE

İlçesi : Boscaada

Bucığı : Merkez (Tabii yer adları)

Eski adı	Yeni adı	1:25 000 ölçekli haritadaki Yeri		
		Ayvalık	İ15-b3	13-08
Ayadimitri Br.	Çamlık Br.	"	"	13-08
Saramit	Belen	"	"	15-09
Mavra Ad.	Yıldız Ad.	"	"	13-11
Saramit T.	Belen T.	"	"	15-10
Ayasma Srt.	Söğücek Srt.	"	"	16-07
Somana D.	Beylik D.	"	"	"
Ayanma D.	Yaylıca D.	"	"	15-06
Ayanma Lim.	Yaylıca Lim.	"	"	17-05
Logor Lim.	Zeybekler Lim.	"	"	10-04
Palaker T.	Yusuruk T.	"	"	18-09
Canavlu Sr.	Yasentepe Sr.	"	"	19-07
Faki D.	Gökdere	"	"	17-09

030	11	1		314	27	14
-----	----	---	--	-----	----	----

Bozcaadalılar kimdir?

Adanın yakın geçmişinde ve günümüzde meydana gelen dönüşümler, Rumlar ve Türkler, eski ve yeni adalılar, adadaki karşılaşmalar, dayanışma ve çatışmalar; bağcılık, şarapçılık ve balıkçılıktan turizme geçiş yolunda elde edilen kazanımlar ve yitip gidenler...

2 Mahalle 1 Ada Bozcaada kitabı, ada yaşantısının kaybolan izlerinin peşine düşmektedir.

ISBN: 978-975-04-0880-9

